T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'DA YETİM KAVRAMI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE YETİM KURUMLARI (BİR KUR'ÂN KAVRAMININ KURUMSALLAŞMASI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Esra DİKİCİ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU

Karabük
KASIM/2019

T.C.
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN'DA YETİM KAVRAMI VE OSMANLI DEVLETİ'NDE YETİM KURUMLARI (BİR KUR'ÂN KAVRAMININ KURUMSALLAŞMASI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Esra DİKİCİ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU

Karabük
KASIM/2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 1

TEZ ONAY SAYFASI 3

DOĞRULUK BEYANI 4

ÖNSÖZ 5

ÖZ 6

ABSTRACT 7

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ 8

ARCHIVE RECORD INFORMATION 9

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 10

ARAŞTIRMANIN AMACI 11

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR 12

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 12

BİRİNCİ BÖLÜM 14

1. CAHİLİYE DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE YETİM KAVRAMI 14

1.1. Cahiliye Döneminde Yetim 14

1.2. Sözlük ve Istılâhî Anlamı Yönünden Yetim 16

1.3. Nüzul Döneminde Yetim Kavramı 18

1.3.1. Mekkî Ayetlerde Yetim 23

1.3.2. Medenî Ayetlerde Yetim 42

1.4. Günümüzde Yetim 67

İKİNCİ BÖLÜM 73

2. YETİM KAVRAMININ KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YETİM KURUMLARI 73

2.1. Vakıf Geleneğinde Yetimin Konumu 76

2.2. Yetim Malını Gözeten Eytâm Keseleri 78

2.3. Emval-i Eytâm Nezareti Yönetiminde Yetim Malları 78

2.4. İsmini Ayetten Alan Yetim Kurumları Islahhaneler 81

2.5. Şefkat Yurdu Darüşşafaka 83

2.6. Yetimlere Sahip Çıkan Kurum Darülhayr-i Âli 84

2.7. Yetimleri Geniş Kapsamda Koruma Altına Alan Himaye-i Etfal Cemiyeti 85

2.8. Her Türlü İhtiyacı Gidermeyi Amaçlayan Darüleytâmlar 87

SONUÇ 93

KAYNAKÇA 95

ÖZGEÇMİŞ 104

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Esra DİKİCİ'a ait "Kur'ân'da Yetim Kavramı ve Org. Devlet'inde Yetim Kurumları" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans programı tezi olarak ~~oybirliği~~ / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Tez Kurulu Başkanı	: Dr. öğr. üy. İbrahim Hakkı İNANOĞLU	
Danışman Üye	: Dr. öğr. üy. İbrahim Hakkı İNANOĞLU	
Üye	: Dr. öğr. üy. Süleyman MADEN	
Üye	: Dr. öğr. üy. Zeynel Abidin AYDIN	
Üye	:	

Tez Sınavı Tarihi: 18.10.2019

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukukî tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Esra DİKİCİ

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Kur'ân'da yetim kavramından hareketle Osmanlı Dönemi yetime verilen önem araştırılmıştır. Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve hazırlanma sürecinin her aşamasında değerli bilgilerini ve zamanını benden esirgemeyerek her fırsatta çalışmamla yakından ilgilenen ve destekleyen danışman hocam İbrahim Hakkı İmamoğlu'na ve her sürecimde yanımda olan aileme teşekkür ve minneti borç bilirim.

Esra DİKİCİ

Karabük 2019

ÖZ

İslam dini, biz insanlara hayatın her alanını tanzim eden muamelat, ahlak ve adalete dair ölçüler belirlemiştir. Bu çerçevede daima insanlar arası sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı emretmiştir. Bu emirler tüm insanların hayatlarını düzenleyecek boyuttadır. İnsanlar yaşadığı sürece birbirine muhtaçtır. Muhtaç olanlar, muhtaç olmayanlar için ilâhî bir emanettir. Kimsesizler, dünyada diğer insanlara; diğer insanlar ise ahirette kimsesizlerin duasına muhtaçtır. Allah Kur'ân'da kimsesiz ve kol kanat gerilmesi gereken insanları sıralamıştır. Kur'ân'da kol kanat gerilmesi gereken kimselere yetimler de dâhil edilmiştir. Çalışmada "yetim" kavramından hareketle, bir Kur'ân kavramının kurumsallaşma süreci incelenmiştir. Kur'ân'da yetime dair 22 ayet ayetin olduğu tespit edilmiş olup, bu ayetlerin klasik ve modern dönem tefsirlerinde nasıl yorumlandığına değinilmiştir. Kronolojik olarak geçmişten günümüze yetim kavramının neye karşılık geldiği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda yetimlerin Kur'ân'dan önceki değeri ile Allah'ın Kur'ân ile yetime verdiği değer gözler önüne serilmiştir.

Çalışmaya konu olan başka bir husus ise Osmanlı Devleti'nin yetimlere yönelik yürüttüğü önemli çalışmalardır. Bu çalışmalar bir Kur'ân kavramı olan "yetim"in kurumsallaşma sürecini bizlere yansıtmıştır. Yetime dair atılan adımlar ve kurulan müesseseler, Osmanlı Devleti'nin İslam Medeniyetine önemli katkılar sağladığını ve bizlere örnek teşkil ettiğini göstermektedir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yetim kavramına hangi manaların yüklendiği işlenmesinin akabinde, kavramın Kur'ân'da ne şekilde anlatıldığına dikkat çekilmiştir. Kavram belirlenen tefsirler çerçevesinde incelenmiştir. İkinci bölümde ise, "Yetim Kavramının Kurumsallaşması Bağlamında Osmanlı Devleti'nde Yetim Kurumları" başlığı altında, Osmanlı Dönemi itibariyle yetimin korunması gayesiyle yürütülen bazı faaliyetler ve tesis edilen bazı müesseseler konu edinilmiştir. Faaliyetler ve müesseseler Kur'ân ayetleri bazında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Yetim, Osmanlı Devleti, Korunmaya Muhtaç Çocuk

ABSTRACT

The religion of Islam has established measures for the treatment, morality and justice that regulate every aspect of life to us humans. In this context, it has always ordered social assistance and solidarity among people. These orders are enough to regulate the lives of all people. Human beings are in need of each other as long as they live. The needy is a divine trust for the needy. Orphans, to other people in the world; other people are in need of the prayer of orphans in the Hereafter. In the Qur'an, Allah has outlined the people who need to be stretched or alone. Orphans are also included in the Qur'an for those who need to be stretched. In the study, the process of institutionalization of a Qur'an concept is examined with the concept of “orphan”. It was found that there are 22 verses of orphans in the Qur'an. It is mentioned how these verses are interpreted in classical and modern commentaries. Chronologically, the concept of orphan from the past to the present has been revealed. In this context, the value of the orphans before the Qur'an and the value that Allah gives to the orphan with the Qur'an are revealed.

Another issue that is the subject of the study is the important studies carried out by the towards orphans. These studies reflected the institutionalization process of “orphan olan which is a concept of the the steps taken and the institutions established in the orphanage show that the Ottoman Empire made important contributions to the Islamic Civilization and set an example for us. The study consists of two parts. In the first chapter, the meaning of the meaning of orphan is given to the concept of orphan. The concept has been examined within the framework of the exegesis determined. In the second part, Orphans in the Ottoman Empire in the Context of Institutionalization of the Concept of some activities carried out for the protection of the orphan as of the Ottoman period and some institutions established are discussed. Activities and institutions were examined on the basis of Quranic verses.

Keywords: Qur'an, Orphan, Ottoman Empire, Child in Need of Protection.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kur'ân'da Yetim Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Yetim Kurumları (Bir Kur'ân Kavramının Kurumsallaşması)
Tezin Yazarı	Esra DİKİCİ
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	18/11/2019
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	Karabük
Tezin Sayfa Sayısı	105
Anahtar Kelimeler	Kur'ân, Yetim, Osmanlı Devleti, Korunmaya Muhtaç Çocuk

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Concept of Orphan in the Qur'an and Orphan Institutions in the Ottoman State (Institutionalization of a Qur'an Concept)
Author of the Thesis	Esra DIKICI
Advisor of the Thesis	Dr. Lect. İbrahim Hakkı IMAMOGLU
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	18/11/2019
Field of the Thesis	Department of Basic Islamic Sciences
Place of the Thesis	Karabuk
Total Page Number	105
Keywords	Qur'an, Orphan, Ottoman Empire, Child in Need of Protection.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

İslam insanları hem dünyada hem de ahirette huzur ve mutluluğa kavuşturmak amacı güden Allah katında geçerli olan tek dindir.[1] Yüce Allah Peygamberleri vasıtasıyla kullarına merhameti gereği vahiy göndererek, hidayete erme yollarını bahşetmiştir. Düsturlarını Yüce Yaratıcının oluşturduğu İslâm Dini, sosyal dayanışma için gerekli olan kardeşlik, eşitlik, adalet, sevgi, merhamet ve yardımlaşmayı öngörür.

Yaşadığımız dünyada güvenli bir ortamı oluşturmak gayesiyle İslam dini birtakım prensipler ortaya koymuştur. Bu prensipler iman ve ibadetlere ilave olarak, muamelat, ahlak ve adalete riâyet gibi, hayatın her alanını tanzim eden ölçütlerdir. Müslüman, yaşamını İslam ilkelerini gözeterek sürdürmekle yükümlü olduğu gibi, toplumsal hayatını da diğer insanlarla ilişkilerin gerektirmiş olduğu üzere Allah'ın emirlerine uygun bir metotla düzenlemekle sorumludur.

Tezin konusu, bir Kur'ân kavramının kurumsallaşması örneği olarak Osmanlı Devleti'nde yetime dair yürütülen faaliyetlerdir. Çalışmada ele alınan "yetim" kavramı, Müslümanların toplumsal hayatını ilgilendiren bir husustur. Yetim problemi dünyada göz ardı edilemeyecek boyuttadır. Geçmişten günümüze kadar süregelmiş olan yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu problemi çözüme kavuşturmak adına Kur'ân, 22 ayet ile bizlere sınırlar çizmiştir.[2] Kur'ân'da yetime dair ayetler, onların yetiştirilmesi, evlendirilmesi, mallarının koruması, onlara iyi muamele edilmesi hususlarında mevcut bulunmaktadır. Peygamberimiz de yetimleri hoş gördüğü sünnet ve hadisleriyle bizlere örnek olmuştur.[3]

İslam'ın yayılmasıyla İslam toplumunun genişlemesi neticesinde, dinin emrettiği toplumsal vazifelere riayet etmek noktasında vakıflar kurulmuş, sosyal faaliyetler bu sayede yürütülmüştür. Ardından topluma ve devlete emanet olan "yetim"

---

[1] Âli İmran, 3/19.

[2] İbrahim Canan, *Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslam'da Çocuk Hakları*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1981, s. 66; Bakara, 2/83, 177 ,215 , 220; Nisâ, 4/2, 3, 6, 8, 10, 36, 127, 152; Enfal, 8/41; İsrâ, 17/34; Kehf 18/82; Haşr, 59/7; İnsan, 76/8; Fecr, 89/17; Beled, 90/15; Duhâ, 93/6, 9; Mâûn, 107/2.

[3] "*Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız. "Hadisin ravisi Malik İbni Enes, -Peygamber Aleyhisselam'ın yaptığı gibi- işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi*." Bkz. Buhârî, Talak, 25; Edep, 24; Müslim, Zühd, 42; Edû Dâvud, Edep, 123; Tirmizî, Birr, 14.

kavramı zamanla kurumsallaşma aşamasına girmiş ve yetimleri korumak adına pek çok kurum inşa edilmiştir. Bu kurumların temel gayesi, İslam'ın yetime karşı öngördüğü davranışlar çerçevesinde, yetimi himaye altına almaktır. Bu kurumsallaşma neticesinde yetime uygulanacak olan tüm faaliyetler denetim altına alınmıştır. Bunun örneklerine Osmanlı Dönemi'nde de rastlanmıştır.

Osmanlı'da yetimlere büyük önem verilmiş ve onları koruyup kollamak adına kurumlar tesis edilmiştir. Onları himaye etmek ve mallarını korumak amacıyla kurumlar görevlerini yerine getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde yetimi konu edinmenin önemi, faaliyetlerin İslam'a uygun bir şekilde sürdürüldüğünü tahlil etmek açısından büyüktür. Bu konuda Kur'ân'ın fiilî duruma uyarlanması noktasında nasıl başarılı olunabileceği üzerinde durulmuştur. Çalışmada Kur'ân'a göre yetim kavramı ile Osmanlı Devleti'nde yetime bakış açısı birlikte değerlendirilmiştir. Bu sayede nüzul döneminden itibaren Osmanlı'ya kadar yetime karşı tutumların günümüze örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Başta Kur'ân ve sünnet nasları merceğinde anlamaya çalışan yetim kavramının her dönemde hayatımızda önemli bir toplumsal sorun haline gelmesi, konunun önemi üzerinde durmayı gerektirmektedir. Araştırma, Kur'ân ayetleri penceresinde Osmanlı'dan itibaren tohumları atılan yetime karşı bakış açısının ortaya konulması ve uygulamaların değerlendirilmesi noktasında önem arz etmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde "yetim" kavramı anlamları ile değerlendirilmiştir. Ardından Kur'ân'da ne anlama geldiği, İslam ile ne tür haklara sahip olunduğu ifade edilerek İslam'ın yetimlere bakışı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise "Yetim Kavramının Kurumsallaşması" başlığı altında, geçmişten günümüze yetimin korunması gayesiyle teşkil edilen Osmanlı'da yetime dair müesseseler konu edinilmiştir. Bu müesseseler belirlenip, kısaca izahlarda bulunulmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, Kur'ân'da geçen yetim kavramının işaret ettiği ilkeleri hakkıyla anlamak ve bu çerçevede oluşturulan müesseseleri incelemektir. Bu anlama işlemi yapılırken, klasik ve modern tefsir anlayışlarını gözler önüne sererek, yetimler

hakkında farklı yaklaşımlara hâkim olmak amacı güdülmüştür. Akabinde Osmanlı Dönemi çerçevesinde yetimlere yönelik hükümler üzerinde durulmuştur. Bu hükümlerin İslam dininde emredilen davranışlarla bağdaştığı gözler önüne serilmiştir. Odak nokta Kur'ân'da yetim kavramının kurumsallaşması olması hasebiyle okuyucunun dikkati Kur'ân perspektifinde Osmanlı'da yetime dair uygulamalarına toplanmıştır.

Kur'ân yetimlere nasıl bir perspektifle yaklaşmıştır? İslam ile kazandıkları haklar nelerdir? Osmanlı Devleti'nde yetimin konumu nedir? Onların himayesi adına Osmanlı Dönemi'nde kurulan kurumlar nelerdir? Çalışmada bu sorulara cevap bulmaya çalışılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Çalışmada Kur'ân bağlamında "yetim" kavramının kurumsallaşma sürecini açıklama ve buna örnek olarak Osmanlı Dönemi yetim müesseselerine değinme amacı güdülmüştür. Bu sebeple konuyu aydınlatmaya yardımcı olacak belli tefsirlerden istifade edilmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Tarihi kitapları araştırmaya destek sağlamıştır. Kitaplardan da istifade ederek ulaşılan Osmanlı Arşivi kaynaklı belgeler araştırmayı desteklemiştir. Tezin konusunun Kur'ân'da geçen bir kavramın kurumsallaşmasını kapsaması hasebiyle, kavramın fıkhî boyutuna detaylı bir şekilde girilmemiştir. Yetim kavramının hangi anlamlarda kullanıldığının tespiti ve bizlere düşen görevlerin analizi yapıldıktan sonra kurumsallaşma süreci incelenmiştir. Sosyal hizmet disiplininin odak noktalarından biri olan yetimler bu çerçevede değerlendirilmiştir. Araştırmada birinci dereceden kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır, ulaşılamayan kaynaklar noktasında yararlanılan kaynaklarla yetinilmiştir.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışma hakkında araştırmalar, kaynak tarama, veri toplama ve değerlendirme teknikleri ile tamamlanmıştır. Konuya benzer önceden yapılmış çalışmalar mevcuttur. Necdet Ünal'ın *Kur'ân-ı Kerim'in Işığında Yetimliği Yeniden Okumak* ve Hikmet Zeki Kapcı'nın *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim* adlı kitapları, Mehmet Şirin Ayral'ın hazırlamış olduğu "Kur'ân'ın Yetimlere Bakış Açısı", Neşet Uluşal'ın "Kur'ân'da

Yetim Kavramı" adlı çalışmalar Temel İslam Bilimleri alanında yapılmış ve istifade edilen başlıca çalışmalardır. Yasemin Okur'un "Darüleytâmlar" adlı yüksek lisans tezi ise Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış bir çalışma olarak yol gösterici olmuştur. Meşîhat Arşivi Uzmanı Esra Yıldız'ın çalışmaları ve yönlendirmeleri de çalışmaya katkı sağlamıştır.

Konunun önemini izah ederken Kur'ân ayetlerini daha iyi anlayabilmeyi sağlayacak olan belli tefsirlerden faydalanılmıştır. Başta Peygamberimizin rivayetlerini daha iyi anlayabilmek açısından Taberî (ö.310), çok geniş bilgileri içeren Fahreddin Râzî (ö.606), yetime dair ahkâm ayetlerinin tahlili açısından Kurtubî (ö.671), güncelliğini koruyan bir tefsir olması açısından Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942), toplumsal bir konuyu ele almamız hasebiyle de içtimaî tefsir çeşitlerinden Mevdûdî (ö.1979) ve İzzet Derveze (ö.1984) gibi müfessirlerin tefsirleri, tezde başvurulan başlıca kaynaklar arasındadır. Bunun yanı sıra Peygamberimizin yetimlere karşı tutumuna deliller getirebilmek için hadis kaynaklarına da atıflarda bulunulmuştur. Yetime ilişkin hususları tespit ettikten sonra, Osmanlı Döneminde yetimi anlatmak gayesiyle zaman zaman tarihî çalışmalardan istifade edilmiştir.

"Yetim" kavramının sözlük ve ıstılâhî anlamlarını ifade etmek amacıyla, İbn Manzûr (ö.711)'un Lisân'ül Arab'ı, Râzî (ö.666)'nin Muhtaru's-Sıhah'ı ve Fîruzâbadî (ö.817)'nin el-Kamus'ul Muhît'inden faydalanılmıştır. Yapılan tanımlamalar neticesinde "yetim" kavramının tarihsel gelişimi ele alınarak kazandığı anlamlar değerlendirilmiştir. Kur'ân'da yetime verilen önem, ayetler çerçevesinde ayrıntılarıyla ifade edilmiştir. Bu vesile ile İslam'ın insanlara bilhassa da yetimlere verdiği değer ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CAHİLİYE DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE YETİM KAVRAMI

1.1. Cahiliye Döneminde Yetim

Kur'ân'da yetimlere yönelik hitaplar, onların Cahiliye döneminde maruz kaldıkları zulmü gözler önüne sermektedir. Bu hitaplar ile yetime yapılan zulüm, ihmal, işkencenin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

İslam öncesi Arap toplumunun yetimlere karşı sergilediği tutum ve davranışlar, Kur'ân'ın yetimle ilgili ayetleri çerçevesinde uyarılmıştır. Özellikle Mekkî ayetler Cahiliye Dönemi yetime karşı tutumları kınar niteliktedir. Cahiliye döneminde ortaya çıkarılan haksız tutum ve davranışların kanıtı olarak Habeşistan'a hicret eden ilk Müslümanlardan olan Hz. Cafer b. Ebî Talib'in, Habeş Necaşîsinin karşısındaki sözleri gösterilebilir:

"*Ey Melik! Biz, cahil bir kavimdik. Putlara tapar idik. Ölü eti yerdik. Her türlü kötülüğü işlerdik. Akrabamızla ilgilenmezdik, ilgimizi keserdik. Komşularımıza iyi davranmaz, kötülük yapardık. İçimizden güçlü olanlar zayıf olanları ezerdi. İşte biz bu durumda iken Allah bize bizden bir Peygamber gönderdi. Bizi Allah'a çağırdı. Bize doğru söylememizi, emaneti edâ etmemizi, akrabaları ziyaret edip onlara ihsanda bulunmamızı, iyi komşuluk yapmamızı emretti. Bizi her türlü çirkin, yüz kızartıcı söz ve işlerden, yalan söylemekten, yetim malı yemekten, iffetli kadınlara dil uzatmak ve iftira etmekten menetti...*"[4]

İslam öncesi dönemde yetimlerin malları yenir, mallarından yararlanmak için yetimle evlenme ya da oğul veya kızını evlendirme yöntemine gidilirdi.[5] Yetim malına

---

[4] Cemaleddin Ebu Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985, I, 448-449.
[5] Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, KUBA Kur'an Bilimleri Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, XXII, 466.

dair indirilen ayetlerden sonra[6] Müslümanlar, yetimlerin mallarına yanaşmamaya özen göstermiştir.[7]

Cahiliye Döneminde Araplar arasında meydana gelen savaşlar sonucunda emniyetsizlik, yağmacılık ve adam öldürmek olaylarıyla karşılaşılmaktaydı. Arabistan'da yetimlerin artmasının başlıca sebebi bu olaylardı. Yetimleri düşünen, arayıp soran yoktu. Ayrıca yetim baba mirasından yoksun kalırdı. Taş kalpli olarak nitelenen dönemin Arapları yetimlere hiçbir şekilde merhamet etmezdi.[8]

Yetimlere dair Mekkî ayetlerde yer alan hükümlerle, Cahiliye Devrinde yetimlerin ellerinden alınan haklarına atıf yaptığı görülmektedir. Öncelikli olarak dönemde yetimler miraslarını kaybediyorlar ve vasi ya da velileri tarafından mirasları yenilmesi durumu ile karşılaşıyorlardı. Bu durumlar karşısında inen ayetler, Cahiliyenin tutumuna uyarılarda bulunmuştur. Kur'ân'ın yetim hakkında ifadelerinin çokça zikredilmesinin nedeni devam eden zulmün ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Kısacası Allah'ın Kur'ân ayetleriyle işaret ettiği yetimle ilgili pek çok husus, Cahiliye Döneminde yaşanılanları ortaya koymaktadır. Yetimin söz konusu dönemde ezilmişliğine dikkat çekilmiş, yetimin meta olarak görülmesinin yanlışlığı vurgulanmıştır. İslam'ın yetime verdiği değer ayetlerle gün yüzüne çıkmıştır. İslam öncesi korunmaya muhtaç çocukların ezilmesi, mahrum edilmesi, işkenceye maruz kalmaları sebebiyle, yetimle ilgili ayetler sıkça tekrar edilmiş, yetime karşı zulmün önlenmesi amacı güdülmüştür.[9]

Genel anlamda Cahiliye Dönemine baktığımız zaman yetimlerin malları elinden alınmış, hakları görmezden gelinmiş, hallerini soran kalmamıştır. Ve Allah yetim Peygamberini Kur'ân ile göndermiştir. Bu koşullarda yetimlik yeniden doğmuş, bütün haklarını elde etmiştir. Kur'ân'ın düsturları çerçevesinde yetimin elinden tutulmuştur. Kur'ân ayetlerinin yanı sıra Peygamberimizin sünneti de bu hususu desteklemiş ve kendisi uygulamalarıyla ümmetine örnek olmuştur.

---

[6] Nisâ 4/10; En'âm 6/152; İsrâ 17/34.
[7] Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, XXII, 466.
[8] Seyyid Süleyman en-Nedvî, *İslam Ahlak Nizamı*, çev. Ali Genceli, Erkam Yayınları, İstanbul 1990, s. 191.
[9] Muhammed İzzet Derveze, *Tefsir'ul-Hadîs*, Daru'l-Garbil İslamiyye, Beyrut 2000, I, 541-543.

1.2. Sözlük ve Istılâhî Anlamı Yönünden Yetim

Yetim kelimesi ي-ت-م kökünden türemiştir.[10] "Yetim" ve "yütm" sözlükte her şeyin tek ve yalnız[11] halini anlatmak için kullanılır. İyiliği gözetilmeden ihmal edilen kişi anlamında da kullanılmaktadır.[12] Istılâhî manası ise, insanlardan, buluğa ermemişken babasını kaybedenler olarak tanımlanır.[13] Bazı dilciler ise yetim için "anne-babası ölmüş kimsedir" demişlerdir.[14] Maverdi'den gelen başka bir nakle göre annenin kaybedilmesi sonucu da yetimlik oluşmaktadır.[15] Arapça ve Türkçe'de "yetim" kelimesi babasını kaybeden için kullanılırken, annesini kaybedene Arapça'da "aciyy", Türkçe'de "öksüz" denir. Anne ve babasını kaybedene ise Arapça'da "latim" kelimesi kullanılır.[16]

Türkiye'nin bazı bölgelerinde annesini kaybetmiş çocuğa da anne şefkatinden mahrum kalması hasebiyle "yetim" denilmektedir. Babasını kaybeden çocuk koruma ve yardımdan mahrum iken; annesini kaybeden çocuk şefkatten mahrumdur. Babanın koruması anneden fazla, annenin şefkati de babadan fazladır. Yetim örfte sadece küçük çocuklar için kullanılsa da lügatte hem küçük hem de büyükler için kullanılır. Nasıl ki babasından ayrı ve tek kalan çocuğa yetim deniliyorsa, kocası ölmüş kadına da yetime denilir. Çünkü ikisi de himaye ve şefkate muhtaçtır.[17] Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: "Kocasız kalan yetim kadın ile nikah hususunda müşaverede bulunulur."[18] Bu da göstermektedir ki; buluğa erilse bile yetimlik vasfı devam edebilmektedir.[19] Bir diğer delil ise Peygamberimizin şu hadisidir:

"Ben ve yanakları kararmış kadın, kıyamet günü şu iki şey gibi yan yanayız." Diyerek orta ve baş parmaklarını göstermiştir. O kadın ki nesep ve güzelliği yerinde

---

[10] Muhammed b. Ebî Bekr Râzî, *Muhtaru's-Sıhah*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, s. 741.
[11] Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, "y-t-m", Darü'l-İhyait-Türâsi'l-Arabi, Beyrut 1997, XV, 435; Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, "y-t-m", Müessese'tül Risale, Beyrut 1993, s. 1513.
[12] İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, "y-t-m".
[13] Ahmed b. Muhammed b. Alî Feyyûmi, *el-Misbâhu'l-Münir*, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1987, s. 260.
[14] Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, XXII, 303.
[15] Kurtubî, *Ahkâmi'l-Kur'ân*, II, 229.
[16] İbn Manzûr, *Lisân'ül-Arab*, "y-t-m".
[17] Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, XXII, 465.
[18] Ebu Davud, Nikah, 23; Tirmizi, Nikah, 19.
[19] Fahreddin Râzî, *et-Tefsirü'l-Kebir Mefatihü'l Gayb*, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, V, 136.

olup kocasından dul kalmıştır. Ve hayatını yetim kalan çocuklarına adamıştır. "Yanakları kararmış" olarak vasıflandırılan kadın rahat yaşamayı terk edip sıkıntılar çeken, cildi kararan kadındır.[20]

Arap dilinde yetim ve öksüz için ayrı kelimeler bulunsa da Kur'ân sadece yetim kavramına yer vermiştir. Ancak şefkat ve korunmaya muhtaç çocuklar olmaları hasebiyle Kur'ân'ın ruhu yetim ve öksüzü paralel tutmaktadır. Kavram olarak yetimin baba mahrumluğundan yaşadığı durum daha kritik görülse bile, bir öksüzün durumu yerine göre yetimden daha kritik olabilmektedir. Bu nedenle özel korunmaya muhtaç olmaları bakımından öksüzler de Kur'ân'ın gerektirdiği "koruma önlemleri"ne dâhil olmaktadır. Ayrıca anne-babası sağ olup da ayrı ve sıcak bir aile yuvasından ve şefkatten uzak olan çocuklar ve himayeye muhtaç yetişkinlerde yetim ve öksüz kavramları içinde değerlendirilir.[21]

Yetimlerle ilgili önemli nokta, onların zayıf ve muhtaç kişiler olmalarıdır. Zayıflıkları iki yöndendir; küçük olmaları ve kendilerine infakta bulunacak kişinin olmayışıdır. Bu zayıflık akıl zayıflığı ve fikir noksanlığı manalarına da gelebilir. Çünkü yetim ifadesi buluğa erdikten sonra rüştünü bulamayanlar için de kullanılmaktadır. Yalnız kalan kadınlar da bu tanımlama dâhiline girmektedir.[22] Kocası ölen kadına "yetime" ismi, şer'î mananın dışına çıkılarak oluşturularak örfî mana kapsamında muhtaçlığına istinaden verilmiştir. Yetim kelimesinin çoğulu "eytâm", "yetâma", "yetemeh" ve "meytemeh" şeklinde gelmektedir[23] ve hem erkekleri hem de kızları içine almaktadır.[24]

Örfî manası çerçevesinde yetim kelimesi himaye edici bir tanımlamadır, bu sebeple bu kavramın içerisine anne veya babası ya da her ikisi belli olmayan çocuklar ile anne ya da babası veya her ikisi tarafından terk edilen yani lakît ismi verilen

---

[20] Ebu Davud, Edeb, 130.
[21] Halil Altuntaş, "Kur'an ve Sünnet Perspektifiyle Yetimler ve Öksüzler", *IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, Diyanet İşleri Başkanlığı,* (12-16 Ekim 2009): 101.
[22] Cemal Ağırman, "Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/2 (2007): 11.
[23] Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît,* s. 1513.
[24] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'an*, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire 2004, I, 469.

çocuklar da dâhil edilmektedir.[25] Ailesi tarafından fakirlik korkusu ve zina suçundan kurtulmak amacıyla sokağa atılmış veya kaybolmuş çocuklar bu kavram kapsamındadır. Bu çocuklar devlet himayesinde bulan kişinin gözetimi altında büyütülür.[26] Lakît kavramı 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda "korunmaya muhtaç çocuk" terimi içerisinde yer alan anne veya babası ya da her ikisi tarafından terk edilen veya anne babası belli olmayan kısma dâhil edilmektedir.[27] Lakîtin bakımı topluma ait olup, lakîtin nafakası devlet tarafından karşılanmaktadır.[28]

1.3. Nüzul Döneminde Yetim Kavramı

Cahiliye devrinde din tanımazlığın yaygın olması hasebiyle, yetim malları yenir, iyi olan mallar alınıp yerine adi olanları konulurdu. Allah bu yaygın davranışları ortadan kaldırmak ve için ayetlerini göndermiştir.[29]

Kur'ân çerçevesinde Allah'ın en çok durumlarını gözettiği, önem verdiği kişilerin başında kimsesiz çocuklar gelir. Yüce Allah kimsesiz çocukların ihmal ve istismar yoluyla toplumdan soyutlanmamalarını önermiştir. Böylece hem onların hem de toplumun geleceğini garanti altına almayı amaçlamıştır. Ve çocuklar Kur'ân'da "yetim" kavramı ile tâbir edilmiştir. "Yetim" kavramından kimsesiz çocuk olarak söz edilebildiği gibi günümüzde "korunmaya muhtaç çocuk" kavramı da kullanılabilmektedir.[30] Kur'ân'a göre yetim meselesi hem dünya hem de ahiret hayatıyla bağlantılı en önemli konulardan birisidir. Yetimler meselesinin çözüme kavuşturulması iki dünyada da mutluluğa katkı sağlayacaktır.[31]

---

[25] Vecdi Akyüz, "İslam'da Yetim, Yetimin Hakları ve Sorumluluklarımız", *İnternette Yayımlanmış Makale*, s. 6;
http://www.ihh.org.tr/public/publish/0/33/İslam'da-yetim-haklari-ve-sorumluluklarimiz.pdf.
[26] Mehmet Erdoğan, "Lakît maddesi", *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 325.
[27] 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, Yayınlandığı Resmî Gazete Tarihi 27.05.1983, Madde 3/b (1-2).
[28] Orhan Çeker, *İslam Hukunda Çocuk*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990, s. 194-195.
[29] Kurtubî, VI, 20.
[30] Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası,* III, s. 32-33.
[31] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2005, III, 93.

Yetim kavramı Kur'ân'ın 22 ayetinde 23 defa zikredilmektedir. Buna ilave olarak Hz. Zekeriya (a.s.)'ın Hz. Meryem'i himayesine almasını anlatan 2 ayette[32] ve Hz. Musa'nın himaye edilebileceği bir ailenin bahsi geçen ayette[33] de yetim himayesinin anlatıldığı söylenmektedir.[34] Toplam 13 surede geçen yetim kavramı 5 defa "el-yetim" (En'âm 152; İsrâ 34; Fecr 17; Duhâ 9; Mâûn 2); 3 defa "yetimen" (İnsan 8; Beled 15; Duhâ 6); 14 defa "el-yetâmâ" (Bakara 83, 177, 215, 220; Nisâ 2, 3, 6, 8, 10, 36, 127*2; Enfal 41; Haşr 7); 1 defa "yetimeyni" (Kehf 82) şeklinde geçmektedir.[35] Bu ayetler genel olarak yetimin himaye edilmesini, iyilik ve ihsanda bulunulmasını, mallarının yenilmeden vakti geldiği zaman eksiksiz olarak teslim edilmesini, ganimet ve fey taksimlerinden paylaşım yapılmasını öğütlemektedir. Kur'ân'da yetim kavramının pek çok kez tekrar edilmesi konunun önemine dikkat çekilmesinden ötürüdür, bu Kur'ân'ın bir metodudur. İslam dininin evrensel olması hasebiyle insanlığın problemlerinden biri olan yetime dair hususlar hakkındaki ayetler de tedricen indirilmiştir."[36]

Üç ayet yetimi korumakla (Duhâ 6, 9; Mâûn 2), beş ayet yetimi doyurmak ve ona ikramda bulunmakla (Bakara 83; Nisâ 36; İnsan 8; Fecr 17; Beled 15), altı ayet yetim malını korumakla (En'âm 152; İsrâ 34; Nisâ 2, 6, 10; Kehf 82), beş ayet maddî ihtiyaçlarını gidermekle (Bakara 177, 215; Nisâ 8; Enfal 41; Haşr 7), ikisi yetim kızlara adil davranmakla (Nisâ 3, 127x2), biri ise durumlarını düzeltmek (Bakara 220) ile ilgilidir.[37]

Bizzat yetim lafzının geçmeyip yetim kefaleti/himayesi hususuna değinen 3 ayetten biri Hz. Musa'nın himaye edileceği bir aileden bahsedilmesinin geçtiği ayet[38] iken, diğer ikisi[39] ise Hz. Zekeriya'nın Hz. Meryem'i himayesi altına almasını anlatmaktadır:

---

[32] Âl-i İmran 3/37 ve 44.
[33] Kasas 28/12.
[34] İzzeddin Bahru'l-Ulûm, *el-Yetim fi'l-Kur'an ve's-Sünneh*, Dârü'z-Zehra, Beyrut 1985, s. 13.
[35] Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim bi-hâşiyeti'l-Mushafu'ş-şerif*, Dârü'l-Hadis, Kahire 1991, s. 936.
[36] Ertuç, "İslam'da Yetimlerin Hukuki Statüsü", s. 135-136.
[37] Altuntaş, "Yetimler ve Öksüzler", s. 101.
[38] Kasas 28/12.
[39] Âl-i İmran 3/37 ve 44.

"Biz, daha önce onun, sütanalarının sütünü emmemesini sağladık. Kız kardeşi, "size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi." (Kasas 28/12) (Hz. Musa Allah'ın emriyle tekrar annesine döndürüleceği vaadiyle annesi tarafından Nil'e bırakılmış, bu ayetteki himayesine verilecek kişi annesi olmuştur.)

"Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya (Meryem'in teyzesinin kocası)'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allah katından" diye cevap verirdi. Zira Allah, dileğine hesapsız rızık verir." (Âl-i İmrân 3/37) (Meryem'in doğumundan sonra annesi -İmran'ın karısı- çocuğunu Allah'a hizmet etmek üzere adaması ile Meryem başta Allah'ın himayesine ardından da Hz. Zekeriya'nın himayesine verilmiştir.) Hz. Meryem'in himayesine dair bir başka ayet ise şudur:

"(Ey Muhammed!) Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Meryem'i kim himayesine alıp koruyacak diye kalemlerini (kur'a) için atarlarken sen yanlarında değildin. (Bu konuda) tartışırlarken de yanlarında değildin." (Âl-i İmrân 3/44)

Hz. Meryem'in kendisine bir beşer eli dokunmamasına rağmen hamile kalması ardından iftiraya uğraması sonucu hem kendisi hem de yetim çocuğunu da Allah bizzat vahyiyle himaye etmiştir:[40]

"Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: "Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!" "Ey Hârun'un kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi." (Meryem 19/27-28)

(Hz. Meryem'in zorda kaldığı durumda Allah'ın mucizesi tecelli etti ve Hz. İsa beşikte ise konuştu: *"Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana Kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir Peygamber yaptı."* (Meryem 19/30)

"Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik." (Mü'minûn 23/50)

---

[40] Sabri Akpolat, "Peygamberimiz de Yetimdi", *Diyanet Aylık Dergi*, 176 (2005): 17.

Bu ayetlerde Allah Hz. Meryem ve Hz. İsa'yı manevî olarak vahyiyle en güzel desteği kendilerine sağlamıştır.

Kur'ân ayetleri ve Peygamberimizin hadislerinde yetimlerle ilgili ortaya çıkabilecek her durum için yol gösterilmiştir.[41] Yüce Allah İslam dini ile hayatın her alanında kişiler ve toplumlar için sosyal yardımlaşma ve dayanışma çerçevesinde hükümler ortaya koymuştur. Zulme uğrayan insanların haklarını her daim korumuştur. İşkence ve sömürüye maruz kalan yetimlerin ihmal edilen hakları İslam ile gün yüzüne çıkmıştır. Yaratıcının Kur'ân'da insana verdiği değere işaret eden ayetler bile yetimin insan oluşu hasebiyle değere layık olduğunu apaçık göstermektedir:

"Hani, Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." Demişler. Allah da "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti."[42]

"Hani meleklere, "Adem için saygı ile eğilin" demiştik, onlar da saygı ile eğilmişlerdi. Yalnız İblis saygı ile eğilmemiş, "Hiç ben, çamur halinde yarattığın kimse için saygı ile eğilir miyim?" demişti."[43]

"Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık."[44]

"Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyosunuz!"[45]

"O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."[46]

---

[41] İbrahim Sarıçam, *Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 92.
[42] Bakara 2/30.
[43] İsrâ 17/61; Bkz. Benzer ayetler; Bakara 2/34; Sâd 38/71-76.
[44] Tin 95/4.
[45] Secde 32/9.
[46] En'âm 6/165.

Allah nezdinde insanlar arasında üstünlük ancak takva ile ölçülmektedir:

"Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımak için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır."[47] Peygamberimizin kâmil imana erebilmeye yönelik şu sözü de insanî ilişkilerde önem arz etmektedir:

"Sizden biriniz kendisi için istediğini başkası için istemedikçe imanını kemale erdirmiş olamaz."[48]

Toplumda sosyal adaletin sağlanabilmesi adına, önce insana değer verilmesi ve insan iradesi dışında oluşan sosyal farklılıkların yaratılmaması önem arz etmektedir. Bu husus İslam'da en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş ve Kur'ân'da ele alınmıştır.[49] İslam'ın insan onuruna değer vermede, sosyal adaleti inşa etmede, muhtaçlara, kimsesizlere, zulme uğrayanlara el uzatmada, toplumsal sorunları çözmede ve tüm bunları yaparken her zaman ve mekanı kapsayacak şekilde tarih üstü mesajlar tebliğ etmede, evrensel değer çerçevesinde hüküm inşa etmede başarılı olduğu; sadece Kur'ân'da yer alan yetim ayetlerinin incelenip doğru anlaşılmasıyla da kanıtlanabilir.[50]

Kur'ân ayetleri incelenirken indiriliş zamanı açısından Mekkî ve Medenî ayetler olarak nitelendirilmektedir. Bu ayetlerin temel özellikleri yetimler hakkında indirilen ayetler için de geçerlidir. Mekkî ayetler; temel ahlakî öğretiler çerçevesinde yetimlere karşı ihsanda bulunulmasını ve kötü muamelede bulunulmamasını talep etmektedir. Medenî ayetler ise; yetimlerin himaye edilmesi bakımından hükümlerin tafsilatı, maddî haksızlığa uğramamaları konusunda kesin hükümleri, genel itibari ile korunmaya muhtaç çocuklara karşı itimatta olmaya yönelik çağrıları kapsamaktadır.[51]

---

[47] Hucurât, 49/13.
[48] Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 71; Tirmizi, Kıyame, 59; Nesai, İman, 19, 33.
[49] Acar, "Yetimlerin Sosyal Güvenliği", s. 81.
[50] Ali Can, "Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi", *Diyanet İlmi Dergi*, 52/3 (2016): 131.
[51] Ömer Başkan, "Yetim Kavramı Bağlamında Mekkî Ayetlerde Toplumun Zayıf Unsurlarına Yönelik Koruyucu Dil", *Kur'ân Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyum*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2013, s. 452-459.

1.3.1. Mekkî Ayetlerde Yetim

Surelerin Mekkî ve Medenî oluşu hakkında üç görüş toplanmıştır:

1. Vahyin indiği mekan dikkate alınarak yapılan tanımlamaya göre, Mekke'de nâzil olan ayetlere Mekkî, Medine'de inen ayetlere ise Medenî denmiştir.

2. Hicret olgusuna binaen yapılan taksime göre, hicretten önce inen ayetler Mekkî, hicretten sonra inen ayetler de Medenî sayılmıştır. Meşhur görüş bu yöndedir.

3. Diğer görüş ise muhataplar dikkate alınarak yapılan taksime dayalıdır. Bu görüş çerçevesinde Mekkelilere hitap eden ayetler, Mekkî; Medinelilere hitap eden ayetler ise Medenîdir.[52]

Mekkî ve Medenî ayetlerin mana ve belagat yönünden ayırt edici özellikleri vardır. Mekke ehline hitap eden sureler kısa ve özdür. Toplumun terbiye edilmesi için, geçmiş milletler ve Peygamberlerden örnekler verilerek, aşamalı bir ıslah yolu tercih edilmiştir. Şirk ve putperestliklerine karşılık, açık deliller ile meydan okunmuş, atalarına körü körüne olan bağlılıkları eleştirilmiştir. Muhatapların itikadî bozuklukları delillerle ispat edilip doğru yola davet edilmişlerdir.[53]

Mekke halkının inadı, bilgisizliği, küfrü onların gözünü gerçeğe kapatmaktaydı. Bu sebeple Mekke halkına ayetler aracılığıyla yöneltilen dil çok sert ve şiddetliydi. Bu üslup Mekkî surelerin genel özelliğidir. Bunun yanı sıra dinî öğretiler genel olarak anlatılmakta olup, iman esasları ön plandadır. Güzel ahlak, erdemli olmak, sağlıklı bir inanç, müşriklerin batıl inançlarına meydan okumak hususlarına da Mekkî Surelerde değinilmiştir.[54]

---

[52] Suyutî, Celaleddin Ebu'l Fazl Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'an*, Daru İbn Kesir, Dimeşk 2002, I, 26-27; Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Daru İhyai'l Kütübi'l Arabiyye, Kahire 1948, I, 186-188.
[53] Zürkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 195-197.
[54] Muhammed Hadi Marifet, *Kur'an İlimlerine Giriş*, çev. Yusuf Tazegün, el-Mustafa Yayınları, İstanbul 2014, s. 92.

Mekke'nin ileri gelenlerinin servet arzularını törpüleyen toplumun kimsesiz ve yetimleri, Mekkî ayetlerin giderek sert bir üslup kazandığı hususlardan biridir.[55] Bu meyanda Kur'ân toplumun yaşamış olduğu haksız muameleler karşısında sessiz kalmayıp olabildiğince sert bir üslup ile Mekkelileri uyarmıştır. Kur'ân'ın bu uyarıları ve teşvikleri zulmün ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır.

Mekke döneminde indirilen yetime dair ayetlerde yetimi hor görmemek,[56] onu itip kakmamak,[57] yetime ikramda bulunmak,[58] yetim malına hak ve adalet ile yaklaşmak[59] gibi hususlara dikkat çekilmiştir. Genel itibariyle bakıldığı zaman Mekke Dönemi ayetleri Cahiliye Devri haksızlıklarına karşılık yetimlerin korunmasına yönelik tedbirleri içermektedir.

Çalışmamızda "yetim" kavramını içeren ayetler kronolojik olarak incelenmiştir. Öncelikli olarak Mekkî ayetler ele alınmış, ardından Medenî ayetlerden bahsedilmiştir. Nüzul sırasına göre yapılan çalışmalarda bulunan farklar göz önünde bulundurularak en çok kabul gören görüş çerçevesinde bir sıralama takip edilmiştir. Mekkî ayetler olarak sıralamamız, Duhâ Suresi, Fecr Suresi, Mâûn Suresi, Beled Suresi, İsrâ Suresi, En'âm Suresi ve Kehf Suresi şeklindedir.[60]

Nüzûl tarihlerinin tespitine yönelik yapılan bir çalışmaya[61] göre, yetim kavramını barındıran ilk ayetin yer aldığı ilk sure, Duhâ Suresi'dir. Tespitlere göre peygamberliğin 2. yılı başlarında indirilmiş olduğu ihtimal dâhilindedir. Bu sure Mekke'nin seçkinleri tarafından Peygamber'e yöneltilen ağır söz ve fiiller karşısında bir teselli suresi olarak kabul görmektedir.

---

[55] Ömer Başkan, "Mekkî Ayetlerin Yetimlere Yönelik Söylemine Dair Bir Analiz", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11/1 (2013): 129.
[56] Duhâ 93/9.
[57] Mâûn 107/2.
[58] Fecr 89/17.
[59] İsrâ 17/34, En'âm 6/152.
[60] Başkan, "Mekkî Ayetlerin Yetimlere Yönelik Söylemine Dair Bir Analiz", s. 131-134.
[61] Mehdi Bâzergan, Kur'an'ın *Nüzûl Süreci*, çev. Yasin Demirkıran-Muhammed Feyzullah, Fecr Yayınları, Ankara 1998, s. 129.

Duhâ Suresi/6 ve 9

Mushaftaki sıralamada 93, iniş sırasına göre 11. suredir. Fecr Suresi'nden sonra, İnşirâh Suresi'nden önce Mekke'de nâzil olmuştur. Öncekine nispetle bir süre kesilmiş olan vahyin üzerine Müşriklerin Peygamber'e "Rabbin sana darıldı ve seni terk etti" demelerine binaen Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntü üzerine bu sure inmiştir.[62]

Bu surede Allah Peygamberini terk etmediğini bildirerek onu tatmin etmiştir. Kendisine bahsedilen nimetler hatırlatılmış, yetime ve isteyene iyi davranılması, Allah'ın nimetlerinden bahsetmeye teşvik sureye konu olmuştur. Surenin uslub ve içeriği Peygamberin psikoloji bakımında sıkıntılı bir süreçte yer aldığı ve davetin erken dönemde nâzil olduğunu göstermektedir.[63]

Duhâ Suresi'nde "yetim" kavramı iki defa zikredilmiştir:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَ

"Seni yetim bulup da barındırmadı mı?"[64]

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلا تَقْهَرْ

"Öyleyse sakın yetimi ezme!"

Duhâ Suresi'de Allah, özelde Peygambere, genelde ise tüm insanlara hitapta bulunmuştur.[65] Surede geçen ilk yetim ayetinde, Allah Rasulü'nün babasız doğması, annesini 6 yaşında, dedesini ise 8 yaşında kaybederek çocuk yaşında üst üste sarsıntılar yaşayıp yetim kalması ardından Rabbi'nin onu yalnız bırakmadığı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'e Allah'ın sahip çıkması ve himaye etmesi ona yapılmış olan en büyük lütuflardan birisidir.[66] Bu lütuf sayesinde dedesinin vefatından sonra amcasının

---

[62] Taberî, XXX, 148.
[63] Derveze, I, 549.
[64] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara 2009. Çalışmamızda yer alan tüm Kur'an çevirileri belirtilen meâl kapsamında değerlendirilecektir.
[65] Neşet Uluşal, "Kur'an'da Yetim Kavramı", (yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2006), s. 15.
[66] Ahmed Mustafa Merâgî, *Tefsiru'l-Merâgî*, Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire 1974, XXX, 185.

yanında en güzel şekilde himaye edilmiştir.[67] Muhammed Esed Meal-Tefsir'inde bu açıklamalara ek olarak her insanın aslında yetim olduğunu söylemektedir.[68] Çünkü her insan yalnız yaratılmıştır[69] ve Kıyamet Günü Allah'ın karşısına tek başına çıkacaktır.[70]

Alimler, Hz. Peygamber için kullanılan "yetim" kelimesinin ne olduğu hakkında iki izah yapmışlardır:

1. İzah: Tarihçilerin nakline göre Peygamberimizin doğmadan önce babası Abdullah b. Abdulmuttalip vefat etmiştir. Altı yaşında ise annesini kaybetmiştir. Ardından dedesi ile kalmıştır. İki sene sonra da dedesi ölmüştür. Risalet gelene kadar, amcası Ebu Talip ile kalmış, amcasının desteği ile yaşamına devam etmiştir. Ardından amcasını da kaybetmiştir. Ancak geçen bu süre zarfında Hz. Peygamber'in kendisinde yetimlik alametleri görülmemiştir. İşte böylece Yüce Allah, Peygamberimize olan bu nimetini hatırlatmıştır.[71]

2. İzah: Yetim kelimesi Arapların " درة يتمة " "eşsiz inci"[72] deyimindedir. Buna göre ayetin mecazî anlamı şöyledir: "Rabbin seni, şerefin itibariyle eşsiz ve benzersiz bir kişi olarak görüp de koruyarak, senin etrafını çepeçevre kuşatıp Ashab ile seni barındırıp himaye altına almadı mı?" demişlerdir.[73]

Peygamberimizin yetimliğindeki hikmetler şu şekilde izah edilmiştir:

1. Peygambere yetimlerin kadrini bilmesini, onların hak ve hukuklarına riayet etmesini öğretmektir.

2. Yetimler bu isimle, Peygamberimiz ile bir ortaklık arz etsinler, bu sebeple ikram görsünler.

---

[67] Kurtubî, XXII, 342.
[68] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s. 1279.
[69] En'âm 6/94; *"Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz…".*
[70] Meryem 19/95; *"Onlar Kıyamet Günü O'na tek başına gelecektir."*
[71] Râzî, XXVI, s. 194.
[72] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* y-t-m; Râzî, XXVI, 194.
[73] Kurtubî, XXII, 342.

3. Baba ve anneye çocukların güvenmesi sebebiyle, Hz. Muhammed'in hem annesi hem de babası alınmıştır ki böylece, çocukluğundan itibaren Allah'tan başka kimseye güvenmesin.

4. Örfe göre, yetimin kusurları saklı kalmaz, aksine yetimin üzerinde gözükür. Hatta cemiyet ve insanlar yetimdeki kusurlara kusur katarlar. Bu sebepten ötürü, herkes Hz. Muhammed hakkında düşünsün de onda hiçbir ayıp bulamasınlar ve böylece onun ahlaklı oluşunda ittifak etsinler diye Yüce Allah onun yetim olmasını tercih etmiştir. Bunun üzerine Allah, Hz. Muhammed'i Peygamber olarak seçince, insanlar hiçbir eleştiri sebebi bulamamışlardır.

5. Herkes onun üstünlüğünün, doğrudan doğruya Allah tarafından olduğunu anlasın diye, Allah onu yetim bırakmıştır.

6. Yetimlik ve fakirlik insanlar hakkında bir noksanlık kabul edilir. Peygamberimizin bu iki sıfatı da kendisinde taşımasına rağmen yaratılanların en cömerdi olunca, harikulade bir durum ortaya çıkmıştır.[74]

Ayette zikredilen "فَآوَى " ibaresi "âvâ" fiili olarak, Arap dilinde bir kimseye acıyarak kucak açmak, şefkat gösterip bağrına basmak anlamlarını içerir.[75] Yetimler sadece maddî açıdan mahrumiyet yaşamamakta; sevgi, merhamet gibi manevî açıdan da yoksunluk çekmektedirler. Ayette de belirtildiği gibi Peygamberimiz Allah'ın lütfu sayesinde yetim olmasına rağmen iyi bakıma tabi tutulmuştur. Bunun neticesinde Yüce Allah peygamberinden tüm ümmete örnek teşkil edecek şekilde yetimlere kötü davranmamasını, hor görmemesini, haksızlıkta bulunmayıp şefkat ve merhametle yaklaşmasını istemiştir.[76]

Surede geçen "فَلا تَقْهَر " ibaresi, "yetime yüzünü eşkitme, onu kovma…" demektir. "Allah'ın sana muamele ettiği biçimde muamele et" şeklinde yorumlanır.

---

[74] Râzî, XXVI, 198.
[75] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 275.
[76] Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası,* III, 51-52.

Yüce Allah'ın Kasas Suresi'nde zikrettiği ayetin bir benzeridir: *Allah'ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun…(Kasas/77)*[77]

Ayet yetime lütufta bulunmaya ve ona iyilikte bulunmaya delalet eder. Çünkü yetimin Allah'tan başka yardımcısı yoktur.[78] Bu ayet çerçevesinde Peygamberimizin yetime dair verdiği önemi bizlere aktaran pek çok hadisi bulunmaktadır:

"Ben ve yetime bakan kimse cennette şöyle yan yana olacağız. Orta parmağı ile işaret parmağını yan yana getirip gösterdi"[79]

"Müslümanlar içinde en hayırlı ev kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir."[80]

"Allah'ım! Ben şu iki zayıfın hakkının çiğnenmesinden sakınırım: Yetim ve kadın."[81]

Peygamberimizin ümmetine örnek olacak uygulamaları da söz konusudur. Örneğin, Yemenli bir ailenin çocuğu olan Zeyd b. Harise ailesinden ayrı kalıp hayatını Peygamberimizin yanında devam ettirmekteydi. Bir gün babası Zeyd'in Mekke'de köle olduğu haberini alarak bedelini ödemek amacıyla Mekke'ye gelmiş, oğlunu Yemen'e götürmek istemiştir. Zeyd, Peygamberimizden gördüğü güzel muamele karşısında hür olarak Yemen'e dönmektense kalmayı tercih etmişti. Hz. Peygamber ise onu azat ederek ailesinden biri saymıştır.[82]

Peygamberimizin bir yetim olarak koruma altına aldığı Enes bin Malik, Allah Rasulü'nün yanında kaldığı sürece kendisinden hiçbir azar işitmemiştir. Aksine çok iyi davranmıştır. Hz. Enes'in rivayetine göre kendisine "Niye bunu yaptın?" ya da "Niye

---

[77] Râzî, XXVI, 199.
[78] Kurtubî, XXII, 348.
[79] Buhârî, Talâk, 25, Edeb, 24; Tirmizî, Birr, 14; Müslim, Zühd, 42.
[80] İbn Mâce, Edeb, 6.
[81] İbn Mace, Edeb, 6.
[82] İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, I, 247.

yapmadın?" dememiştir.[83] Bunun yanı sıra bir hatası yüzünden onu uyaracak olan hanımlarına "Bırakın çocuğu!" diyerek müdahale etmiştir.[84]

Vahyin başlangıcında Kur'ân ayetleri arasında böylesine net bir emrin bulunması, İslam'ın yetime bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir. Cahiliye Döneminde itip kakılan yetimin, Allah'ın ikazı ile itibarlı bir fert olarak toplumda hak ettiği mertebeye erişmesi için olanak sağlanmıştır.[85]

Duhâ Suresi'nde açık bir şekilde vurgulandığı üzere Hz. Peygamber'in yetim olduğu halde Yüce Allah tarafından himaye edilmesi, ümmete örnek bir model oluşturmaktadır. Müfessirler tarafından benimsenen ortak yaklaşıma göre Allah Rasulü'nün korunup kollanması başta Peygamberimiz olmak üzere tüm Müslüman toplumlara yönelik bir mesajdır. Buna göre Müslümanların salt Allah rızası için toplumun yetimlerine iyilik ve ihsanda bulunarak kol kanat germeleri gerekmektedir.[86]

Fecr Suresi/17

Surede geçmiş toplumlardan haddi aşan Ad, Semud, Firavun toplumlarının başına gelen azab hatırlatılmış ve onlar gibi olanlar uyarılmıştır. Mal sevgisinin içinde boğulmak, bu hususta zulümde bulunmak, yetime ve miskine iyilik etmemek kınanmış; haddi aşanların varacakları yer ve mü'minlerin varacakları cennet zikredilmiştir. Aynı zamanda insanların kapıldığı "Allah'ın zengine bahşettiği malın zenginin değerini yüceltmek amaçlı verildiği, fakirin meşakkat çekmesi ise onun zayıf bırakıldığı ve insanlar nazarında değerinin düştüğü" zannı reddedilmiştir.[87] Bu bakış açısına sahip her dönem insanı bu ayet ile uyarılmış, kendini üstün gören ve muhtaç olanı hor gören zengin yerilmiştir.

كَلَّا بَلْ لَا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ

"Hayır, Hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz."

---

[83] Buhârî, Vesâya, 25.
[84] Ebu Davud, Edeb, 1.
[85] Ünal, *Yetimliği Yeniden Okumak*, s. 54.
[86] Can, "Kur'an'a Göre Yetimlerin Himayesi", s. 161.
[87] Derveze, I, 531-537.

Bu ayet Cahiliye Döneminde yetimlerin gözetilmediğini ortaya koymaktadır. Ayet önceki ayet ile değerlendirildiğinde yetime ikramda bulunmayanların Allah'ın nimetlerine nankörlük yapan insanlar olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde uyguladıkları yetime miras vermeme, israf yoluyla mallarını yeme bu ayet ile haber verilmektedir.[88] 15 ve 16. Ayetler inceliğinde insana, Rabbi ona nimetler bahşettiği zaman "Rabbim bana ikram etti" derken, rızk daraltılınca ise "Rabbim beni aşağıladı" dediği hatırlatılmıştır. Bu ayetlerle gözler önüne serilen tablo, Mekkeli Müşriklerin bolluk içerisinde yaşayıp yetimi gözetmediğini, haksızlıklarla yetim malının istismar ettiğini sergilemektedir. Yetime ikram etmeme; "iyilik etmeme", "elinden mallarını alma", "mirastan menetme" şeklinde yorumlanmıştır.[89] Ayetten apaçık şekilde anlaşılacağı üzere Müslümanların kimsesize her daim destek çıkması gerektiği vurgulanmaktadır. Hem maddî hem de manevî ihtiyaçlarının giderilmesi tüm toplumun en temel vazifelerinden birisidir.

Ayette geçen "كَلَّا" ifadesi ile Allah "hayır" diyerek, işin iddia edildiği gibi olmadığını belirtir. Ne rızık genişletildiğinde ne de daraltıldığında ki iddialar yanlıştır. Yüce Allah hem sevdiğine hem de sevmediğine mal verir ya da mal vermeyerek rızıklarını daraltır.[90]

"كَلَّا" ibaresi ile kulun hem zenginlik hem fakirlik şartları altında Allah'a hamd etmesi gerektiği ifade edilir. Katâde'den rivayet olunan Hadis-i Şerif'te şöyle buyrulmuştur:

"Aziz ve Celil olan Allah buyuruyor ki: Hayır, ben şeref ve üstünlük verdiğim kimseye dünyalığın çokluğu ile şeref ve üstünlük vermem. Değersiz kılıp, alçalttığım kimseyi de dünyalığın azlığı ile alçaltmış olmam. Ben üstün ve şerefli kıldığım kimseyi, bana itaat ile üstün ve şerefli kılarım, alçaltıp değersiz kıldığım kimseyi de bana masiyet ile alçaltır ve değersiz kılarım."[91]

---

[88] Kurtubî, XXII, 276.
[89] Râzî, XXVI, 154-156.
[90] Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, Müessesetü Kurtuba Mektebetü'l-Evladi'ş-Şeyhi't-Türas, Kahire 2000, XIV, 247.
[91] Taberî, XXX, 195-196.

Ayetlerde belirtildiği üzere topluma, imtihanın anlaşılmadığı, birbirlerini yetime iyilik etmede, yoksulu doyurmada birbirlerini teşvik etmedikleri söylenmektedir.[92] Aksine hırsla mirası yedikleri, artık gönüllerinde yoksullara karşı iyilik etmeye ve onları doyurmaya götürecek cömertlik ve iyilik duygusunun kalmadığı ifade edilmiştir. Ayrıyeten ayet ile İslam'ın ayırıcı özelliklerinden biri olan dayanışmanın gerekliliğine işaret edilmektedir.[93]

Nitekim Peygamberimizin şu hadisleri de bu ayeti destekler niteliktedir:

"Kim Müslümanlar arasından bir yetimi alarak onu yiyecek ve içeceğine dâhil ederse, affedilmez bir günah işlemedikten sonra, Allah o kimseyi mutlaka cennete koyacaktır."[94]

"Kim üç yetimin sorumluluğunu alıp nafakasını temin ederse, o kişi sanki geceleri namaz kılıp gündüzleri oruç tutan ve sabahtan akşama kadar yalın kılıç Allah yolunda cihat eden kişi gibi olur. Ben ve o, şu iki kardeş parmak gibi cennette kardeş oluruz" demiş ve işaret parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırmıştır.[95]

Allah insanı diğer tüm varlıklardan üstün tutmuştur. İnsan onurunu zedeleyecek her davranış insanlık suçudur. Ayete baktığımız zaman, Yaratıcının bolluk içinde iken yetimi itip kakan, insanca muamelede bulunmayan, miras yiyen Mekke Müşriklerini maddî yönden kısarak sınadığı görülmektedir. Bunun nedenini başka şeylere yüklemeye çalışmalarına karşın, Yüce Allah ayetin devamında şöyle hitapta bulunmuştur: *"Yoksulu yedirmek konusunda birbirinizi teşvik etmiyorsunuz, haram helal demeden mirası alabildiğine yiyorsunuz, malı da pek çok seviyorsunuz."*[96] Ayette sözü edilen ekonomik sıkıntının sebebi, toplumun yetim itip kakması ve ikram etmemesidir. Allah'ın lütfuyla elde ettikleri nimetlere karşı, yetimlere sergilenen bu tavırlar "nankörlük" olarak ifade edilmektedir.[97]

---

[92] Fecr 89/18; *"Yoksulu yedirmek konusunda birbiriniz teşvik etmiyorsunuz."*
[93] Seyyid Kutub, *Fî zılali'l-Kur'ân*, Dârü'ş-Şürûk, Beyrut 1985, VI, 3094-3096.
[94] Tirmizî, Sıla, 14.
[95] İbn Mâce, Edeb, 6.
[96] Fecr 89/18-20.
[97] Ağırman, "Yetim ve Öksüze Karşı Sorumluluklar", s. 13-14.

İnsan sürekli bir zaafı olarak Allah'tan ikram bekler, ancak yetim ve yoksula karşı da duyarsız kalır. Kur'ân'ın işaret ettiği dinî ve vicdanî ölçülere ulaşamamış şahıslar helal ve haramı dikkate almaksızın aşırı mal tutkusu içerisindedirler. Böylece başkalarının malına, mirasına ve hakkına göz dikerler. Bu yanılgıdan insanı kurtaracak olan imanıdır. İman, kişiyi elinde imkân var iken fakiri düşünmeye, yetime ikramda bulunmaya sevk eder. Aksini yapanın Allah'tan daha fazla ikram beklemeye hakkı bulunmaz. Yüce Allah insana verdiği nimetlerle onu imtihan etmektedir. Mü'min başta yetimler olmak üzere toplumdaki ihtiyaç sahiplerini kollar ve onlara ikramda bulunur. Bunun neticesinde Allah'ın da kendisinde daha fazla ikramda bulunacağını bilir.[98]

Mâûn Suresi/2

Surede ahireti yalanlayan, yetime kötü davranan, miskini yemekten mahrum bırakan, namaz ve işlerinde gösteriş yapan, muhtaçlardan yardımı esirgeyen kişiler zikredilerek kınanmaktadır. Ahireti inkâr etmek ile yetim ve yoksulun bağdaştırılması Kur'ân'ın bir üslubudur. Burada yetim ve yoksulun durumunun önemine dikkat çekilmiştir. Mekke dönemi yetime dair ayetlerin üslubu ile öncesinde yetim ve yoksulun incitici davranışlara maruz kaldığını gözler önüne sermektedir. Bu davranışların sebebi ise imanın kemale ermemiş olup dünya hayatına düşkünlüktür. Nankör insanlar tarafından sunulan bu davranışların çirkinliği bu ayetle de kınanmıştır.[99]

فَذَٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ

"İşte o, yetimi itip kakar."

Ayetin daha iyi anlaşılabilmesi için siyak ve sibakı ile incelenmesi faydalı olacaktır:

"Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir."

---

[98] Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1991, X, 463-464.
[99] Derveze, II, 18-21.

Ayette bahsedilen kişiler, çevresindeki yetimlere kötü davranmayı yaşam biçimi olarak belirleyip fiziksel, sözlü ve duygusal istismarda bulunanlardır.[100] Mevdudî, ayet ile ilgili olarak şunları söyler:

"Yetimi itip kakar" ayetinin birkaç manası vardır: İlki yetimin hakkını yer ve baba mirasına el koyarak onu kovar. İkincisi, yetim ona yardım için gelirse merhamet etmez ve yanından kovar. Üçüncüsü, yetime zulmeder. Evine akraba olarak aldıysa tüm ev halkına hizmet ettirir. Bu davranışların bir âdet haline geldiği anlamı ortaya çıkar. Yaptığı işin kötü olduğunu düşünmez, bir şey hissetmeksizin davranışına devam eder. Ya elinden tutar ama zulmeder ya da yardım için geldiğinde kovar.[101]

Ayette verilen mesaj evrensel olup tüm insanlara hitap etmektedir. Dini yalanlayan kişi, ahireti, hesabı, kitabı yalanlayan kişidir. Yetimi itip kakmak ise ona yöneltilen tüm olumsuz davranışları içerir.[102] Yetime dair her türlü sergilenen olumsuz davranış apaçık dini yalanlamaya eş değer tutulmuştur.

Hz. Ömer (r.a.) bir merfû hadiste Peygamberimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: Yetim ağladığı zaman Rahman'ın arşı titrer. Yüce Allah Meleklerine buyurur ki: "*Ey Meleklerim! Şu babası toprakta kaybedilmiş olan yetimi ağlatan kimdir?" Melekler: "Sen en iyi bilensin Ey Rabbimiz! derler. Allah buyurur ki: "Şahit olunuz, her kim onu susturur, onu hoşnut ederse, ben de onu hoşnut etmeye garanti veriyorum.*"[103]

Yetim çocuklar kimseleri olmaması hasebiyle haklarını savunamama durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bakımlarını üstlenen kişiler tarafından kötü tasarruflara maruz kalan yetimlere yapılan iyilikler başlarına kakılabilmektedir. Bunun yanı sıra hem ruhsal açıdan hem de fiziksel açıdan ezilebilirler. İşte bu ayet bu hususlara binaen yetimi itip kakmamayı, şefkat yoksunluğu içinde tasarrufta bulunmamayı emretmiştir. Bu ayet dinî hassasiyetleri zayıf milletlerde kimsesize yöneltilen değersiz bakışın da bir göstergesidir. Toplum ne kadar ilerlese de Allah ve

---

[100] Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, III, 35.
[101] Ebu'l A'lâ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, ed. Ali Bulaç, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, VII, 255.
[102] Ünal, *Yetimliği Yeniden Okumak*, s. 55.
[103] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1982, VIII, 5903.

ahiret inancı olmayan medeniyetlerde insanî değerler yer almamaktadır.[104] Bu hususun en açık örneği, Obverser Gazetesinin verdiği habere göre ünlü ilaç firmalarının kimsesiz çocukları AIDS ilacı için kobay olarak kullandığı bilgisi ile görülmektedir.[105]

Elmalılı Hamdi Yazır'ın dediği gibi ayet özetle şunu söylemektedir: "Gördünse bilirsin ya, görmedinse de bil! Cezaya inanmadığından dolayı öyle dinsiz ve imansız olan kimselerdir ki, yetimi iter, öksüzü zayıf gördüğü ve Allah'tan korkmadığı için insaf ve merhamet etmeyerek kakıştırır, azarlar ve kovar."[106]

Beled Suresi/15

Surede Cahiliye Döneminin genel özelliklerinden biri olan mal ile övünme davranışı kınanmıştır. Aynı zamanda insanın zor ve meşakkatli olan durumları aşabilmesi için tavsiyeler bulunmaktadır. Bunu aşabilmenin yollarının köle azat etmek, yetim ve yoksulu doyurmak gibi ahlakî işlerden geçtiğine temas edilmiştir.[107]

يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ

Ayetin tam olarak neden bahsettiğini anlamak için öncesi ve sonrası ayetlerle incelemek gerekmektedir:

"Fakat o, sarp yokuşu aşamadı, sarp yokuşun ne olduğunu sen ne bileceksin? O tutsak bir boynu çözmek (köle azat etmek)tir. Yahut şiddetli bir açlık gününde kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır."[108]

Bu ayetler çerçevesinde yetimleri gözetmeyenlerin yollarda kalacağı ve kurtuluşa eremeyeceği anlaşılmaktadır. Yetimi gözetmek sarp yokuşu aşmak da olsa kul; Allah'ın kendisine verdiği nimetlerin şükrünü yapabilmek için zor ve sarp yokuşu

[104] Ağırman, "Yetim ve Öksüze Karşı Sorumluluklar", s. 18-19.
[105] Obverser Gazetesi, "AIDS İlacı Yetim Çocuklarda Denendi", http://arsiv.sabah.com.tr/2004/04/05/gnd105.html.
[106] Elmalılı, IX, 6166.
[107] Derveze, II, 253-259.
[108] Beled 90/11-16.

aşmalıdır. Nefsini aşamayanlar ise yokuşu aşamama sonucunda felaha eremeyeceklerdir.[109]

Kendisiyle yakınlığı olandan kasıt; akrabaya verilen sadakanın akraba olmayana verilenden daha faziletli olduğunu göstermektedir. Nitekim bakıcısı olmayan bir yetime verilen sadaka, bakıcısı olan yetime verilen sadakadan daha faziletli olmaktadır.[110]

Hz. Peygamber'in konuya ilişkin bir başka hadisi de bizlere şöyle nakledilmiştir:

Hz. Aişe şöyle anlatmaktadır: "Yanıma iki kızı olan bir kadın geldi ve bir şeyler istiyordu. Yanımda tek bir hurma dışında bir şey yoktu ve bunu da ona verdim. O hurmayı iki kızı arasında taksim etti, kendisi ondan bir şey yemedi ve sonra kalkıp gitti. Ardından Hz. Peygamber geldi, durumu ona anlattım ve şöyle dedi: *"Kim bu kızlara bir şey verip iyilik yapmışsa, o iyilik onu ateşten koruyacak bir perde olmuştur."*[111] Hadisten anlaşılacağı üzere yetimi doyurmak için verilen bir hurma tanesi dahi cehennemden koruyacak niteliktedir.

İsrâ Suresi/34

Surede yer alan 22-40 arasındaki ayetler genel olarak ahireti isteyen ve ahiret için çabalayan insanlarla dünyaya meyledenler arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Baş taraftaki ayetler Allah'ın Hz. Musa'ya kitap vermesi ve İsrailoğullarına onu kılavuz kılmasından, hikmet ve tavsiyeler vahyetmesinden bahsederken bu ayetler aynı şekilde Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e verilmesinden, bütün insanlara kılavuz olmasından bahsetmektedir.[112]

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔوْلًا

"Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz veren sözünden sorumludur."

---

[109] Neşet Uluşal, "Kur'an'da Yetim Kavramı", s. 19.
[110] Kurtubî, XXII, 303.
[111] Buhârî, Zekat, 8.
[112] Derveze, III, 375.

İnsanların canlarından sonra en değerli şey mallarıdır. Bu sebeple Allah malları telef etmeyi nehyetmiştir. Başkalarının elleriyle malı telef edilmemesi gereken öncelikli insanlar ise yetimlerdir. Çünkü bu durum yetimlere zayıf ve aciz olmaları hasebiyle zarar verir. Bu gerekçe ile Allah yetim malına sadece güzel surette yaklaşılması uyarısında bulunmuştur. Ayette bir istisnaî durum söz konusudur. Bu durum yetim malını artıracak muamelelerde bulunmak, ihtiyaç duyulduğunda o maldan yemek olarak izah edilmiştir. "Eşüdd" ibaresi ile yetimin malı, aklı ve rüşdünü iyi kullanacak hale gelmesi anlatılmaktadır. Bu noktada başkalarının onun üzerindeki velayeti sona ermektedir.[113]

Yetim malına kötü yaklaşmak; yetim malını israf etmek, elden çıkarmak manalarına gelmektedir. Güzel bir şekilde yaklaşmak ise, onların mallarını arttırmak ve işlerini düzenlemek olarak açıklanmıştır.[114] Bu emir aynı zamanda "Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına en güzel şeklin dışında yaklaşmayın" nehyini kapsamaktadır. Yaklaşmanın nehyi, o fiile yeltenmenin bile yasak olduğunu vurgular. Bu nehiy, yetimin aleyhine bir suretle malına kesinlikle tasarrufta bulunulmamasına yöneliktir.[115]

Yetim malına yönelik münasip bir değerlendirme Peygamberimiz tarafından şu şekilde tavsiye edilmiştir:

"Kim malı olan bir yetimin velisi olursa, onun malıyla ticaret yapsın. Zekatın onu yemesine bırakmasın."[116]

Emredilen en güzel şekilde yaklaşmanın ardından verilen sözün yerine getirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. 22-40. ayetler arasında Hz. Peygamber şahsında tüm insanlığa hitap ederek on iki tane dinî ve ahlakî ödev sıralanmaktadır: "Allah'ın birliğini tanımak ve O'na inanmak, ana babaya iyi davranmak, akrabaya, yoksula, yolcuya hayır yapmak, hem cimrilik hem de israftan sakınmak, çocukların hayatını korumak, zinadan-fuhuştan kaçınmak, adam öldürmemek, yetim malı

---

[113] Râzî, X, 163-164.
[114] Taberî, XV, 85.
[115] Muhammed Abduh-Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim Tefsiru'l-Menar,* Ekin Yayınları, İstanbul 2011, VIII, 582.
[116] Tirmizi, Zekat, 15.

yememek, verilen sözü tutmak, ölçü ve tartıyı tam yapmak, bilinmeyen şeyin ardına düşmemek, büyüklük taslamamak"[117] Bu ödevler arasında yetim malını yememe hususunun da yer alması yetimin Allah katındaki değeri tekrar ortaya koymaktadır.

En'âm Suresi/152

En'âm Suresi Mekkî bir sure olmasına rağmen inceleyeceğimiz 152. ayetin Medenî olduğu da söylenmektedir.[118]

وَلاَ تَقْرَبُواْ مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُواْ الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لاَ نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُواْ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَبِعَهْدِ اللّهِ أَوْفُواْ ذلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

"Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun. Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt alasınız diye emretti."

Ayeti bütünlük açısından değerlendirebilmek ve daha iyi anlamak için siyak-sibakına riayet etmek gereklidir. Bir önceki ve bir sonraki ayetlerle birlikte değerlendirdiğimiz takdirde, "*De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım*" ibaresinin akabinde benimsenmesi gereken dokuz temel emir sıralanmaktadır:

"*Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın, haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın, rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına en güzel şekilde/tutumla yaklaşın, ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın, söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız bile olsa adaletli olun, Allah'ın ahdini tam olarak yerine getirin*." Bu buyruklar Allah'ın "*Bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun, başka yollara uymayın*" ayetiyle sonlandırılmıştır.[119] Sıralanan emirler arasında yer alan yetim malına yaklaşım biçimi ile insanlara yol gösteren Yüce Yaratıcı yetimlerin değerine tekrardan işaret etmiştir.

---

[117] Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, III, 477-483.
[118] Râzî, VI, 117.
[119] Kur'an Yolu, II, 486-489.

Ayette ifade edilen "en güzel şekilde" olan yaklaşma ibaresi, bencil olmamaya, iyi niyet ve yetimin iyiliğine dayalı bulunan, Allah ve insan nazarında reddedilmez olandır.[120] Allah yetim malına; kâr ve kazanç temin etme ve onun kıymet ve değerini arttırma amaçları dışında yaklaşılmaması gerektiğini bildirmiştir.[121] Yetimin velayetini yapan kimse fakir ve muhtaç ise alması, zengin ise kaçınması gerekmektedir.[122]

Peygamberimize gelip "*Geçinebileceğim hiçbir malım yok ve son derece muhtaç durumdayım fakat yanımda malı olan yetimim var.*" diyen sahabeye Peygamberimizin cevabı bu ayet bağlamında değerlendirilebilir:

"İsraf etmeden/aşırıya kaçmadan kendine mal edinmeden/kendi malını saklayıp onun malından geçinmemek şartıyla ondan ye."[123]

Diğer bir rivayet ise şudur:

"Veli muhtaçsa, çocuğun malından, malın miktarına göre uygun şekilde alır."[124]

Hz. Ebubekir'den gelen şu rivayet de bu hususa açıklık getirmiştir:

"Ben Allah'ın malı konusunda kendimi, yetimin velisi konumunda düşünüyorum. Zenginsem, uzak dururum. İhtiyaç duyarsam, maruf ölçüde yerim. Durumum düzelince de geri öderim."[125] Bu rivayet; yetimin malını ihtiyaç durumunda yiyen zengin velinin durumunu düzelttiği takdirde, kullandığı miktarı ödemesi gerekliliğini savunan Hanefîlerin görüşüne kanıttır.[126]

Bir kimsenin vesayeti altındaki yetim rüşd çağına gelene kadar, yetimin malına borç olmak kaydıyla ya da rıza ile yararlanmak suretiyle kanunî yollarla dokunulabilir.[127] Rüşdün anlamı dine ve dünyaya zararlı ya da yararlı olan şeyleri

---

[120] Mevdudî, I, 502.
[121] Râzî, VII, 192.
[122] Nisâ 4/6; *Kim zengin ise kaçınsın, kim de fakir ise, örfe göre yesin.*
[123] Ebu Davud, Vesâya, 9; Nesâî, Vesâya, 11.
[124] Buhârî, Büyû, 95; Vesâya 23.
[125] İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubî, *Tarihü'l-Ya'kubî*, Dâru Sadır, Beyrut ts., II, 216.
[126] Akyüz, "Yetimin Hakları ve Sorumluluklarımız", s. 26.
[127] Esed, 263.

bilmektir. İşlerini güzelce idare edebilen baliğ olan ve malını koruma hususunda akıllıca davranan, sefahatten, israftan kaçınan kimseye reşid denir.[128]

Ayette yetim malına en güzel şekilde yaklaşmanın ardında ölçü ve tartının adaletle yapılması gerekliliğinin gelmesi manidardır. Her dönemde insanlar arası her konuda muamelatta haksızlıkların sıklıkla zâhir olması sebebiyle adaletli olmanın önemi ayette tecelli etmiştir.

Yetim malını yönetme hususunda velayet ve vesayet olguları devreye girer. Kişisel veya malî işlerini yürütmek veli ya da vasîye düşer.[129] Küçüğün eğitimi, sağlığı, evlendirilmesi gibi durumlarda temsil yetkisine velayet, bu yetkiyi kullanacak kişiye de veli denir. Küçüğün mallarının korunması ve idaresine yönelik velayette eğer temsilci veli sıfatını bulundurmuyorsa temsil yetkisine vesayet denir. Bu yetkiyi elinde barındırana ise vasî adı verilir. Özellikle mali konulardaki işlerini yürütmekle tayin edilmiş kişilerdir. Her iki manayı da kapsayacak şekilde genel olarak velayet kelimesi kullanılmış olup bundan yola çıkarak veli olgusu da genel olarak kullanılmıştır.[130] İslam Hukukunda velayet; reşit bir kimsenin kâsır olan (ehliyet eksikliği olan) şahsın şahsi ve mali işlerini gözetip tasarruflarını idare etmesi olarak tanımlanır.[131] Bu iki kavram farklı olsa da İslam Hukukunda ayırt edici bir özellikleri olduğu söylenemez. Baba ve dede gibi birinci derece yakınlar her iki yetkiyi de bir arada kullanabilir. Eğer baba ve dede hayatta değilse velayet ve vesayet birbirinden ayrılır, velayet bi nefsihi asabe (araya kadın girmeyen erkek akraba)den yakınlara geçer. Baba tarafından vasi tayin edilmişse o vasi olur. Aksi halde vasi tayin etme hakkı dedeye, o da yoksa hâkime ait olur.[132]

Ebeveynin biri ya da her ikisinin ölümüyle, henüz ergenliğe ulaşmamış çocukların anne-babalarından kalan mal varlığının korunması ve işletilmesi hususu veli veya vasîler tarafından yürütülür. Veli/vasî kısıtlı olan çocuğun malını korur ve nemalandırır. Çocuğun ihtiyaçları da bu maldan karşılanır. Vasîler vesayetleri devam

---

[128] Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü,* Rüşd Maddesi, s. 485.
[129] Akyüz, "Yetimin Hakları ve Sorumluluklarımız", 6.
[130] Celal Erbay, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Göytürk Matbaası, Bakü 1995, 163; Bkz. Mecelle, Madde 974.
[131] Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2001, I, 253.
[132] Ünal, *Yetimliği Yeniden Okumak,* s. 111.

ettiği müddet yetim çocuğun mallarını yönetme hakkına sahip yükümlüdür. Yükümlülüklerini yerine getirmedikleri takdirde hâkim müdahale eder.[133]

Yetimin velisinin tayini hususunda en yakın akrabadan başlanacağı muhakkaktır. Bu hususta peygamberimiz dönemi yaşanılan tartışma bu konuya açıklık getirmiştir. Kaza umresi ardından yaşanılan tartışma, Uhud'da şehit düşen amcası Hz. Hamza'nın kızı Ümame'nin velisi olma üzerineydi. Rasulullah yanlarına giderek durumu öğrenip hepsinin gerekçelerini dinleyerek övgülerini sunarak sevgilerini belirtmiştir. "Ey Zeyd, sen Allah'ın ve Rasulü'nün dostusun. Ey Ali, sen benim kardeşim ve arkadaşımsın. Ey Cafer, sen huyca ve yapıca bana en çok benzeyensin." Ardından kararını gerekçesi ile şöyle bildirmiştir: "Ey Cafer! Sen Ümame'yi gözetmeye daha layıksın. Çünkü onun teyzesi senin eşindir. Teyze, anne yerindedir. Cafer bu karara çok sevinerek Ümame'yi almıştır.[134]

Kehf Suresi/82

Sure, Mekkeli Müşriklerin Ehl-i Kitap ile birlik olup Hz. Peygamber'i sınamak için sordukları üç soruya cevap olarak gönderilmiştir: 1-) Mağarada uyuyanlar kimlerdir? 2-) Hızır'ın gerçek hikayesi nedir? 3-) Zü'l Karneyn hakkında ne biliyorsun? Bu sorular Peygamberin gayb bilgisine sahip olup olmadığını test etmek için sorulmuştur. Allah bu soruları cevaplamakla kalmayıp, kıssaları kafirlerin aleyhine bir tarzda ele almıştır. Yetim bahsinin geçtiği Hızır ile Musa kıssasından alınacak ders şudur: "Allah'ın mülkünde O'nun dileğiyle vuku bulan olan olayların hikmetine iman etmelisiniz. Gerçeklik sizden gizli olduğu için siz meydana gelen şeylerin hikmetini bilemezsiniz. Gayb perdesi kaldırılırsa meydana gelenin en iyi olduğunu anlayacaksınız. Bazen bir şeyin sizin için kötü olduğu izlenimine kapılsanız bile sonunda onun sizin için iyi sonuçlara yol açtığını görürsünüz." Kısaca bu surede Peygamberi saf dışı bırakmaya çalışanların oyunları kendilerine çevrilmiştir.[135]

Hz. Musa ile Hızır'ın kıssası 60-82. ayetler arasında yer almaktadır. Kıssada Hz. Hızır'ın Hz. Musa'ya bildirdiği gayb haberleri anlatılır.

---

[133] Akyüz, "Yetimin Hakları ve Sorumluluklarımız", s. 22.
[134] Buhârî, Sulh, 6, Megâzi, 43, Müslim, Cihad, 90, Ebu Davud, Talak 35; Tirmizi, Birr, 6.
[135] Mevdudî, III, 135-137.

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحاً فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْراً

"Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."

İçinde yetim kavramını barındıran ayet, kıssanın başlarında geçen ilgili şu olayın izahıdır:

77. *"Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Musa, "İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın" dedi.*

Ayetten anlaşılacağı üzere bahsi geçen iki yetim büyümeden duvar yıkılmış olsaydı, başkaları hazineyi bulacak ve yetimlerin hakkı yenilecekti.[136] Allah'ın olayların arka yüzündeki hikmetleri gözler önüne serdiği kıssada yetimi korumaya yönelik hikmetini de zikretmesi, yetimlerin Allah katındaki bir kez daha değerini vurgulamıştır. Ayetin Mekkî olması görüşünden hareketle Peygamber'in Allah'tan vahiy aldığını kanıtlayan bu kıssa, Müşriklere hem cevap olmuş hem de yetimlere karşı Allah'ın merhameti örneklendirilmiştir.

İncelendiği üzere Mekkî ayetlerde yetime dair söylemler, Mekke'nin ileri gelenlerinin mal biriktirme uğruna dünyevileşmeye yönelik takip ettiğini gözler önüne sermektedir. Putperestlerin tutumlarına göre ayetlerin üslubu da sertleşmektedir. Öyle ki Mekke aristokrasisi servet arzusu ile toplumun yetim ve kimsesizlerini hiçe saymaktaydı. İlk olarak Duhâ Suresi ile önce Peygamberin yaşadığı benzer deneyimden hareketle yetim malına el konulması eylemi üzerinde durulmuştur. Fecr Suresi'nde muamelelerin temsili dünya görüşünün sapkınlığı ortaya konulmuştur. Mâûn Suresi'nde ise dini yalanlamak ile yetimi kakmak ve düşkün doyurmaya teşvik etmemek bağdaştırılmıştır. Beled Suresi'nde olumlu ve teşvik vurgularına yer verilerek

[136] Elmalılı, V, 3270.

fiilî farkındalık hedeflenmiştir. İsrâ ve En'âm Surelerinde ise mü'min topluma yönelik kesin sınırlamalar içererek, toplum güvenliği ve huzuru için ideal bir toplum düzeni inşa etmek öngörülmüştür. Mekke dönemi ayetlerinin üslubu özelde Mekke seçkinlerini uyarsa da aynı görüşe tekabül eden dünyayı hedef almaktadır.[137]

1.3.2. Medenî Ayetlerde Yetim

Mekkî ayetlerden sonra yetim kavramı Medenî ayetlerde üslubuna uygun başka bir boyut kazanarak İslam toplumuna yaraşır muameleler kazanmıştır. Yetimlerin birer birey olarak topluma kazandırılmaları öngörülmüştür.

Medenî Surelerde genel olarak İslam hukukundan bahsedilip, toplum kuralları açıklanmıştır. Medine'de mü'minlere hitap Mekkî ayetlere nazaran daha yumuşaktır. Konu itibariyle, kitap ehlinden söz edilmiş, münafıklara da atıf yapılarak onlarla mücadeleye yer verilmiştir.[138]

Mekke Döneminde dile gelen ahlaki hükümler, Medine'de kanun hükmünü almıştır. Özellikle Nisâ Suresi'nde kimsesiz statüsünde olan yetimler için özel hükümler indirilmiştir. Ayetlere ek olarak Peygamberimizin açıklamaları Arapların tabiatlarını değiştirmiş, her sahabenin evi birer yetimhane olmuştur. Yetimleri hem barındırmış hem de merhamet göstermişlerdir.[139]

Yetime dair inen Mekkî ayetler yetim hakları ve yetim malı hususunda Allah'tan sakınmayı yinelemiştir. Bu hususta ayetlerin tekrarlanması yetim malına el uzatmanın yaygın olduğunu gözler önüne sermektedir. İslam otoritesinin gün yüzüne çıkması sonucu meseleye hukukî bir statü kazandırmak amacı taşıyan Medenî ayetler ise rehber niteliği taşımaktadır.[140] Medenî ayetler yetime yönelik söylemlerin fıkhî tarafını oluşturmaktadır. Mekke döneminde yetime karşı uygulanan haksız davranışlar yerilmiş, Medine döneminde ise yetime dair hükümler vaz' edilmiştir.

---

[137] Başkan, "Mekkî Ayetlerin Yetimlere Yönelik Söylemine Dair Bir Analiz", s. 136-137.
[138] Marifet, *Kur'an İlimlerine Giriş*, s. 92.
[139] Nedvî, İslam Ahlak Nizamı, s. 193-195.
[140] Derveze, VIII, 12.

Bakara Suresi/83

Bakara Suresi'nde birçok konu ele alınmıştır. Medenî surelerde yetim bahsi geçen ilk ayetler Bakara Suresi'nde yer almaktadır. Medine dönemi İslam Devleti yönünde atılan adımların başlangıcı mesabesinde gelen ayetler elbette yetim ile ilgili hükümleri de beraberinde getirmiştir.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لاَ تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسْناً وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلاَّ قَلِيلاً مِّنكُمْ وَأَنتُم مِّعْرِضُونَ

"Hani biz İsrailoğullarından "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz" diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç yüz çevirerek sözünüzden döndünüz."

Mekkî surelerden yetimi konu edinen İsrâ Suresi'nde on iki dinî ve ahlakî ödev, bu kez Medenî ayetlerde İsrailoğullarının yükümlü tutulduğu Yahudi ve Hıristiyan literatüründe "on emir" diye bilinen (Tevrat, Çıkış, 20) ödevlerden bazıları bu ayette zikredilmiştir.[141] Ve bu ödevler arasında hiç kuşkusuz yetime iyilik edilmesi yer almaktadır. İsrailoğullarından imanın gereği olarak alınan sözler arasında yetimlere iyilik etmek de bulunmaktadır. Ancak ayette bu söze riayet edilmediği gözler önüne serilmiş, Medine Dönemi Müslümanlarına mesaj verilmiştir.

Allah'ın İsrailoğullarını mükellef tuttuğu bu emirler aslında onlar için nimettir. Çünkü bu yükümlülük onları Cennete ulaştıracaktır.[142] Bu ayetlerde açıkça belirtildiği üzere İsrailoğullarının çoğu alınan bu sözlere sadık kalmamıştır.[143] Nitekim bu ayet yetime iyilik etmenin ilahi kitaplardaki ortak emirlerinden birisidir. Hem Tevrat hem de Kur'ân yetimi koruyup kollamaya insanları teşvik ederek, yetime iyi davranmayı evrensel ibadetler arasında saymıştır.[144]

---

[141] Kur'an Yolu, I, 151.
[142] Râzî, II, 149.
[143] Derveze, VI, 189-190.
[144] Bayraklı, I, 527.

Yetim haklarını gözetmek, akraba haklarını gözetmek ile bağlantılıdır. Yetim olması ve ihtiyaçlarını karşılayamayacak vaziyette olmasından ötürü başkasına muhtaçtır. Bir yetim ile mükellef olmak insana ağır geldiği için dinî bakımdan derecesi çok büyüktür.[145]

Yetime iyi davranma hususunda sahabe Peygamberimizi takip etmiştir. Şu rivayet bunun göstergesidir: Hz. Ebubekir küçük bir kız çocuğunu kucağına almış sevmektedir. Yanına gelen bir adam bu çocuğun kim olduğunu sorar. Hz. Ebubekir, "O, benden daha hayırlı bir adamın, Sa'd bin Rebî'in kızıdır" der. Sa'd b. Rebî' ise Bedir Savaşı'na katılmış ve Uhud Savaşı'nda şehit düşmüş bir kişidir.[146]

Bakara Suresi/177

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْاٰمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَۚ وَاٰتَى الْمَالَعَلٰى حُبِّهٖ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِوَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِۚ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَۚ وَالْمُوفُونَبِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُواۚ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِۜاُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُواۜ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmenizden ibaret değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, anlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.

Ayette yer alan "birr" ibaresi Kur'ân'da geçen en kapsamlı kavramlardan biridir. Kavramın geçtiği ayetler bütün olarak ele alındığında iman ve ibadetten başlamak üzere her türlü iyilik, ihsan, itaat, doğruluk, günahsızlık gibi manalarda

[145] Râzî, II, 152.
[146] İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, II, 94.

kullanıldığı görülmektedir.[147] Hz. Peygamber'in buyurmuş olduğu şu söz de "birr" kavramının önemini teyit etmektedir:

"Size sıdkı/doğruluğu tavsiye ederim. Doğruluk ile birr/iyilik bir bütündür ve bu ikisine sahip olanlar cennettedir."[148]

Abdullah b. Abbas, Mücahid ve Dehhak'a göre ayette yüzü doğuya ve batıya çevirmekten maksat kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye doğru çevrilmesidir. Katade ve Rebi' b. Enes'e göre ise, bu ifade Hıristiyan ve Yahudilere yöneltilmiştir. Yahudiler batıya, Hıristiyanlar doğuya doğru namaz kılıyorlardı. Bu ayet indirilmiş ve iyiliğin ne doğu ne de batıya doğru yüz çevirmek olmadığını belirterek imanın özelliklerini izah etmiştir.[149]

Ayette yetimlere yardım etmek Allah sevgisi ile bağdaştırılmıştır. Bu işin sırf Allah'ın rızasını elde edebilmek için yapılmasının önemi dile gelmiştir.

Bakara Suresi/215

Ayette Peygamber'e infakın kime yapılacağına dair yöneltilen soru yer almaktadır. Sorunun cevabı ayette tezahür etmiştir. Hayır amacıyla harcama yapılacak mallar, anne-babaya, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara verilebilmektedir. Ayet eğitim amaçlı soru-cevap içeren yeni bir bölüm mesabesindedir.[150]

يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلْ مَّا اَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ وَالْيَتَامٰى والمساكين وَابْنِ السبيل وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِه عَلِيمٌ

"Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla hayrı bilir."

---

147 Kur'ân Yolu, I, 263.
148 İbn Mace, Dua, 5.
149 Taberî, II, 101-102.
150 Derveze, VI, 377.

Ayetten anlaşılacağı üzere her şeyi infak etmek mümkündür. Ancak infakın kimlere yapılacağı önemlidir. Bu öneme istinaden ayette infak yapılabilecek kişiler zikredilmiştir.[151] Zekat verilecekler ayeti[152] içerisinde yetimler zikredilmese de Peygamberin uygulamaları yetimlere de zekat verilebileceğini destekler:

Avn b. Ebu Cuhayfe, babasından şöyle nakletmektedir: *"Bize Hz. Peygamberin zekat memuru geldi. Zekatı zenginlerimizden aldı ve fakirlerimize verdi. Ben o sırada yetim bir çocuktum. Bana da bir deve verdi."*[153] Netice itibariyle yetimler İslam toplumunda hem zekat gibi farz ibadeti hem de gönüllülük esasına dayalı hayır işlerinin mensubu olarak yardım edilecek kişiler arasında yerini almıştır.[154]

Peygamberimizin yetimlere karşı her türlü koruma ve kollama faaliyetini üstlendiğini gösteren rivayetlerden birisi de şudur:

Henüz çocuk yaşta Uhud Savaşında babasını kaybeden Beşir b. Akrabe'yi ziyaret eden peygamberimiz, onun ağladığını görünce: "*Ağlama ey sevgili çocuk, ne diye ağlıyorsun? Ben baban, Aişe de annen olsun istemez misin?* Diyerek onu teselli etti. Beşir de "*Evet, isterim*" cevabını verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz onun başını okşadı.[155]

Bakara Suresi/220

Yetimlere ilişkin takınılacak tavra dair yöneltilen soru hakkında onların yararı ve ıslahına yönelik davranışlarda bulunmanın gerekliliği bu ayette bildirilmiştir. Onlarla "muhalata"da bulunmanın (iç içe olmanın) bir sakıncası olmadığı ve onların soruyu soranların kardeşi oldukları izafe edilmiştir. Ayetin sonunda bir uyarı yer almaktadır. Elbette ki Yüce Allah insanların niyetlerini ve sırlarını bilmektedir. Ayrıca bozguncu ve ıslah edici olanı da bilmektedir. O kulları için kolaylıklar dilemiştir, eğer isteseydi zorlanacakları şeylerle onları yükümlü tutardı. Çünkü O her şeye gücü yeten, doğru ve hikmetli olanı emreden hüküm sahibidir. Burada bahsi geçen zorluk yetimler

---

[151] Taberî, II, 384.
[152] Tevbe 9/60.
[153] Tirmizi, Zekat 21.
[154] Ünal, *Yetimliği Yeniden Okumak,* s. 52.
[155] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebir*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarabad 1941, II, 78.

ile onların vasileri arasındaki karışma yasağıdır. İşin aslı yetimler için ıslah edici ve yararlı uygulamalar istenmesidir.[156]

فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامٰى ۗ قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ۗ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۗ وَلَوْ شَاۤءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz, diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri soruyorlar. Deki: Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp birlikte yaşarsanız sakıncası yok. Onlar da sizin kardeşlerinizdir. Allah bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bahsi geçen ayetin daha iyi analiz edilmesi açısından bir önceki ayeti ele almakta fayda vardır:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۗ قُلْ فِيهِمَا اِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۗ وَاِثْمُهُمَا اَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ۗ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۗ قُلِ الْعَفْوَ ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

Bir önceki ayette infakın kime verileceği sorusunun cevabı verilmişti. Burada ise infak sorusuna miktar zikredilerek cevap verilmiştir. Allah onlara ihtiyaçtan fazlasını vermenin makbul olacağını bildirdi. Ayette geçen "afv" kelimesi ihtiyaçtan artanı ifade etmektedir. Kelimenin asıl manası fazlalık, ziyadelik, sade ve kolay elde edilen demektir. Günahın "afv edilmesi" de kolaylaştırmaya yönelik anlam taşımaktadır.[157] İnfak sorusunun ardından yetimler hakkında da gelen soru ayrıyeten ele alınmıştır.

Ayette onların ıslahının hayr olduğu zikredilmiş, onların da kardeş hükmünde görülmesinin gerekliliği dile getirilmiştir. Bu ayet yetimlerin ıslahına dair en şümullü ayetlerdendir. Yetimin korunması maddî olarak desteklenmesi "ıslah" kelimesi ile tâbir edilmiştir. "Sulh" kökünden gelen bu kelime bozgunluğun zıddını ifade etmektedir.[158] İnsanlar arasında nefret ve düşmanlığı gidermek, sevgi ve dostluğu ortaya çıkarmak

---

[156] Derveze, VI, 388-391.
[157] Râzî, III, 42.
[158] İbn Manzûr, *Lisân'ül Arab*, VII, 384.

amacıyla kullanılmaktadır. Buna göre ayette yer alan ıslah kavramı yetimler ile ilgili her türlü yapıcı ve olumlu faaliyet olarak değerlendirilir.[159]

Cahiliye Dönemi yetimler korunmadığı gibi, örselenmekteydiler. Kur'ân'ın yetimlere iyi davranılmasını sıkça ifade etmesinin nedeni, Cahiliyenin acımasızca tavrı olmuştur. Neticede ayet ve hadisler yetimlere karşı insanlara teşvikte bulunmuş, haklarının göz ardı edilmemesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Aksi tasarrufların günah olduğu ortaya çıkmıştır. "Yetime nasıl davranılmalı" sorusuna binaen de kardeş gibi görülmesi gerekliliği, işlerini düzenlemenin hayr olduğu bildirilmiştir.

Ayetin öncesindeki ayet içki ve kumar hakkında sorulan soruya atıftır. Bu iki ayetin ard arda gelmesi yasama benzerliğinden kaynaklanabilir. Bu konu hakkında soruyu yöneltenin Ömer b. Hattab olduğu söylenmektedir.[160] Hz. Ömer bu konuda açık bir hüküm talep etmiştir. Diğer bir rivayete göre ise, bazı Müslümanlar Peygamberimizin yanına gelerek "İçki ve kumar hakkında bize fetva ver" demişlerdir. Bu rivayetlere göre diğer bir soruyu soran ise Muaz b. Cebel ve bir arkadaşıydı. Hz. Muhammed'e gelerek "Bizim kölelerimiz ve ailelerimiz vardır. Hangisine infak edelim?" şeklinde sormuşlardır. Üçüncü soru ise bazı yetim vasileri tarafından sorulmuştur. İsrâ ve En'âm Surelerinde yetimlerin mallarına yaklaşılmamasına dair ibareler neticesinde yanında yetim bulunanlar, onların mallarını kendi mallarından ayırdılar. Ancak bu durum onlara çok ağır geldi. Bunun üzerine bu ayetler nâzil olmuştur. Bir rivayete göre de aynı zamanda Nisâ Suresi 2-11 arasındaki yetim malının yenmesinin, güzel ile kötünün değiştirilmesinin nehyedildiği, bunu yapanın kınandığı ve onları korumanın ve müdafaa etmenin zikredildiği ayetlerden sonra nâzil olmuştur.[161]

Özet olarak ayette yetim mallarına şefkatli bir kardeş nazarıyla yaklaşılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Allah kullarını zor durumda bırakmak isteseydi, yetim malları ile yetime bakanın mallarını ayrı tutmakla yükümlü kılabilirdi. Fakat Allah rahmetiyle kolaylıklar ihsan etmiştir. Abdullah b. Abbas, Katade, Said b. Cübeyr ve Rebi' b. Enes'e göre En'âm Suresi'nde geçen "Yetim malına yaklaşmayın. Ancak en

---

[159] Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, III, 43.
[160] İbn Kesir, II, 291.
[161] Derveze, VI, 388-389.

güzel şekilde yaklaşın" emri ile mü'minlerin sıkıntıya düştüklerini söylemişlerdir. Abdullah b. Abbas'tan gelen rivayete göre yanında yetim olan insanlar yetimlerin yiyecek ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırdılar. Bu durum onları sıkıntıya düşürünce Peygamber'e gidip durumu arz ettiler. Ardından bu ayet nâzil olmuş, yiyecek ve içecekler karıştırılmıştır.[162]

Aileye dâhil olan yetimlerin Allah'ın nazarında kardeş olarak dile getirilmesi önemli bir mesajdır. Müslümanları kardeş olarak toplayan ayet ve hadisler[163] bağlamında değerlendirilirse yetimleri de dâhil etmek gerekmektedir. Bu, yetim kardeşlerimizin toplumdan dışlanmaması adına alınan önlemlerin başında gelmektedir. Toplumdan soyutlanan, kimsesiz olarak addedilen insanların psikolojileri tüm Müslümanlığı bir vebal altında bırakabilir. Evinde yetim barındıran Müslümanlar için de bu husus daha da özen gösterilmesi noktasında önem arz etmektedir. Aile içerisinde yaşayan diğer bireylerden ayırmamaya özen gösterip, yetimlerin fazlalık gibi hissetmelerine mahal vermemek gerekmektedir.

Bu ayet çerçevesinde bir sorumluluk olarak Tüm Müslümanlara görev düşmektedir. Nitekim Peygamberimiz de *"Bir kimse arkasında çoluk çocuk bırakırsa, onlara bakmak bize aittir. Kim arkasında mal bırakırsa varislerine aittir."*[164]

Yetimlerin sadece maddî değil aynı zamanda manevî desteğe ihtiyaç duymalarından hareketle, gelecekleri düşünülerek ahlakî açılardan da eğitilip terbiye edilmeleri gerekliliğine de atıf yapılmaktadır.[165] Esas olan onların dışlanmadan topluma katılımlarının sağlanması amacının güdülmesi ve her türlü hususta kendilerine destek çıkılması emridir. Kendi ihtiyaçları yanı sıra manevî açıdan da güçlenmeleri sağlanmalıdır.

---

[162] Taberî, II, 413-414.
[163] Hucurât 49/10; *Mü'minler ancak kardeştir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup-düzeltin ve Allah'tan korkup-sakının ki merhamet bulasınız.* Ayrıca Bkz: Âl-i İmran 3/103; Müslim, Birr, 58; *"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren kimsenin Allah da ihtiyacını giderir. Kim bir müslümandan bir sıkıntıyı giderirse, Allah Teâlâ o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim bir müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah Teâlâ da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter."* Ayrıca Bkz: Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 9.
[164] Buhârî, İstikraz, 11; Müslim, Feraiz, 5.
[165] Elmalılı, II. 750.

Yetim çocukların her şeyden önce içinde sevgi ve şefkat barınan sıcak bir yuvaya ihtiyaçları vardır. Allah evlerde onlarla yaşamanın sakıncası olmadığını ve onların kardeş statüsünde olduğunu belirtirken bu ihtiyacı dile getirmiştir. Aile ortamını teneffüs eden korunmaya muhtaç çocukların iyi bir geleceğe hazırlanmaları sağlanmalıdır. Özellikle bu ayet günümüzdeki koruyucu aile sistemini desteklemektedir.[166]

Nisâ Suresi/2, 3, 6, 8, 10

Nisâ Suresi'nde insan hayatını ilgilendiren, toplum hayatını düzene sokan kurallar bulunmaktadır. Buna dâhil olarak yetim ve hakları, yetimlerin nikahlanması hususu yer almaktadır. Ayetlerde İslam öncesi Cahiliye Dönemine atıf yapılarak yetimlerin sorunlarına da değinilmiş, mallarının yenmemesi konusunda ihtarda bulunulmuştur. Yaygın bir gelenek olarak yetim kızlarla evlenip onlara adaletli davranılmamasının önüne geçmek amacıyla alternatif olarak diğer kadınlarla dörde kadar evlenilebileceği bildirilmiştir.

Nisâ Suresi 2. ayetten 6. ayete kadar geniş ailede yetimlerin haklarından bahsedilmiştir. Veli ile yetim arasındaki her tür tasarruf, kurallara bağlı kalınmıştır. Bu ayetler içerisinde evlilik ve mehir hususlarına da değinilmiştir. Teaddüd-i zevcât (birden fazla kadınla evlilik) izninin, yetimlerin haklarını korumak amacıyla verildiği zikredilmiştir. Yetim kalan çocukların temsilciliğini üstlenen veli, yetimi korumak ve menfaatlerini gözetmekle yükümlüdür. Tam tersi tasarrufâta yönelen veli emanete hıyanet etmiş olmaktadır. "Temiz ve iyi olanın pis şey ile değiştirilmemesi nehyi" bu türden davranışın yasak olduğunun göstergesidir.[167]

Surenin 2-10. ayetleri arasındaki ayetler genel olarak yetimlerin durumu ile ilgilidir. 2, 3, 6, 8, 10. ayetlerinde "yetim" kelimesi telaffuz edilmekte olup, 4, 5, 7 ve 9. ayetlerde "yetim" kelimesi zikredilmese de siyak-sibak ilişkinden hareketle yetimlerin de konu alındığı görülmektedir.

وَآتُواْ الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَتَبَدَّلُواْ الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوباً كَبِيراً

[166] Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, III, 46.
[167] Kur'an Yolu, II, 14-15.

2. *"Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helali haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır."*

Ayetin nüzul sebebi olarak Gatafanlı bir kişinin, kardeşinin malı olan yetimi hakkında indiği rivayet edilmektedir. Yetim ergenlik çağına gelip de malını amcasından istediği vakit reddedilmesi üzerine ayet indirilmiştir.[168] Burada muhatap yetim velileridir. Sorumlulukları altındaki yetimler rüşde erince mallarının kendilerine teslim edilmesi ve kendi helal malları dururken, haram olan yetim mallarına yaklaşılmaması gerekliliği vurgulanmıştır. Yetim velileri yetimlerin kıymetli mallarını alıp, kötü olan malları veriyorlardı. Allah bu değişimi yasaklamıştır. Bu değişime misal olarak, yetime ait değerli bir koyunun yerine zayıf koyunun verilmesi anlamında "koyuna koyun" geleneği gösterilmiştir.[169]

Yetimler başlarını okşayacak, kendilerine şefkat gösterecek baba, anne veya yakın akraba bulunmaması sebebinden ötürü farklı tutulmuştur. Bu nedenle mallarının verilmesi emredilmiştir.[170]

Bir keresinde bir yetimin kaybettiği bir davada Hz. Muhammed (s.a.v.), davayı kazanan tarafa bağış yoluyla yetimin gönlünü almasını önermiştir. Hadise şöyle vukû bulmuştur: Uhud Savaşı'ndan önce Ensar'dan Ebu Lübabe ile Ensar'dan bir yetim arasında bir hurma bahçesi yüzünden anlaşmazlık çıkmıştı. Hz. Muhammed (s.a.v.) Ebu Lübabe'nin haklılığına karar verdi. Ancak Ebu Lübabe'ye hakkını yetim çocuğa bağışlamasını önerdi. Kendisine bunun karşılığında cennette bir hurma bahçesi bağışlanacağını bildirdi. Ne var ki Ebu Lübabe bu öneriye yanaşmadı. Hz. Peygamber (s.a.v.) biraz gücendi. O sırada İbnu'd-Dehhaha Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yetime bir hurma bahçesi bağışladığı takdirde kendisinin nasıl bir ödül alacağını sordu. Hz. Muhammed (s.a.v.), cennette bir bahçe ödülü verileceğini söyledi. İbnu'd-Dehhaha hurma bahçesini satın alarak yetime bağışladı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu davranışa çok sevindi.[171]

---

[168] Kurtubî, VI, 18.
[169] Taberî, IV, 238-240.
[170] Râzî, V, 136.
[171] Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Vâkıdî, *Kitâbu'l-Vâkıdî*, thk. Marsden Jones, Beyrut 1966, I, 282.

Hz. Peygamber yetim malını koruyabilecek düzeyde olmayanların yetim velisi olmaması gerektiğini de tavsiye etmiştir. Ebu Zerr'den gelen rivayet şöyledir: "Ey Allah'ın Rasulü" dedim. "Beni memur tayin etmez misin?" Diye sordum. Peygamberimiz elini omzuma koyarak "*Ey Ebu Zerr sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. Kıyamet günü (hakkını veremediğin halde) rüsvalık ve pişmanlıktır. Onu hak ederek alıp, vazifelerini eksiksiz yerine getiren hariç*." buyurmuştur.[172] Diğer bir rivayet ise şöyledir: "*Ey Ebu Zerr, ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına da velilik yapma*."[173]

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُواْ فِي الْيَتَامَى فَانكِحُواْ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ النِّسَاء مَثْنَى وَثُلاَثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُواْ فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَى أَلاَّ تَعُولُواْ

3. "Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helal olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."

Bazı Müfessirlerin görüşüne göre burada yetime adaletli davranma mehirleri konusundadır. Bu konuda adaletli olamayacaksanız dörde kadar başka kadınlarla evlenin. Yine onlar arasında adaletli olamamaktan korkulursa bir tane ile ya da sahip olunan sahip olunan cariyelerle evlenilmesi buyrulmuştur.[174] Hz. Aişe bu ayetin cahiliye döneminde yaygın olan kötü bir alışkanlığın kaldırılması amacı ile indirildiğini söylemiştir. Yetim kız velileri onları elleri altında tutabilmek için güzellik ve zenginlikleri için evlenmekteydiler. Evlendikten sonra da onlara adaletsiz davranıyorlardı. Müslüman olduktan sonra bu konu hakkında şüpheye düşüldü. Ardından bu ayet tavsiye niteliğinde indirildi.[175]

Hz. Aişe'den gelen rivayete göre bu ayetin nüzul sebebi şudur: Bir kişinin himayesinde bir yetim kız vardı. Adam hurmalığı olan bu kızla evlendi. Adam aslında

[172] Müslim, İmâret, 17.
[173] Ebu Davud, Vesâya, 4.
[174] Taberî, IV, 241.
[175] Mevdudî, I, 267.

bu kızla kızı istediğinden değil, hurmalığı yüzünden evlenmişti. Bunun üzerine bu ayet nâzil oldu.[176]

"Eğer yetim kızlar hakkında adaletsizlikten korkarsanız" ibaresi hakkında Hz. Zübeyr'in oğlu Urve Hz. Aişe'ye sormuştur. Gelen cevaba göre burada yetim kızdan maksat himaye altında bulunan ve velisi ile mal ortaklığı olan kızdır. Veli kızın malı ve güzelliği için onunla evlenir, hakkı olan mehri kendisine vermez. Ayet bunun üzerine indirilmiştir. Aynı zihniyetteki insanların, yetim kızlara mehirlerini vermeksizin evlenmeleri yasaklanmıştır. Dolayısıyla yetimlerin dışındaki kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir.[177]

Bu hususta İkrime'den gelen rivayete göre, Kureyş'ten bazı kimseler çok kadın ile evlenmekteydi. Bunun yanı sıra velayetleri altında yetimler de bulunmaktaydı. Malları yetmediği takdirde yetimlerin mallarından harcamaktaydılar. Bu ayet gelerek çok kadınla evlenmeleri ve yetim mallarını ailelerine harcamaları yasaklanmıştır. Süddi'den gelen rivayete göre, ayet inmeden önce yetimler hakkında titizlik gösteriyorken, kadınlar hakkında aynı hassasiyeti göstermiyorlardı. Bu sebeple ayet nâzil olmuş ve yetimler hakkında gösterilen titizliğin aynı şekilde kadınlar için de gösterilmesi emredilmiştir. Ancak dörde kadar hak tanınmış olup, onlar arasında dahi adaletsizlikten korkulursa sadece bir kadınla ya da sahip olunan cariyelerle evlenilebileceği emredilmiştir. Taberî'nin görüşü de bu yöndendir: Sizler nasıl ki yetim malları konusunda adaletli olma hususunda korkuyorsunuz, vacip olan kadınlara da haklarını verme noktasında aynı hassasiyeti gösterin. Buna binaen en fazla dörde kadar hakkın olmasına rağmen adaletli davranamayacaksanız tek bir tane ile evlenin, onun hakkında da adaletli olamayacaksanız sahip olduğunuz cariyelerle evlenin.[178]

Bu ayet ile Müslümanlar öncelikli olarak yetim kızlara karşı, ardından diğer evlendikleri kadınlara karşı haksızlık yapmama hususunda uyarılmaktadır. Eğer çoklu evlilikte de adalet konusunda zorlanacaklarsa tek bir kadınla ya da yanlarındaki cariyelerle yetinmeleri gerekmektedir. Ayet ile hem yetim kızların korunması hem de eşler arasındaki haksızlığın giderilmesi vurgulanmıştır.

---

[176] Buhârî, Tefsir el-Kuran, 4.sure/72, Bab, 95.
[177] Buhârî, Tefsir el-Kuran, 4.sure/72, Bab, 96.
[178] Taberî, IV, 243-246.

Derveze İslam'ın çok evliliği helal kıldığına dair görüşte bulunanları reddederek bu durumun ancak toplumsal bir zorunluluk halinde yapılandırılabileceğini savunmuştur. Kadının kısır olması, hasta olması, söz dinlemeyen bir yapıda olması halinde, kadının mağdur olmaması için bir çözüm yolu olarak görmektedir. Aynı şekilde kadınların erkeklere nazaran çok olduğu bir dönem ve mekanda sosyal çöküntünün yaşanmaması, fuhuş ve fitnenin doğmaması adına bu tip evlilik caiz hatta vacip olabilmektedir. Ancak bu durumların dışında çok evlilik beraberinde pek çok problemi getirmektedir. Eşler arasında çekememezlik, aile içi tedirginliğe sebebiyet verebilir. Eşit davranılmaması, ilgi-alaka, nafaka hususu ve birbirlerinden üstün tutulmaları kaçınılmaz bir hal alabilir. Bu nedenle bir tane ile yetinilmesi vurgulanmaktadır. Cariyeler ile evlenme konusuna gelince, her ne kadar dönemimizde abes kaçsa da ayetin indiği döneme göre bu durum normal görülmektedir. Cariye ile evlilik eşler arası haksızlığın giderilmesi adına bir yoldur. Cariye kadının hür olması için bir yöntemdir. Öngörü örneğini bizlere sunan bu ayet köleliği kökünden söküp atmaya yönelik bir davranışı emretmiştir.[179]

Mevdudî'nin tefsirine göre sahip olunan cariyeler savaşta esir alınan ve hükümet tarafından paylaştırılan cariyelerdir. Buna göre iki mana zahir olur. "Eğer hür bir kadının masraflarını karşılayamazsanız cariyelerle evlenebilirsiniz. Ya da birden fazla kadınla evlenmek istiyor ve aralarında adaleti sağlayamamaktan korkuyorsanız cariyelerle evlenebilirsiniz. Bu durumda sorumluluğunuz daha az olur" manaları hâsıl olur.[180]

Yaygın olan başka bir âdete göre ise, bazı veliler miraslarına göz diktikleri ve evlendikleri yetimleri ağır işlerde çalıştırarak ölümlerine sebep olurlardı. Bu yöntemle pek çok yetim haksızlığa uğramaktaydı. İşte bu ayetler, bu yapılanları yasaklamış haksızlık yapılmamasını temin etmedikçe evlenilmemesini emretmiştir.[181]

Yetim kızların evliliğine dair Peygamberimiz bir hadisi de şöyledir:

---

[179] Derveze, VIII, 14-20.
[180] Mevdudî, I, 268.
[181] Beyza Bilgin, "Yetim ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Tesis Kurmanın ve Yaşatmanın Önemi", *Diyanet İlmi Dergi*, 33/3 (1997): 10.

"Yetimedir, izni olmadan nikahlanamaz." İbn Ömer'den gelen rivayete göre bu hadis Kudame b. Maz'ûn, İbn Ömer'i kardeşi Osman'ın kızıyla evlendirmesi üzerine söylenmiştir.[182]

Özetle ayet, evliliğe rızası olmayan yetim kızların malına ortak olmak ve bu maldan mahrum olmamak düşüncesiyle başkalarıyla evlenmelerine engel olunmasını yasaklamıştır.[183] Bunun yanı sıra adaleti gözetme şartı ile yetimle evlenebilme ruhsatı verilmiştir.[184]

Çalışmamızın kapsamı yetim dâhilinde olması hasebiyle "birden fazla kadınla evlilik" meselesi üzerinde durulmamıştır.

وَآتُواْ النَّسَاء صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْساً فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَّرِيئاً

4. "Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, onu da afiyetle yiyin."

Ayet ile erkeklere eşlerine gönül hoşnutluğu ile mehir haklarını karşılıksız vermeleri emredilmiştir. Burada hitabın hem kocalara hem de velilere olduğu görüşleri vardır. Hitabın kocalara ait olduğu görüşü İbn Abbas, Katade, İbn Zeyd ve İbn Cüreyc'e, velilere ait olduğu görüşü ise Ebu Salih'e aittir. Velayeti altında bulunan yetim kızları evlendirirken, mehirleri ellerinden alan veliler bu davranıştan sakındırılmıştır.[185]

وَلاَ تُؤْتُواْ السُّفَهَاء أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّهُ لَكُمْ قِيَاماً وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلاً مَّعْرُوفاً

5. "Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin."

---

[182] Ebu Davud, Nikah, 24; Nesai, Nikah, 36.
[183] Ağırman, "Yetim ve Öksüze Karşı Sorumluluklar", s. 24.
[184] Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir,* el-Mektebetü'l-İslamiy, Dımaşk 1964, II, 6-7
[185] Kurtubî, VI, 43.

Said b. Cübeyr'den gelen rivayete göre aklı ermezlerden kasıt yetimlerdir. Kadınlar veya çocuklar olduğu görüşleri de mevcuttur.[186]

Bu ayet siyak ve sibakı ile değerlendirildiği zaman aradaki uyum ortaya çıkmaktadır. Ayet yetimin evlenme yaşı ile ilgili sadece buluğa ermesinin kâfi gelmeyeceğini ayrıca olgunluğa erişmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu meyanda velinin, yetimin malını haddi aşmayacak şekilde kullanılabileceği mübah kılınmıştır.[187]

Râzî'nin görüşüne göre bu ayetin önceki ayet ile ilgisi şu yöndedir: Allah yetimlere mallarının, kadınlara da mehirlerinin verilmesini emretmiştir. Bu emir onlar akıl baliğ oldukları ve mallarını koruyabilecekleri zaman için geçerlidir. Ayette geçen "süfeha" kavramı malı idare edecek şekilde akla sahip olmayanları ihtiva eder. Bu sebeple kavramın içerisine çocuklar, kadınlar, yetimler ve böyle olan herkes dâhil olabilmektedir. Bu kimseler için kullanılan "sefih" kavramı kınama niteliği taşımamaktadır. Beslemek, giydirmekten maksat aşikârdır. Güzel söz söylemek ise, velinin bakmakla yükümlü olduğu sefih kimseye nasihatta bulunması, malını saçıp savurmamasını telkin etmesi demektir.[188] Aksi düşünülürse kötü söz söyleyip kalp kırmaktan da nehy olunduğumuz anlamı çıkarılabilir.

وَابْتَلُواْ الْيَتَامَى حَتَّىَ إِذَا بَلَغُواْ النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْداً فَادْفَعُواْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَأْكُلُوهَا إِسْرَافاً وَبِدَاراً أَن يَكْبَرُواْ وَمَن كَانَ غَنِيّاً فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَن كَانَ فَقِيراً فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُواْ عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللّهِ حَسِيباً

6. "Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeye) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin. Malları kendilerine geri verdiğiniz zaman da yanlarında şahit bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter."

Yetimleri deneme konusunda görüşler şu şekildedir:

---

[186] Kurtubî, VI, 51.
[187] Derveze, VIII, 22-23.
[188] Râzî, V, 149.

"Onlar olgunluğa eriştiklerinde kendi işlerini halledebilecek seviyeye gelip gelmediklerini yakından gözlemleyin." Ayrıca hizmetleri için harcanan miktar adil bir şekilde açıkça harcanıp hesabı da iyi tutulmalıdır.[189]

"Yetimleri akli melekelerinin yerinde oluşunu, mallarını idare edebilecek pozisyonda olup olmadığını ve dini hususlara riayet edip etmediklerini sınayın." Bu noktalarda rüşde erdikleri zaman mallarının kendilerine iade edilmesi emredilmektedir. Ayetin devamında ihtiyaç sahiplerinin malları ödünç olmak suretiyle kullanabileceği ruhsatı yer almaktadır. Mallarını aceleyle yeme konusuna gelince; "Onlar büyüyüp de mallarını ellerine alacaklar diye israf edip de yemeyin." anlamındadır. Zengin olan veli yetimin malından uzak duracaktır. Fakir olan veli yetimin malının sahibi değildir. Ödünç olarak kullanmış olduğu yetim malını mutlak surette yerine koymak zorundadır. Ancak veli yetimi idare etme noktasında hakkı olması hasebiyle yetimin malından belli bir ücret alabilir, bu geri ödemekle yükümlü yetim malından sayılmamaktadır. Çünkü Allah uygun bir biçimde kullanmak şartıyla izin vermiştir.[190] Bu hususu Peygamberimizin yanına gelen fakir ve yanında yetim bulunduran adamın söyleyen adama söylediği hadis açıklamaktadır:

"İsraf etmeden ve saçıp savurmadan yetimin malından ye."[191]

Yetimliğin bitimine yönelik Hz. Ali'den gelen rivayet şöyledir: "Rasulullah'tan iki şey öğrendim: "Ergenlikten sonra yetimlik kalmaz, geceye kadar gün boyu sessiz durmak yoktur."[192] Bu husus yetimliği sona erdiğini gösteren iki şarttan biri olan büluğa erme şartıdır. Diğer bir şart ise rüşde erme şartıdır. İbn Abbas'ın görüşüne göre rüşd malı düzgün kullanmadır. Kendisine sorulan soruya cevaben şöyle demiştir: "Yemin olsun kişi vardır, sakalı çıktığı (büluğa erdiği) halde hakkını almaktan hâlâ acizdir. Öyleyse kendisi için, başkalarının aldığının iyisinden alan kimseden yetimlik kalkar."[193] Bu rivayetlere göre yetimliğin sona ermesi için salt olarak ergenliğe girilmesi yeterli olmayıp, malı yönetebilecek düzeyde rüşde de erilmesi gerekliliği ortadadır. Ancak tüm bu şartlara erişinceye kadar yetimlere öyle bir yaklaşımda

[189] Mevdudî, I, 272.
[190] Taberî, IV, 262-273.
[191] Nesai, Kitâbü'l-Vesâya, 10.
[192] Ebu Davud, Vesâya, 9.
[193] Müslim, Cihad, 137; Ebu Davud, Cihad, 152.

bulunulmalıdır ki, geleceğe yönelik hiçbir kaygı taşımadan kendi ayakları üzerinde hayata tutunabilmeleri temeli atılmış olsun. Velilik üstlenildiği andan itibaren şefkatle yaklaşmak, elden geldiğince her türlü ihtiyaçlarını karşılamak gerekmektedir.

Bu ayet ile "yetim" kavramı ile henüz bulûğa ermemiş babası olmayan bir çocuktan ziyade, daha aklî melekelerini kazanamamış kendini idare edemeyecek zayıf insanın kastedildiğini desteklenmektedir.[194]

Mallar kendilerine verilirken şahit bulundurmak, suçlamaları ortadan kaldırmak açısından önem arz eder. Şahit bulundurmanın farz olduğunu söyleyen alimlerin yanı sıra müstehap olduğu kanaatinde olanlar da mevcuttur.[195] Yüce Allah borç alan ve veren iki taraf için yazılı olarak kaydetmeyi iki tarafın maslahatı için nasıl tavsiye ettiyse[196] bu ayet de yetimlerin haklarını verirken hem yetimin hem de velinin mağdur olmasını önlemektedir.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاء نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيباً مَّفْرُوضاً

7. "Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir."

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُوْلُواْ الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلاً مَّعْرُوفاً

8. "Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin."

Yetimlerin durumunu anlatan ayetlerin akabinde miras ayetleri söz konusu olmuştur.

---

[194] Ateş, *Kuran Ansiklopedisi*, XXII, 469-473.
[195] Kurtubî, VI, 76.
[196] Bakara 2/282.

7. ve 8. ayetler miras konusunu ihtiva etmesi dolayısıyla birlikte açıklanmıştır. 7. ayette miras hakkının yakın akrabaların geride bıraktığı erkek ve kadınlara pay düştüğü vurgulanmaktadır. 8. ayetten de anlaşılacağı üzere miras almada nasibi bulunmayan akrabalara, yetimlere ve fakirlere bir şeyler vermek takvaya eriştirici davranışlardan addedilmiştir.[197]

Bir kısım alime göre burada hitap, ölmeden önce mirasının üçte birini vasiyet eden kimseyedir. Bu kimse malının üçte birini akrabalara, yetimlere ve fakirlere vasiyet ederse, vasiyet etmesi gerecek başka kimseler de bulunursa onlara güzel söz söyler.[198] İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Allah mü'minlere miras paylaşımı sırasında akrabaları, yetimleri ve yoksulları vasiyet yoluyla gözetmelerini emretmektedir. Eğer ortada vasiyet yoksa miras yoluyla gözetilir. "Onlara güzel sözler söyleyin" buyruğuna gelince bir şey verilmeyecekse en azından güzel sözler söylenmeli, mazeret belirtilmelidir.[199]

Mevdudî'nin görüşüne göre de ölen kişiye varislerine, hakları olmasa da yakın ve uzak akrabalarına, aile içinde bulunan fakirlere ve miras paylaştırma esnasında hazır bulunan yetimlere cömert davranmaları, güzel sözler söylemeleri emredilmektedir.[200]

Ayette yetimlerin yoksullardan daha önce zikredilmiş olması yetimlerin daha çok ihtiyaç sahibi olduklarını göstermektedir. Bu nedenle onlara bir şeyler vermek daha faziletli ve sevabı daha büyüktür.[201]

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُواْ مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافاً خَافُواْ عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللّهَ وَلْيَقُولُواْ قَوْلاً سَدِيداً

9. *"Kendileri, geriye zayıf çocuklar bıraktıkları takdirde, onlar hakkında endişeye kapılanlar, (yetimler hakkında da) ürperip korksunlar. Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar ve doğru söz söylesinler."*

---

[197] Derveze, VIII, 29.
[198] Taberî, IV, 277-278.
[199] Kurtubî, VI, 84-86; Râzî, V, 161.
[200] Mevdudî, I, 272.
[201] Râzî, V, 160.

Burada ölüp de ortada himayeye muhtaç çocuk bırakanlar nasıl ki onların mağduriyete düşmelerinden korkuyorlarsa, yetimlerin işlerini de üzerlerine aldıkları zaman aynı şekilde Allah'tan korkmalarının gerekliliği zikredilmiştir. Onlara güzel ve doğru sözler söylesinler. Abdullah b. Abbas'tan nakledilen görüşe göre hitap yetim velilerinedir. Ölüp de kendi çocuklarının acziyetlerinden nasıl korkuyorlarsa, mallarının yenilmesi ve onlara güzel davranılması hususunda endişeleniyorlarsa, başkalarının geride bıraktığı yetimlere karşı da aynı hassasiyeti gösterip, mallarının yenilmemesi, onlara güzel davranılması emredilmektedir.[202] Onları azarlama ve küçümseme nehyedilmiştir.[203]

Bu ayetle Müslümanın empati yaparak kendi canından olan evladının ortada kalması hususunda endişeye kapıldığı gibi aynı hassasiyeti yetimler için de göstermesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir anne ve baba nasıl ki kendi ölümünü düşünüp arkasında bırakacağı evlatları için endişeye kapılıyorsa, aynı endişe ile yetimlere de yaklaşması gerekmektedir. Ebeveyn olarak bu endişe ile çocuklara karşı hal ve hareketler düzeltiliyorsa, yetim çocuklara da aynı nazarla bakıp tasarruflara dikkat edilmelidir.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْماً إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً

10. "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir."

"Ateş yemek" tâbiri kıyamet günü ateş yemek ve kendilerini ateşe götürecek şeyi yemek şeklinde yorumlanmıştır.[204] Bir rivayete göre bu ayet Uhud Savaşı sonrası Hz. Sa'd b. Rubaî'nin dul karısının sorusu üzerine indirilmiştir. Kadın, iki kızı ile Peygamber'e gelerek: "Ey Allah'ın Rasulü! İşte bunlar Uhud'da şehit olan Sa'd'ın kızları. Amcaları onların mirasının hepsini aldılar ve onlara bir dirhem bile kalmadı. Bundan sonra bunlarla kim evlenir?"[205]

---

[202] Taberî, IV, 281-285.
[203] Kurtubî, VI, 90.
[204] İbnü'l-Cevzi, II, 23-24.
[205] Mevdudî, I, 272.

Yenilen şeye ateş adının verilmesi nihayet olarak varılacak yerin ateş olmasından dolayıdır. Bu ayet tehdit ayetlerinden biridir.[206] Bu tehdit Allah'ın yetimlere olan rahmeti hasebiyledir. Çünkü yetimler aciz ve güçsüz oldukları için Allah tarafından yardıma ve ikrama müstehak görülmüşlerdir. Onlar ne kadar güçsüzse Allah da onlara karşı o kadar inayet sahibidir. Ayrıca ayette her ne kadar yeme fiili zikredilmişse de yetim malıyla yapılan her türlü harcama aynı kefededir. Ayette geçen haksız yere yemek olarak tercüme edilen "zulüm" ibaresi göstermektedir ki; makul ölçüde yetim malından kullanılması yasak kapsamında değildir.[207]

Ayet açıkça göstermektedir ki, dünyada yetim mallarından haksız bir şekilde yiyenler, ahirette cehenneme gireceklerdir. Ebu Said el-Hudri'den gelen rivayete göre; "Rasulullah İsrâ hadisesini anlatırken şöyle buyurmuştur: *Orada bir topluluk gördüm. Onların dudakları deve dudakları gibiydi. Onların dudaklarını tutup ağızlarına ateşten kayalar atan kimseler vazifelendirilmişti. Atılan taşlar onların altlarından çıkıyordu. Dedim ki: Ey Cebrail bunlar kimdir? Dedi ki: Bunlar haksız yere yetim malı yiyenlerdir. Bunlar yetim malı yerken karınlarına sadece ateş tıkamış olurlar*." İbn Zeyd'den gelen rivayete göre, ayetin yetimleri mirasçı kılmayan ve yetim malı yiyen Müşrikler hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.[208]

Yetim malı yemek en büyük günahlardandır. Bu hususta Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

"Helake sürükleyen yedi şeyden kaçının. Sahabeler: "Ey Allah'ın Rasulü onlar nedir?" diye sorunca Allah Rasulü şu cevabı vermiştir: *"Onlar Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı insanı haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak ve iffetli ve zina ile bir alakası olmayan M*

mü'min kadınlara zina iftirasında bulunmaktır." [209]

Bir rivayete göre, Mescid-i Nebevî arsası Esad bin Zürare'nin himayesinde bulunan Sehl ve Süheyl adında iki yetim çocuğa aitti. Peygamberimiz devesinin

---

[206] Kurtubî, VI, 90-92.1
[207] Râzî, V, 162.
[208] Taberî, IV, 285-286.
[209] Buhârî, Vesâya, 23, Hudud, 44, Tıb, 48; Ebu Davud, Vesâya, 10, 2874; Nesâî, Vesâya, 12.

çöktüğü bu arsayı cami yapımı için onlardan satın almak istedi. Onlar ise bağışlama talebinde bulundular. Ancak Allah Rasulü bu teklifi kabul etmeyip, arsayı Ebu Bekir'in ödeneği karşılığında onlardan satın aldı, mescit bu arsaya yapıldı.[210] Yetimlerin rızasına rağmen Peygamber onların mallarının haklarını kendisine teslim ederek örnek bir davranış sergilemiştir.

Nisâ/36

وَاعْبُدُواْ اللّهَ وَلاَ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئاً وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللّهَ لاَ يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالاً فَخُوراً

"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez."

Ayette on bir çeşit güzel huydan bahsedilmiştir. Bunlar; Allah'a kulluk etmek, şirkten sakınmak, ana-babaya güzel muamele etmek, akrabaya iyilik yapmak, yetimlere iyi davranmak, yoksullara iyilik, yakın komşuya iyilik, uzak komşuya iyilik, yanınızdaki arkadaşa iyilik, yolcuya iyilik, köle ve hizmetçilere iyilik etmektir. Bu güzel huylar arasında yetimlere iyi davranmanın da zikredilmesi bu hususun önemine işaret etmektedir. Küçük olması ve kendisine infakta bulunacak kimsenin olmaması yetimin acizliğinin göstergesidir. Özelde onların velilerine malları hususunda, genelde ise onlara her türlü davranış noktasında titiz davranılması gerekliliği tekrardan vurgulanmıştır.[211] Bu güzel hasletlerin Allah'a kulluk etme emrinin akabinde ifade edilmesi ve ardından kibrin yerilmesi de dikkate değerdir. Yaratılış amacına riayet etmesi gereken insana[212] yetime iyilik etmesinin emredilmesi yetime verilen kıymeti sunmaktadır.

---

[210] Buhârî, Menâkibu'l-Ensar, 45; Müslim, Mesâcid, 9.
[211] Râzî, V, 76-78.
[212] Zâriyât 51/56.

Nisâ/127

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاء قُلِ اللّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاء الَّلاتِي لاَ تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ وَأَن تَقُومُواْ لِلْيَتَامَى بِالْقِسْطِ وَمَا تَفْعَلُواْ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللّهَ كَانَ بِهِ عَلِيماً

"Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar. De ki: "Onlar hakkında size fetvayı Allah veriyor." Kitapta, kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere âdil davranmanıza dair, size okunmakta olan ayetler de bunu açıklıyor. Ne hayır yaparsanız, şüphesiz Allah onu bilir."

Hz. Aişe şöyle buyurmaktadır: Kendilerine servet kalan yetim kızların velileri onlara çeşitli haksız yapıyorlardı. Yetim kız zengin ve güzelse, onun malını harcayıp hiçbir malî sorumluluk yüklenmeden güzelliğinden faydalanmak için onunla evlenmek istiyorlardı. Eğer kız zengin ve çirkinse ne kendileriyle evleniyorlar ne de başkalarıyla evlenmesine izin veriyorlardı. Böylece yetim kız kendi haklarını koruyabilecek bir veliye sahip olamıyordu. Surenin ilk ayetlerinde ayrıntılı bir şekilde yetimler ele alınmış olsa da yetim problemleri toplumsal bir olgu olduğundan dolayı tekrar vurgulanmıştır. Özellikle yetim kızlarla evlilik hususu yinelenmiştir. Özelde yetim kızlar genelde tüm kadınların karşı adil olunması gerekliliği ortaya konulmuştur.[213]

Enfal/41

"Ganimetler" anlamına gelen "Enfal" Suresi Hicrî 2. yılda Müslümanlar ile Müşrikler arasında ilk savaş olan Bedir Savaşı'ndan sonra indirilmiştir. Savaş ve savaş sonrası problemler ayetlerde yerini almıştır.[214]

وَاعْلَمُواْ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, Peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir.

[213] Mevdudî, I, 334.
[214] Mevdudî, II, 127.

Eğer Allah'a, hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, (yani) iki ordunun (Bedir'de) karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inandıysanız (bunu böyle bilin). Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."

Ganimet savaşarak ve galip gelerek kazanılan mallardır. Fey ise savaşmadan barış yoluyla alınan mallardır.[215] Burada ganimet taksimi söz konusuyken bir sonraki Haşr Suresi 7. ayette ise fey taksiminden söz edilmektedir. Savaş sonucu ya da barış yoluyla kazanılan mallardan yetimlere de pay düşmesi onların mağdur edilmemeleri adına atılan güzel adımlardandır.

Hüküm Bedir ganimetleri hakkında indirilmiş olsa da üslup yönünden her zaman ve mekanı kapsamaktadır. Sınırları belli ilk malî ve resmî hükümdür. İslam devleti yapısında bulunan fakirlere yardım etme esası en mükemmel hukuk sistemi olduğunun kanıtıdır.[216]

Haşr/7

ما أَفَاء اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاء مِنكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın Peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, Peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. O mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet (ve güç) haline gelmesin diye (Allah böyle hükmetmiştir). Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir."

İslam yönetimi ekonomik kaynakların adil dağılımına riayet eder. Bu ayet Kur'ân'ın malî hususlardaki ikinci hükmüdür.[217] Yukarıda belirttiğimiz gibi fey; savaşılmaksızın barış yoluyla elde edilen mallardır. Ve Allah hem savaş yolu ile hem de savaşılmadan hasıl olan malların taksiminde yetimlere de bir pay ayrılmasını

[215] Taberî, X, 3.
[216] Derveze, VII, 49-50.
[217] Derveze, VII, 310.

ayetleriyle vurgulamıştır. Böylece bu gelir sadece zenginlerin elinde dolaşan servet haline gelmiş olmasın ki sosyal adalet sağlanmış olsun.[218]

İlim adamlarının görüşüne göre bir bölgede toplanılan mal o bölgenin ihtiyaç sahiplerince harcanmalıdır. Ardından yakın bölgelere nakil söz konusu olabilmektedir. Fakat toplanan bölge dışında ileri boyutta bir ihtiyaç söz konusu olursa mal muhtaçlara eriştirilir. Hz. Ömer kendi devrinde ortaya çıkan şiddetli kuraklık ve kıtlık olan adlandırılan Remade yıllarında böyle yapmıştır.[219]

İnsan/8

Müfessirlerin çoğunun bu surenin Mekkî olduğu kanaatinde olmasının yanı sıra ele alacağımız yetime dair olan ayetlerin Medenî olduğu söylenmektedir. Sure genel itibariyle insanın bu dünyadaki hakikî değerinden haber vermektedir.[220] İnsanın değerini konu edinen bir surede yetimin de ele alınması, yetimi doyurmanın Allah'ın sevdiği kullarının nitelikleri arasında bulunması, yetimlerin de aynı değerle toplumda yer edinmesinin ifadesidir.

Bahsi geçen ayet de dâhil olmak üzere 7-10. ayetlerde iyilerin nitelikleri zikredilmektedir. 7. ayetin öncesinde ise iyilerin sonsuz nimetler ile cennette müjdeleneceği dile getirilmiştir. Bu müjdelenen iyiler arasında yetimleri yedirenlerin de yer alması mühimdir. İyilerin sergilemiş olduğu bu davranışlar sonraki ayetlerde gösteriyor ki, sırf Allah'ın rızası gözetilmektedir. Salih mü'min olarak adlandırılan iyilerin bu tavırlarının bu surede bu şekilde geçmesi özellikle konumuza örnek teşkil eden yetim doyurma fiilinin dile getirilmesi evrensel bir mesaj taşımaktadır. Ayetin verdiği mesaja göre iyi olma yolunda yapılması gereken sırf Allah rızasını talep ederek ve kıyamet gününden korkarak ihtiyaç sahibine hiçbir karşılık beklemeksizin el uzatılmasıdır.[221]

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلٰى حُبِّهٖ مِسْكِيْنًا وَّيَتِيْمًا وَّاَسِيْرًا

[218] Râzî, XV, 248.
[219] Kurtubî, XX, 352.
[220] Mevdudî, VI, 503-504.
[221] Derveze, VI, 107-2.

"Onlar seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler."

Yoksul, yetim ve esiri doyuranın bunu hiçbir karşılık ve teşekkür beklemeksizin sadece Allah rızası için yaptığını dile getiren ayetler şunlardır:

9. "(Yedirdikleri kimselere şöyle derler) "Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz."

10. "Çünkü biz asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız."

Ayet gerçek mü'minin isar ilkesi ile özgeci bir tavır sergileyerek başkası için kendi hakkından vazgeçtiğini gözler önüne sermektedir. Bu kimseler ki sırf Allah rızasını gözeterek hiçbir karşılık beklemeksizin, sevdiği şeylerden vazgeçerek yetimlere yemek yedirirler.[222] Ayet hem mü'minin bulundurması gereken sıfatı bildirmiş hem de böyle kişileri övmüştür.

İyilikte bulunmanın en kıymetlisi yemek ile olandır. Hayatta kalabilmek için yemek yemek şarttır. Bu sebeple Allah hem bu ayette hem de başka ayetlerde (Nisâ/10: Yetim malını haksız yere yiyenler karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar; Bakara/188: Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin.) yeme fiilini kullanmıştır. Beled Suresi'nde de sarp yokuşu aşabilmenin şartları arasında köle azat etmek, yetim ve yoksula yemek yedirmek bulunmaktadır. Râzî'nin ifadesiyle yetim; çalışıp çabalayan kimsesi bulunmayan bu sebepten ötürü de geçimini temin etmekten yoksun olan kimsedir.[223]

Sonraki ayetlerde anlatılan vasıflara sahip insanlara Allah'ın vaat ettiği cennet nimetlerine dikkat çekilmektedir. Bu sure yetim hususunda indirilen en son ayeti kendinde barındırmaktadır.

İncelendiği üzere Mekke ayetleriyle yetimlere karşı yanlış tutumlar eleştirilmiş ve yetimlere nasıl davranılması gerektiği bizlere gösterilmiştir. Medine'de yetime dair nâzil olan ayetler ise yetimin temel haklarını gün yüzüne çıkarmış ve hakkın

---

[222] Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası,* III, 54.
[223] Râzî, XV, 216-217.

gözetilmemesi durumunda insanları neyin beklediği haberi verilmiştir. Genel olarak topluma kazandırılmalarına dair hükümler ortaya konulmuştur.

1.4. Günümüzde Yetim

Her çocuğun sağlıklı bir aile ortamında yetişmesinin önemi büyüktür. Barınma, yeme-içme, giyim gibi maddî ihtiyaçların yanı sıra sevgi, alaka, güven ve huzur gibi manevî ihtiyaçlar her insanın özünde barınmaktadır. Ayrıca topluma sağlıklı ve yararlı bireyler kazandırabilmek her toplumun başlıca görevi olmalıdır. İşte böylesine kutsal bir görevin yerine getirilmesinde rol alacak ailelerin yetiştireceği çocukların beraberinde aile ortamından mahrum çocuklarda her toplumda hazır bulunmaktadır. Kimsesi bulunmayan çocukların anne baba sevgisinden yoksun yetişmesi ve haklarının göz ardı edilmesi durumlarından uzak tutulması gayesiyle öncelikle yetim yakınına, ardından devlete ve tüm insanlığa görev düşmektedir. Netice itibariyle ortada kalan her yetim Allah'ın topluma emanetidir.

Yetim kavramına yapılan tanımlamalar genel itibari ile günümüzde "korunmaya muhtaç çocuk" (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu/Madde 3/b) ifadesi ile eşleşmektedir. "Korunmaya muhtaç çocuk" kavramının öncesinde "kimsesiz ve yoksul çocuk" kavramı kullanılmaktaydı. Kavramın değiştirilme sebebi, kimsesi olan ve yoksul olmayan çocukların da korunmaya muhtaç olabileceği, çocukların sadece maddiyata değil maneviyata da ihtiyacı olduğu kanısına varılmış olmasından kaynaklanmaktadır.[224]

Geçmişten günümüze yetime dair yapılan tanımlamalarda genel itibariyle kabul gören görüşe göre baba ölümü ile ortada kalmak sonucunda yetim olmak esas alınmıştır. Bunun başlıca sebebi babanın nafaka ile yükümlü olmasıdır. Baba ölünce annenin çocuğa bakabilme ihtimali zayıf olması hasebiyle bu hükme varılmıştır. Ancak günümüzde de şahit olunduğu üzere babası var olup da terk edilen çocuklar da aynı statüde olabilmektedir. Ya da annesi ölüp babası tarafından bakılmayan çocuklar

[224] Nesrin Güran Koşar, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 5/1 (1987): 69.

da bulunmaktadır.[225] Bu durumlarda bulunan çocukların hayatlarındaki boşlukların doldurulması, ortada kalmamaları, yetiştirilmeleri ve sosyal hayata kazandırılmaları gayesiyle hukukî düzenlemelere gidilerek çocuğa veli ya da vasi tayin edilmiştir. Çocuğa velayet edecek kişi öncelikle kendi yakınlarından tercih edilir, bulunmaması durumunda devlet tarafından tayin edilerek velayetin üstlenilmesi önerilir.[226]

Her ne kadar hakikî manasıyla babasını kaybeden çocuk olarak kullanılsa da mecazî manada kelimenin daha geniş anlamlara sahip olduğu kabul edilebilir. Babası sağ olup, çeşitli sebeplerden ötürü baba himayesinden mahrum bırakılan çocuklar da bir bakıma yetimlik yaşamaktadırlar. Babanın kayıp olması, evi terk etmesi, çocuğun sokağa bırakılması gibi durumlar karşısında muhtaç konuma düşen çocuklar da birer yetimdir. Burada dikkate alınan husus, yalnızlık, sahipsizlik, zayıflık, muhtaçlık ve acizliktir. Bunun yanı sıra klasik literatürde yer alan tanımlamalarda yetimlik baba eksenli açıklanmaktadır. Bunun nedeni nafakanın babaya ait olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak anne baba arasında bu türden bir görev ayrımı yoktur. İkisi de aynı görevleri icra ederler. Günümüze bakıldığında, annenin de çalışma hayatına dâhil olup maddî sorumluluklar altına girmiş olması gözlemlenmektedir. Bu perspektiften bakıldığı zaman annesini kaybetmiş çocuğun da aynı kavramın içine dâhil olması söz konusudur. Kısaca Kur'ân'da yetim kavramına dair getirilen ilkeler korunma ihtiyacı duyan her çocuk için geçerlidir.[227]

Esas problem yalnızlık ve kimsesizlik olduğuna göre, baba ve annesi hayatta olduğu halde terk edilip kimsesizliğe mahkûm edilmiş çocuklar ya da hayatta olsa bile ailesinden uzak kalan çocuklarda yetim kapsamına alınmaktadır. Ve aynı sorumluluklar onlara karşı da taşınmaktadır. Zira, buradaki temel problem anne ya da babanın ölmüş olması değil, çocuğun yalnızlık ve sahipsizlik çekmesidir. Bu sebepten

---

[225] Şevket Topal, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslam Hukukunda Velayet ve Vesayet Yetkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6/3 (2006): 260.
[226] Hüseyin Ertuç, "İslam'da Yetimlerin Hukuki Statüsü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2009): 137-138.
[227] Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları-Ekm Ofset Matbaacılık, Malatya 2010, III, 33.

ötürü sahipsiz olan çocuk da aile tarafından sahip çıkılıncaya kadar yükümlülük bakımından yetim muamelesine layıktır.[228]

Tüm bu tanımlamalardan hareketle varılabilecek sonuç günümüzde adlandırılan "yetim", "öksüz", "korunmaya muhtaç çocuk", "kimsesiz çocuk" kavramları ortak statüde değerlendirilebilir. Hepsinin hakkı Kur'ân ile düzenlenerek, insanlara muamelat alanında hükümler ve toplumsal sorumluluklar açıklanmıştır. Öyle ki kimsesizler kimsesi Yüce Allah her kulunun yanında olarak yetimleri de tüm topluma emanet etmiştir. Günümüzde sokak çocukları, savaş çocukları ve şehit çocukları olarak da tezahür eden yetimler de Kur'ân ayetleri perspektifinde ele alınarak değerlendirilmelidir.

Dünyanın dört bir yanında yürütülen sosyal hizmet uygulamaları sosyal adalet kavramı etrafında şekillenmektedir. Özellikle Türk Milleti sosyal hizmet ve yardım çerçevesindeki hususlarda köklü bir tarihe sahiptir. Ülkemizdeki sosyal adalet ve sosyal hizmet uygulamaları İslamiyetin sosyal adalet prensibinden beslenmiştir. Sosyal adalet ve dayanışma İslam'da en ince ayrıntısına kadar incelenmiştir. Uygulanması gereken tüm ilkeler Kur'ân ile ortaya konulmuştur. İyilik ve yardımlaşma İslam'ın esaslarındandır. Örneğin inananların ihtiyaç sahipleri olan kimselere infakta bulunmasının emredilmesi kapsamına giren zekât ibadeti bunun en büyük göstergelerdendir. Bakara 177. ayette de geçtiği üzere bu ihtiyaç sahipleri arasında yetimler de yer almaktadır. Verilen her hayır insan içindir. Hayırdan infak edilen her şey kişiye tamamen ödenir.[229] Yetim için Kur'ân ayrıca gereken tedbirleri izah etmiştir. Günümüzde alınan sosyal güvenlik tedbirleri dahi, Allah'ın aldığı tedbirlerin yanında yetersizdir.[230]

Yetimlerin kimsesiz olması hasebiyle suça sürüklenme ihtimalleri de oldukça yüksektir. Sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkan bu durumu engelleyebilmek

---

[228] Ağırman, "Yetim ve Öksüze Karşı Sorumluluklar", s. 11-12.
[229] Bakara 2/272.
[230] Ali Acar, "Yetimlerin Sosyal Güvenliği", *Diyanet İlmi Dergi*, 29/4 (1993): 81-85.

toplumun görevleri arasındadır. Bu gaye ile yetimlerin hem mallarını hem de canlarını korumak, onları geleceğe hazırlamak yönünden sorumluluklarımız büyüktür.[231]

Bu çerçevede kimsesiz çocuğun öncelikli olarak sevgi, güven, korunma gibi manevî; barınma, yeme içme gibi maddî ihtiyaçları, önce yakınları ardından toplum ve devlet tarafından gözetilme gerekliliğindedir. İslam dini bu kapsamda gerekli düzenlemeleri ayetler ve hadisler ışığında bizlere sunmuştur.

Kocasından ayrı kalmış kadınlara da zayıflıkları dolayısıyla yetime denildiğinden bahsedilmişti. Ancak günümüzde sosyo-ekonomik haklar ve sosyal güvenceler elde etmiş olmaları hasebiyle bu kadınların zayıf ve ihmal edilmeleri üzerine yapılan bu tanımlamayı değiştirmiş olacağı görüşü bulunmaktadır.[232] Fakat her kadının bu haklara ulaşamadığından hareketle tanımlamanın değiştiği görüşü savunulamaz.

Atasözlerimizde de yetim kavramı kullanılarak yetime karşı duyarlılık ön plana çıkarılmıştır:[233]

"Yetim hakkı yedi taşı deler geçer."[234]

"Yetim malı ateşten gömlektir."[235]

Şeyh Sâdî "Bustan" adlı eserinde de yetime merhameti nasihat etmiştir:

"Gölgeni, lütuf ve himayeni babası ölmüş yetimin başına sal. Onun sefalet tozlarını silk, toprağını kazı, temizle!"

"Bir yetimin başının önüne eğildiğini, boynunu büktüğünü gördün mü, kendi çocuğunun yüzüne sakın öpücük kondurma."

---

[231] Ağırman, "Yetim ve Öksüze Karşı Sorumluluklar", s. 28.
[232] Necdet Ünal, *Kur'an-ı Kerim'in Işığında Yetimliği Yeniden Okumak*, Tibyan Yayıncılık, Çanakkale 2011, s. 18.
[233] Asiye Mevhibe Coşar, Edebiyatta Öksüz ve Yetimler – Türk Söz Varlığında Öksüz ve Yetim Kavramları" *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç, Umut Kağıtçılık, İstanbul 2003, s. 295-303.
[234] Ömer Asım Aksoy, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969), I, 206.
[235] Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul 1997, II, 156.

"Sakın ha! Dikkat et: Yetim ağlamasın. O ağlarsa Arş-ı A'lâ titrer"

"Yetimin gözyaşını merhametinle sil, temizle. Yüzündeki toprağı şefkatinle silk!"

"Eğer onun gölgesi, hâmisi başından gitmişse sen onu kendi gölgenin altına al, terbiye et."[236]

Ahmet Yesevî'nin yetimliği anlattığı şu dizeleri de ayet ve hadisleri desteklemektedir:

Resul huzuruna bir yetim gelir;

Garip ve düşkünüm diye söyler.

Rahim kıldı Resul onun haline,

Dileği ne ise getirdi yerine.

Resul dedi: Ben de yetimim,

Yetimlikle gariplikle büyüdüm.

Muhammed dediler: Her kim yetimdir,

Biliniz benim has ümmetimdir.

Yetimi görseniz, incitmeyin siz,

Garibi görseniz dağ etmeyin (yaralamayın) siz.

Yetimler bu cihanda har (hor) olmuştur,

Gariplerin işi müşkül olmuştur.[237]

Akıllı isen, gariplerin gönlünü avla,

---

[236] Hasan Basri Çantay, "Yetimler Hakkında", *Sebilürreşad Dergisi*, 1/18 (1948): 278.
[237] Ahmet Yesevî, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 289.

Mustafa gibi, ülkeyi gezip yetim ara,

Dünyaya tapan soysuzlardan yüz çevir.[238]

[238] Yesevî, *Divan-ı Hikmet*, s. 51.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YETİM KAVRAMININ KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YETİM KURUMLARI

İncelenen yetim ayetleri insanların yetime karşı her davranışını düzen sokmayı gaye edinmiştir. Bu ayetler çerçevesinde atılan her adım, yürütülen her faaliyet bir Kur'ân kavramının ete kemiğe bürünmüş halini bizlere sergilemiştir. Yürütülen faaliyetler bağlamında kavramın kuruma dönüşmesi sağlanmıştır.

İslam Medeniyeti Kur'ân ayetleri ve ayetleri uygulamada bize en büyük örnek olan Hz. Muhammed'in sünnetleri üzerine inşa edilmiştir. Peygamberimizin hoşgörüsü, adaleti, muhtaç olanlara şefkati Müslümanlarca kurulan tüm devlete örnek olmuştur. Osmanlı Devleti de İslamı yaşama standartlarını örnek alarak İslam Medeniyetine katkılar sağlamıştır.[239] Bir Kur'ân kavramının kurumsallaşma sürecini ele aldığımız Osmanlı Dönemi bizlere Allah'ın emaneti olan yetimlere karşı nasıl olunması gerektiğini örnek olarak göstermiştir. Kurulan müesseseler Allah rızası çerçevesinde hareket ederek İslam'ın öngördüğü yetime davranış biçimini bizlere sunmuştur.

İslam Medeniyeti kurucu metin olan Kur'ân'dan hareketle kuruma dönüşen bir medeniyettir. İlkesel olarak Kur'ân'da var olan yetime yönelik emirler insanî boyutta hayata geçirilmiştir. Osmanlı Devleti de İslam Medeniyeti perspektifinde oluşturulan yetim kurumlarının var oluş sebebinin kurucu metin olduğu örneğini gözler önüne sermiştir.

İslam toplumunda kimse sahipsiz değildir. Allah'ın ayetleri ve Hz. Muhammed'in sünneti ile ihtiyaç sahibi herkesin desteklenmesi gerekliliği ortadadır. Toplumda bulunan dezavantajlı grupların sosyal güvencelerinin inananlar olduğu bilhassa Zâriyât Suresi 19. ayette ifade edilmiştir.[240] Ayrıca kendisine el uzatılmayan

---

[239] Arif Emre Gündüz, *İslam Medeniyetinin Osmanlı Yorumu*, Süeda Basım Yayın, Isparta 2017, s. 7.
[240] "*Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı, onu verirlerdi.*"

ve kimsesi olmayana devlet eliyle kol kanat gerilmektedir.[241] Peygamberimizin şu hadisi de bu hususu desteklemektedir:

"Velisi olmayanın velisi sultandır."[242]

Arabistan dünyada yetimhane adı verilen müesseselerin kurulduğu ilk ülke, İslam hükümeti ise onlarla ilgilenen ilk hükümettir. Onların rahat edebilmeleri için özel vakfiyeler, müesseseler kurulmuştur. İslam dini bu tarz hayır kurumlarını ilk olarak tesis eden dindir. Tüm Müslümanlar ise yetimlerin velisi olarak mallarından, yetişmelerinden, gelişmelerinden ve evlenmelerinden sorumludur.[243]

Devlet yetimlerin temel haklarını, bireysel ve sosyal kazanımlarını güvence altına alabilecek ve kimsesiz çocukların sosyal hayatta görev almalarını sağlayacak en önemli ve en büyük varlıktır.[244] İslam'ın ilk dönemlerinden beri kimsesiz çocukların devlet ve toplum öncülüğünde korunduğu kayıt altındadır. Âsr-ı Saâdet'te yetimlerin ihtiyaçlarını giderebilmek maksadıyla yapılan gönüllü bağış ve yardımlar, düzenli vergi uygulamaları buna birer örnektir.[245] Bilal Habeşî'nin Peygamberimiz döneminde Beyt'ul-Mal muhâfızı olarak görev yaptığı da söylenmektedir. Bunun yanı sıra o dönemde vergilerin muhafazasında vazifelendirilen memurlar da bulunmaktadır. Savaşa çıkacakların maaşları hali hazırda mevcut bulunup, yokluğunda geride bıraktıkları aile mensuplarının geçimi hükümet yardımı ile sağlanmaktadır. Fakirler, geliri bulunmayan yetimler, dul kadınlar vs. için de maaş verildiği kaydedilmiştir.[246]

Medine Dönemi kurulan İslam Devleti bünyesinde ve Peygamberin devlet başkanı sıfatı ile kimsesiz gençler ortada bırakılmamış, Suffe denilen platformda eğitimlerine varıncaya dek her ihtiyaçları ile ilgilenilerek onlara sahip çıkılmıştır. Bu

---

[241] Ünal, *Yetimliği Yeniden Okumak*, s. 83.
[242] Ebu Davud, Nikah, 20, Tirmizi, Nikah, 14, İbn Mace, Nikah, 15.
[243] Nedvî, *İslam Ahlak Nizamı,* s. 195.
[244] Acar, "Yetimlerin Sosyal Güvenliği", s. 82-83.
[245] Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980, II, 1042-1043.
[246] Hamidullah, *İslam Peygamberi,* II, 967.

uygulama yetimlerin ortada kalmaları durumunda devlet tarafından sahip çıkılması gerekliliğini vurgulamaktadır.[247]

Güncel mesele olarak yetim çocukların ihtiyaçlarını karşılaması bakımından sosyal hizmet alanı önem arz etmektedir. İnsan hakları ve sosyal adaleti temel alan sosyal hizmet toplumu hedef alır ve insanlara hizmet etmeyi amaçlar. 60'lı yıllardan itibaren "sosyal hizmet" olarak adlandırılmış olmasına rağmen sosyal dayanışma adına yapılan her türlü girişim, sosyal hizmet kapsamında değerlendirilebilir. Bu tür girişimler aynı zamanda Osmanlı döneminde de vuku bulmuştur. Asırlar boyu hüküm süren Osmanlı Devleti toplum refahını sağlamak adına birçok müessese oluşturarak gereksinim sahibi insanlara destekte bulunmayı politika edinmiştir. Vakıflar, mahalle sandıkları, loncalar, darüşşafaka, darülaceze gibi pek çok kurum geçmişte muhtaçların gereksinimlerini karşılamada son derece önemlidir. Kuruluşundan yıkılışına kadar ihtiyaç sahibi insanlara kol kanat geren Osmanlı Devleti İslam'ın öngördüğü yardımlaşma ve dayanışma bağlamında herkese el uzatmış, her türlü ihtiyaçlar için çözümler üretmeye gayret etmiştir. Kur'ân'da yaşlıya, engelliye, yoksula yardımla ilgili ayetler bulunuyor olması da hizmetlere zemin hazırlamıştır.

Osmanlı Döneminde de Kur'ân'ın yetimlere dair emirlerine riayet edilmiş ve yetimlere yönelik hükümlerin İslam emirlerinden beslenmiştir. Kurulan müesseselerin hassasiyet gösterdiği hususların, Kur'ân'da geçen yetim kavramıyla alakadâr olduğu ortadadır. Aile ve çocuğu ihmal etmeyen devlet, yetim çocuklar için gereken tedbirleri alarak topluma faydalı fertler olarak yetiştirmeyi hedeflemiştir. İlk bölümde incelendiği üzere yetimlerin doyulması, barındırılması, eğitilmesi, mallarının korunması, ihtiyaçlarının giderilmesi hükümleri Osmanlı Döneminde de titizlikle faaliyete dökülmüştür.

Kur'an ve Hz. Peygamber dönemi uygulamalarına binaen oluşturulan İslam Hukuku perspektifinde şekillenen çocukların bakımı ile ilgilenme olarak adlandırılan hidâne işleminde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri şefkattir. Yetim çocuklarla

[247] Ağırman, "Yetim ve Öksüze Karşı Sorumluluklar", s. 17; Ünal, *Yetimliği Yeniden Okumak*, s. 33.

da aynı hassasiyet çapında ilgilenilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu hassasiyet Osmanlı Dönemi'nde de gösterilmiştir.[248]

Osmanlı Devleti barındırdığı kimsesiz çocukların ihtiyaçlarına duyarsız kalmamış, birtakım düzenlemelerle muhtaç çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmelerini sağlamak için uğraşmış, onları koruyup kollamak adına kurumlar tesis etmiştir. Onları himaye etmek ve mallarını korumak amacıyla kurumlar görevlerini yerine getirmiştir. İslam dini gereğince yapılan uygulamalar geliştirilerek devam ettirilmiştir.

2.1. Vakıf Geleneğinde Yetimin Konumu

Vakıf, sırf Allah rızası gözetilerek zengin kimselerce kurulup ihtiyaç sahiplerine fayda sağlaması amacıyla tahsis edilen müessesedir.[249] Osmanlı Döneminde yapılan çalışmalara bakıldığı zaman, kimsesiz çocukların korunması ve eğitilmesi vazifesi ilk olarak ayetlerin de belirttiği gibi yakın akrabalarda olmasıyla beraber vakıfların bu vazifeyi üstlendiği görülmektedir. Sadaka-i Cariye vasfını taşıyan vakıfların koruma altına aldığı dezavantajlı gruplar arasında yetimler de yer almaktaydı. Yetimlerin günlük, barınma ve eğitim ihtiyaçları vakıflar çatısı altında karşılanmıştır.[250] Sosyal hizmet maksadıyla kurulan vakıflarda muhtaçlara aylık bağlanmış, öksüz ve yetim öğrenciler giydirilmiş, dul ve yetimler evlendirilmiş, kimsesiz şehit eşleri çocuklarıyla barındırılmıştır.[251] Vakıflar tarafından her türlü bakımları ile ilgilenilen yetimlerin bakım ve malları hakkında şer'iyye sicilleri içinde yetim sicilleri de bulunmaktadır.[252]

Osmanlı Döneminin en yaygın geleneklerinden olan vakıf geleneğinde yetimlere de pay biçildiği noktasında, Fatih Sultan Mehmed'in yetimlere alacakları akçe paylarını belirlediği vakfiye buna örnektir.[253] Bunun yanı sıra Kanunî Sultan

---

[248] Ali Bardakoğlu, "Hidâne", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, 467-471.
[249] Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991, s. 184.
[250] Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 80-86.
[251] Cemal Sarpaşan, "Devletin Sivil Topluma Yaklaşımı Çerçevesinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi" (yeterlilik tezi, Ankara 2008), s. 65.
[252] İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Yetim Sicilleri, 5/1402; 5/1514; 5/1515; 6/657; 13/15; 13/26.
[253] Feridun Nafız Uzluk, *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyâtı, Ankara 1938, s. 313-314, 328-329.

Süleyman da Süleymaniye Vakfiyesinde, okullarda kalan yetim çocukların kıyafet ve yemek ihtiyaçlarının giderilmesi atfında bulunmuştur.[254] Daha pek çok vakfiyede yetimlere yer verildiği görülmektedir. Yetimlerle ve dul kalan eşlerle ilgili daha pek çok hüküm bulunduran vakfiyeler bulunmaktadır. Ayrıca "Erâmilhane"de barınan kadın ve çocukların ihtiyaç ve eğitimleri hususunda da tedbirler alınmıştır.[255] Nisâ Suresi 127. ayette geçen yetim kadınların haklarının verilmesi ve onlara adil davranılması hususu bu dönemde ihmal edilmeksizin, yetim kızlar ve dul kalan yetim kadınların her türlü gereksinimleri karşılanmaya çalışılmıştır. Fakir ve yetim kızların çeyizlerinin hazırlanması hususunda halkın da iş birliği içinde olduğu bilgisine ulaşılmıştır.[256]

Köy ve mahallelerde halkın ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulmuş olan bir vakıf çeşidi de avârız vakıflarıdır. Bu vakıf türü geçim sıkıntısı çeken dul ve yetimlerin ihtiyaçlarına da yetişmiştir.[257] Yetimlerin sosyal güvenliği hususunda faaliyet gösteren bir diğer vakıf ise aile vakıflarıdır. Evlatlık vakıflar olarak da nitelenen bu vakıflar özellikle evlenmemiş kız çocukları, dul kadınlar ve küçük çocuklar için bir gelir kapısı oluşturmuştur.[258]

Vakıfların yanı sıra esnaflar arasında kurulmuş olan fütüvvetler daha da genişleyerek lonca teşkilatı adını almıştır. Loncalar günümüz sosyal güvenlik sisteminin benzeri fonksiyonu görmüştür.[259] Vakıfların yanı sıra yetimlerin doyurulması ayetlerinin vücuda gelmiş hali olarak aşevleri ve imarethaneler de görev yapmıştır. Padişahların çıkarttığı ferman ve hükümler de sadece Müslüman yetimlerin değil gayri Müslim yetimlerinin de doyurulması yönünde olmuştur.[260]

---

[254] Kemal Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyâtı, Ankara 1962, s. 152-153.
[255] İbrahim Ateş, "Ailenin Eğitimi ve Korunmasında Vakıfların Rolü Semineri", XII. Vakıf Haftası Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995, s. 25-40.
[256] Şer'iyye Sicilleri Arşivi, 12/1, s.41.
[257] Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları*, s. 80-82.
[258] Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (2006): 105.
[259] Veli Duyan, *Sosyal Hizmet Mesleği: Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri,* Sosyal Hizmet Uzmanları Dergisi Yayınları, Ankara 2010, s. VIII.
[260] Ahmet Eryüksel, "Osmanlı Devleti'nde Dul ve Yetimler", *İÜEF Şarkiyat Mecmuası*, 8 (1998): 331-333.

19. yüzyıldan itibaren yetimlerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla fon statüsü taşıyan Eytâm Sandıkları ve Eytâm Müdürlükleri kurulmuş, Darülaceze, Darüşşafaka, Islahhane, Sanayi Mektepleri, Darül-hayr-ı Âli, Darüleytâm ve Himaye-i Etfal Cemiyeti bu alanda hizmetler vermiştir. Darülaceze ve Darüşşafaka aynı isimle, Himaye-i Etfal Cemiyeti ise Çocuk Esirgeme Kurumu olarak günümüze kadar ulaşmıştır.[261]

2.2. Yetim Malını Gözeten Eytâm Keseleri

Osmanlı Döneminde yetimlerin mallarını koruyan kurum ise, yetimlere miras yoluyla intikal eden malların vasiler tarafından işletilmesi ve elde edilen gelir ile yetimlerin ihtiyaçlarının giderilmesini amaçlayan eytâm keseleridir. Yetimler reşit olunca bu keseler tarafından korunmaya alınan mallar şahitler huzurunda teslim edilmektedir. Nisâ suresi 6. ayet bu keselerin gerekçesi sayılabilir.[262] Ayette yetimlerin evleninceye kadar mallarının gözetilmesi, akılları bâliğ olunca şahitler huzurunda teslim edilmesi hususuna değinilmiştir.

Yetim için muhafaza edilen malların değerini kaybetmemesi adına işletilmesi yoluna gidilmiştir. Kanunlar çerçevesinde denetim altında mağduriyet yaşatmaksızın mal paraya çevrilmiş ve vasi tarafından kredi verilmek suretiyle bu para işletilmiştir. Hem para muhafaza edilmiş hem de elde edilen gelir ile yetimin ihtiyaçları karşılanmıştır. Olgunluğuna eriştiklerinde ise sahip oldukları malları ayet gereğince şahitler huzurunda teslim almışlardır.[263]

2.3. Emval-i Eytâm Nezareti Yönetiminde Yetim Malları

Yetim mallarının korunmasıyla ilgili olarak tedbirler alınmaya devam edilmiş, konu üzerine müzakereler neticesinde 1851 yılında Şeyhülislamlık makamına bağlı çalışacak şekilde "Emval-i Eytâm Nezareti" kurulmuştur.[264] kendilerine varlık kalan

---

[261] Hikmet Zeki Kapcı, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim,* Kriter Yayınevi, İstanbul 2016, s. 9.
[262] Cafer Çiftçi, "Osmanlı Döneminde Bursa'da Eytâm Keseleri", Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bursa 4/5 (2003): 81-82.
[263] Özcan, "Eytâm Sandıkları", s. 107-109.
[264] Özcan, "Eytâm Sandıkları", s. 110.

yetimlerin hakları korunmuş,[265] yetim malları üzerinden gerçekleştirilen yolsuzlukların ve usulsüzlüklerin önlenmesi amaçlanmıştır.[266] Bu önlemler Nisâ Suresi 10. Ayette geçen yetim mallarını yiyenlerin karınlarına ateş doldurmuş oldukları ibaresinin mahiyetine dikkat çeken bir örnektir. Nisâ suresi (2, 6, 10); En'âm (153) ve İsrâ (34) surelerinde geçen yetim mallarına en güzel şekilde yaklaşılması, kişisel mallarla karıştırılmaması, rüşde erince mallarının iadesi hususları Osmanlı'da bu şekilde tezahür etmiştir. Hatta yetim malının kullanılmasına karşılık malı iade edene kadar rehin bir malın hazine bırakılacağı hükümlerine rastlanmıştır.[267] Nisâ 6. ayette yetim malının israf edilmemesi, ihtiyacı olan vasinin ihtiyacına binaen kullanması ihtiyacı olmayanın ise yaklaşmaması tembih edilmiştir.

Yetim mallarının idare edilmesi amacıyla kurulan Eytâm Nezareti başlıca görevleri şunlardır:

- Yetime düşen hissedeki mal ve eşyaların kontrolünü ve fiyatların tespitini yapmak,

- Yetime ait hissedeki mal ve eşyanın satılıp satılmadığına dair bir belge düzenlemek,

- Yetimin hissesindeki maldan borç olarak verilecek miktarın karşılığında rehin alınacak malın kıymetini takdir etmek ve bunun için ilmühaber (belge) hazırlayıp vâsiye vermektir.[268]

Korunmaya muhtaç çocukların mallarının gasp edilmesini önlemek amacıyla yürütülen bu faaliyetler İslam dininin yetim malının haksız yere yenmemesi gerektiğini bildiren ayetlerini destekler niteliktedir :

---

[265] Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Yetim Mallarının Korunmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Bazı Uygulamalar", *Vakıf Haftası Dergisi*, 12 (1995): 46-47.
[266] İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876*), İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 180.
[267] DÜSTUR, I/l , İstanbul, 1289; Eytâm Nizamnamesi, s. 277-278; https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/67.
[268] Mehmet Çanlı, "Eytâm İdaresi Sandıkları ve Osmanlı Devleti'nde Yetimlerin Ekonomik Haklarının Korunması", *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, s. 63-64.

"*Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır*."[269]

Osmanlı Devleti'nde yetimlerin masrafları için hazinede toplanan bir kısım gelir de bulunmaktaydı. Devlet hazinesinin bütçe hukukuna göre elde edilen gelirlerin harcandığı bazı kalemler arasında, fakirler, miskinler, muhtaçlar, yetimler, yolda kalmışlar, hastalar ve çalışamayanlar gibi ihtiyaç sahipleri de yer almaktadır.[270]

İslam dini ile hukukî yönden güvence altına alınmış olan yetim malları[271] Osmanlı Devleti tarafından gözetilmiştir. Yetimlerin mallarının korunmasını temin etmek ve gereksiz yere kullanılmasını ya da telef edilmesini önlemek amacıyla fermanlar da çıkartılmıştır.[272] Yetim malına verilen zararlara dair çıkarılan hükümler şer'iyye sicilleri ve diğer arşiv kayıtlarında belgelerle sabittir. Bu türlü durumlara yönelik mahkemelerce yürütülen hukukî işlemler bulunmakta olup yetimler ve malları bu şekilde korunmaktaydı.[273] Yetim hakkının gözetilmediği, haksızlık sâdır olduğu anlaşıldığı takdirde devlet müdahalesini esirgememiştir.

Şeyhülislamlık bünyesinde oluşturulan düzenlemelerin yer aldığı Meşîhat arşivi yetim hususunda Osmanlı Devleti'nin İslam hukukuna riayet ettiğinin göstergesidir. Osmanlı Dönemi toplumsal alanlarda insanların hayatını düzenlemek ve dinî meselelerde sorunları çözmek için oluşturulan Şeyhülislamlık kurumu büyük önem arz etmektedir. Kurumu değerli kılan unsurlar arasında yer alan Şer'iyye Sicilleri ve Meşîhat arşivleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu arşiv kayıtlarında yetimlere dair fetvaların varlığı gözlenmiştir. Fakir ve yetim kızların çeyizleri hususunda Osmanlı halkının iş birliği içine girmesi dönemin yetimlerinin her ihtiyacına çözüm üretildiğinin göstergesidir.[274] Halk olarak birlik halinde atılan bu adımlar Duhâ Suresi'nde bahsi geçen başta Peygamberimizin, ardından bizlerin muhatap alındığımız yetimin hor görülmemesi konusunda da hassas davranıldığının en güzel

---

[269] Nisâ 4/2.
[270] Cafer Çiftçi, "Osmanlı Devleti'nde Yetim Keseleri", *Kültür Dergisi,* 12 (2008): 47.
[271] Özcan, "Eytâm Sandıkları", s. 104.
[272] Eryüksel, "Osmanlı Devleti'nde Dul ve Yetimler", s. 332-333.
[273] İbrahim Kâfi Dönmez, "Yetim", *İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.),* XIII, 401-403.
[274] Hasan Kamil Yılmaz, "Şeyhülislamlık Mirası Şer'iyye Sicilleri ve Meşîhat Arşivi", *TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi,* 34 (2008): 4-7.

örneklerindendir. Yetim malının yenmemesini ve ıslah edici uygulamalarda bulunulmasını emreden ayetler uygulanan bu hükümlerin dayanağı olmuştur.

Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfî'in, 1922'de basılan Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcraatı adlı eserinden edinilen bilgiye göre 1825'te II. Mahmud'un çıkardığı fermanda tüm çocukların eğitim ve öğretimlerine ihtimam gösterilirken yetimlerin de eğitimi hususu ihmal edilmemiştir.[275] Bakara 220. ayet gereğince yetimlerin işlerinin düzenlenmesi hayırlı görülerek her türlü ihtiyaçlarına koşulması durumlarının düzeltilmesi telkin edilmiştir. Bu ihtiyaçlar arasında eğitimli yetiştirilmeleri ve kendilerini hayata hazırlamaları da zikredilebilir. Öyle ki ayette geçen "kardeş" ibaresi de onların toplumda itilip kakılmamaları için önemlidir. Osmanlı Devleti yetimlerle ilgili çıkarmış olduğu ferman ve hükümler ile bu ayetlerin gereğine uyduğunu bizlere göstermiştir.

İslam'ın düsturları arasında yer alan yetimleri doyurmak, barındırmak ve işlerini düzenlemek Osmanlı Döneminde pek çok faaliyet yürütülürken dikkate alınmıştır. 1851 yılının sonlarında yetim malları ile ilgili ilk nizamnamenin çıkarılması bu hususun Osmanlı Devleti tarafından göz ardı edilmediğinin göstergesidir.[276] Ardından dul kalmış yetim kadınların da durumlarının düzenlendiği nizamname de çıkarılmıştır.[277]

2.4. İsmini Ayetten Alan Yetim Kurumları Islahhaneler

Kur'ân ayetleri çerçevesinde atılan adımların güzel örneklerinden birisi de 19.yy'da kurulan Islahhanelerin ismine ilham olan ayetin hikayesidir.[278] 1860 yılında yetim çocukların yetiştirilmeleri, ıslahı, korunması ve eğitimleri amacıyla Niş'te kurulan[279] ıslahhanenin ilk başlarda ismi bulunmaması üzerine Midhat Paşa Kur'ân'dan tefe'ül çekilmesini öngörmüş, Bakara Suresi 220. ayetinde[280] geçen "ıslah"

---

[275] Nesimi Yazıcı, "Ecdadımızın Çocuk Eğitimine Verdiği Önem", *Diyanet Aylık Dergi*, 53 (1995): 46-47.
[276] Eytâm Nizamnâmesi, s. 270-275.
[277] DÜSTUR, I/3, İnfâk-ı Muhtâcîn-i Eytâm ve Erâmil-i İlmiye Nizamnâmesi, s.552-554.
[278] Nesimi Yazıcı, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *AÜİFD,* 48/1 (2007): 36.
[279] Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977, I-II, 628.
[280] "Sana yetimleri sorarlar, de ki: "Onların işlerini düzeltmek (ıslah) hayırlıdır."

kelimesinin hürmetine "Islahhane" adı uygun görülmüştür. Mithat Paşa, Tuna valiliği sırasında yetim ve korunmaya muhtaç çocuklar için kurmuş olduğu Islahhane adında mesleki eğitim veren mekteplerin amacı Müslüman ve Hıristiyan yetim çocukların sağda solda perişan olmaları durumunda bunu engellemek ve bu çocukları meslek sahibi yapmaktır. Yetimlerin ıslahı amacı güdülerek bu isim verilmiştir.[281] Diğer bir rivayete göre ise, Niş'te kurulan okula isim arandığı vakitlerde Midhat Paşa Kur'ân okuduğu bir zamanda bahsi geçen ayete rastlayarak "ıslah" kavramının manidar olduğunu düşünüp Islahhane ismine karar kılmıştır.[282] Bu örnek ile Bakara Suresi 220. ayette geçen yetimlerin ıslahı yani her tür durumlarının düzenlenmesi emri gün yüzüne çıkmakta, Osmanlı torunları olan bizlere güzel bir temsil niteliği taşmaktadır.

Yetim ve fakir çocukların öncelikle kabul edildiği Islahhaneler için para talep edilmemiş, ihtiyaçları okul tarafından karşılanmıştır. İmkân sahibi olanların çocukları eğitim almak istedikleri vakit, yıllık beş yüz kuruş ücret alınmıştır.[283] Mezun olan öğrenciler istedikleri takdirde günlük ya da sözleşmeli olarak ıslahhanelerde çalışma hakkına sahip oldukları gibi, kendilerine ait iş yeri açabilmişlerdir.[284] Bu durum bize emredilen ayet gereğince henüz küçük yaşta anne veya babadan mahrum kalan yetimlerin ıslahı hususunun desteklendiğini, durumlarının iyileştirilip kendi ayakları üzerinde duracak güce getirilmeye çalışıldığını kanıtlamaktadır.

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 25. maddesine dayanılarak hazırlanan korunmaya muhtaç çocukların iş ve meslek sahibi olabilmeleri için işyerlerinde çalıştırılma esaslarına ilişkin yönetmeliğin günümüzde benzer işleve sahip olduğu söylenebilir.

Ayrıca Osmanlı Dönemindeki Külhanbeyleri olarak tanınan yetim evsiz ve kimsesiz olup belli kurallar dâhilinde külhan denilen hamamların alt kısmında hamamı ısıtan ocakta barınmalarına izin verilen çocukların[285] da ıslahları sağlanmıştır.

---

[281] Midhat Paşa, *Midhat Paşa: Hayat-ı Siyasiyesi, Hidemâtı, Menfa Hayatı: Tabsıra-i İbret/Midhat Paşa*, 1302/1884; nşr. Ali Haydar Midhat, Hilal Matbaası, İstanbul 1325, I, 19-20.
[282] Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi,* I-II, 633.
[283] Yaşar Semiz-Recai Kuş, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2004), 275-295, 279.
[284] Cemil Öztürk, "Islahhane", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* XIX, 190-191.
[285] Sarper Yılmaz, "Külhanbeyi Kavramı Üzerine", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3/8 (2016): 47.

Külhanları mekan edinmiş olan bu erkek çocukların olumsuz durumları engellenmiş, meslekî ve askerî yönden desteklenerek bu uygulama sona erdirilmiştir.[286]

2.5. Şefkat Yurdu Darüşşafaka

Tanzimat Fermanı'nın ilanı akabinde gayrimüslimler, kilise ve cemaatlerin öncülüğünde açtıkları eğitim kurumları ile çocuklarını muhtelif mesleklerde yetiştirme imkânı bulmuşlardır. Bu husus, Müslüman aydınlarını harekete geçirmiş, fakir ve kimsesiz çocukları eğitmek ve meslek sahibi yaparak topluma kazanımlarının sağlanması fikrini oluşturmuştur. Bu fikrin oluşmasındaki temel etkenlerden biri, Büyükçarşı'da çalışan çırakların açılışa kadar geçen boş zamanlarını değerlendirme istekleridir. Okuma-yazma ve dini bilgilerin verilmesi gayesiyle bir okul açılması düşünülmüştür. Bunun için "Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye" adlı bir cemiyet tesis edilmiştir. Kurulan bu cemiyet öncelikle okul açma çabası içine girmiştir. Daha sonrasında cemiyetin büyük bir okul açmasına zemin hazırlanmış, inşaatı tamamlanan okul "Darüşşafaka" adıyla eğitime başlamıştır.[287] Okula alınacak çocukların yetim ve kimsesiz olmaları ve bu durumun mahalle imamı ile muhtarının onayladığı bir belge ile ispatlanması zorunluydu. Yazılı ve sözlü sınava tabi olunduktan sonra her türlü ihtiyacı okul tarafından karşılanmaktaydı.[288] Yetimlerin her türlü ihtiyacının karşılanması onların ıslah edilmesi yani her türlü durumlarının düzeltilip ihtiyaçlarının giderilmesi ayetince düzenlendiğini bizlere göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin İslam âdabı çerçevesinde yetiştirilmesine dikkat edilmiş, ibadetler noktasında hassasiyet gösterilmiştir.[289]

Cumhuriyetin ilanından sonra ortaöğretim programına geçilen okulun adı Darüşşafaka Lisesi olmuştur. Cemiyetin adı ise 1935 yılında Türk Okutma Kurumu olarak değiştirilmişti. 1953'te ise Darüşşafaka Cemiyeti ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır.[290] Hala faaliyetini sürdüren bu kurum Osmanlı Devleti'nin büyük

---

[286] Nesimi Yazıcı, "Osmanlılar Döneminde Yetimlerle İlgili Farklı Bir Uygulama: Külhanbeyliği Kurumu", *İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 7/9 (2007): 14.
[287] Ergin, I-II, 487-488.
[288] Mehmet Kanar, *Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul 2000, s. 32.
[289] Esra Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Yetim Gencin Eğitimi", *Din ve Hayat Dergisi*, 25 (2015): 106; (Darüşşafaka, Matbaa-i Ebuzziya, 9 Ağustos 1324 tarihli Nizamname, İstanbul ty. 61-63).
[290] Halis Ayhan-Hakkı Maviş, "Darüşşafaka", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, 7-9.

mirasları arasındadır. Kimsesiz çocuklara fırsat eşitliği sunan bu kurum ülkemize bilinçli bireyler yetiştirmek için çalışmaktadır. Bu amaçla yetiştirilen bireyler yetim çocukların kimsesiz kalmaması ve topluma faydalı bireyler olabilmeleri açısından önem arz etmektedir.

2.6. Yetimlere Sahip Çıkan Kurum Darülhayr-i Âli

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Kafkas ve Balkanlardan yaşanan göçler sonucunda yetim, öksüz çocuklar ve dullara sahip çıkılması sorunu baş göstermiştir.[291] Ortaya çıkan Ermeni isyanları sonucunda pek çok Müslüman ve gayrimüslim hayatını kaybetmiş, çok sayıda yetim çocuk ortada kalmıştır. Misyonerler Ermeni yetimleri toplamaya başlamışlardır.[292] Bu durumların yaşandığı esnada 6 yaşlarında yetim bir Müslüman çocuk okumak için Padişaha verdiği dilekçe Darülhayr-i Âli'nin kuruluş sürecini başlatmıştır. Neticede gayrimüslim yetimleri için okullar mevcut iken, Müslüman çocuklar için okulların olmayışı gündeme gelmiştir. Maarif Nezareti'nden korunmaya muhtaç Müslüman çocukların yatılı kalıp, meslek eğitimi alabilecekleri bir okulun açılması için çalışma başlatılması istenmiş, bu işin bir an önce başlatılmasının Padişahın arzusu olduğu vurgulanmıştır. Hem erkek hem de kızlara eğitim verilmesi için gereken planlamaların yapılması da talep edilmiştir.[293]

İstenilen planlar Padişahın isteği olmasına rağmen altı ay boyunca bir gelişme yaşanmamıştır. Bunun üzerine on maddelik bir tedbirler paketinin kabul edildiği 17 Mayıs 1899 tarihli Meclis-i Mahsusa kararında konu tekrardan el alınmıştır.[294] Bir gün sonra Maarif-i Umumiye Nezareti, Sadrazamlığa, okulun açılması için yapılan çalışmaların ele alındığı bir yazı göndermiştir. Her sene erkek ve kız 40'ar öğrencinin kaydedilmesi ve yedi senenin sonunda 560 öğrenciye ulaşılmasının planlandığı okulun isminin "Darüleytâm" olması tavsiye edilmiştir. Mezun olanların da sanayi mekteplerine devamlarının sağlanması şart olduğu eklenmiştir.[295] Kuruma Darüleytâm adı verilmemiş, onun yerine Darülhayr ismi düşünülmüştür. Kurumun, II.

---

[291] Nurettin Birol, *Halil Rıfat Paşa Dönemi ve İcraatı 1827-1901*, Cedit Neşriyat, Ankara 2009, s. 348.
[292] Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Y. PRK. UM, 46/29.
[293] Ergin, III-IV, 1259.
[294] BOA; Y. A. RES, 104/34.
[295] BOA; İ. MF, 6/1317, s. 25.

Abdülhamid'in himayesi altında olduğunun gösterilmesi için sonuna Âli kelimesi eklenmiş, okulun adı Darülhayr-i Âli olmuştur.[296]

Müessesenin kuruluş sürecinde yaşanılan değişiklikler amacını da değiştirmiştir. Başlangıçta Müslüman kız ve erkek yetimlere düşünülen amaç, gayrimüslim tebaa yetimlerini kapsayacak şekilde yapılması fikrine dönüşmüştür. Fakat, ekonomik yetersizlik sebebiyle sadece Müslüman erkek yetimlerle sınırlı kalmıştır. Buna göre okulun kuruluş amacı, serseri gençlerin işe sahip olmamaları ve İslam çocuklarının sefalette kalmaları padişah nezdinde hoş karşılanmaması gerekçesiyle ıslahhane tarzında bir yerde terbiyeleri ve sanayiye alıştırılmaları olarak değiştirilmiştir.[297] Islah edilmeleri yanı sıra anne-baba ve akrabanın akabinde yetimlere iyi davranılmasının emredildiği Nisâ Suresi 36. ayet gereğinin Osmanlı Devleti'nde ihmal edilmediğine şahit olmaktayız.

2.7. Yetimleri Geniş Kapsamda Koruma Altına Alan Himaye-i Etfal Cemiyeti

Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluş tarihi hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde bu cemiyetin kurulduğunu belirten kaynakların yanı sıra 1921 yılında Ankara'da Atatürk'ün öncülüğünde, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun temelini oluşturacak şekilde kurulan Himaye-i Etfal Cemiyeti ile kurumun ortaya çıktığını belirten kaynaklar da mevcuttur. Bunların dışında, Millî Mücadele'nin devam ettiği 30 Haziran 1921 tarihinde cephede şehit düşenlerin çocuklarını koruma altına almak için Cemiyetin Ankara'da kurulduğu bilgisi de bulunmaktadır.[298]

1925 Nizamnamesine göre anne ve çocuk için yapılması gerekenler geniş bir biçimde ele alınmıştır. Yetim ve kimsesiz çocukların yanında bakıma muhtaç ve fakir çocukları da kurumun koruması altına alan cemiyetin vazifeleri şu şekilde sıralanmıştır:

- Çocuk dispanserleri kurmak,

[296] Ergin, III-IV, 1263.
[297] BOA; MF. HYR, 10/37.
[298] Cüneyd Okay, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, Şule Yayınları, İstanbul 1999, s. 7-10.

- Misafirhaneler ve yetim yuvaları kurmak,
- Muakkam (pastörize) süt dağıtma yerleri oluşturmak,
- Fakir ve hasta çocukların tedavilerine yardım,
- Fakir çocuklara gıda ve malzeme vermek suretiyle yardım,
- Fakir okul çocuklarına gıda ve kırtasiye malzemesi vermek suretiyle yardım,
- İş görecek yaş ve yapıda olan çocuklara iş bulunması,
- Velisiz ve vasisiz çocukların kanunî temsilciliğini almak ve hak ve menfaatlerinin korunmasını üstlenmek,
- Çocuklara ait kütüphaneler kurmak,
- Çocuklar için örnek çalışma yerleri kurmak,
- Doğumlarda müracaat edenlere yardım,
- Çocuklara ait adlî, tıbbî, terbiyevî birçok hususta müracaat edeceklere bilgi verilmesi,
- Çocukları sağlıklı bir tarzda eğlendirmek için oyun meydanları ve oyun bahçeleri oluşturulması.[299]

Kimsesiz çocukların diğer çocukların gördükleri muamelelerden geri kalmamaları hasebiyle bu maddeler düzenlenmiştir. Ayetlerde geçen ihtiyaçlarının giderilmesi, iyilik denen mefhumun yetimler de dâhil olmak üzere her muhtaca yardım elinin uzatılması olarak ortaya çıkması, durumlarının düzeltilmesi bu maddelerce desteklenmiştir.

[299] Makbule Sarıkaya, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Erzurum: AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34 (2007): 321-338, 324-325.

1935 yılında adı Çocuk Esirgeme Kurumu olarak değiştirilen Cemiyetin gelir kaynakları, bağışlar, devlet yardımları, şefkat pulları, kira gelirleri, piyangolarda toplanan paralar, kurban, zekât ve fitre bağışlarından elde edilen gelirlerdi. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında 1981 yılında asker kuruma el koymuş, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun kabulü ile Çocuk Esirgeme Kurumu kapatılmış, kurumun bütün görevleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.[300] Özetle günümüzde geçerliliğini koruyan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununun temelleri bu kurum ile atılmıştır.

2.8. Her Türlü İhtiyacı Gidermeyi Amaçlayan Darüleytâmlar

Vakıf geleneği devamı olarak kurulan dönemin kimsesizleri için tesis edilen şefkat ve terbiye yuvalarıdır.[301] Balkan ve I. Dünya Savaşı sonrasında kimsesiz kalan yetim çocukların sayılarının artması sonucu toplumun kanayan yarası haline gelmeleri sonucu kurulmuştur. Varlığını uzun süre devam ettirmese de günümüze kadar adından söz ettirmiş ve başka kurumlara dönüşmüştür.

Darüleytâm kelime anlamı olarak "yetimler yurdu", "yetimhane" kavramlarına tekabül etmektedir. Darüleytâmların tesisi, Osmanlı Döneminde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik yürütülen en önemli faaliyetler arasında yer almaktadır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın ağır bedellerini ödemekle yüzleşerek kimsesiz kalan çocukların yanı sıra aynı dertle muzdarip olan kadınların da korunma ve barınma gereksinimlerini karşılayan kurum, dönemin önemli ihtiyaçlarına karşılık vererek büyük başarılara imza atmış ve ülkenin her tarafına yayılmıştır.

Darüleytâmlar her ne kadar İttihat ve Terakki döneminde ortaya çıkmış olsa da belirtildiği gibi ilk defa II. Abdülhamit döneminde sözü edilmiştir. Darüleytâm çalışmaları ilk kez 6-7 yaşlarında yetim bir çocuğun padişaha ilettiği dilekçe ile başlamıştır. 13 Kasım 1898 tarihinde Sadarete yazılan bir tezkirede Padişaha sunulan

---

[300] Hakan Acar, *Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981),* Fisek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, Ankara 2005, s. 73.

[301] Darüleytâm Talimatnamesi, Maarif Vekâleti Darüleytâmlar Müdüriyet-i Umumiye, İstanbul 1924, s. 1.

bu dilekçeden bahsedilerek konu hükümet gündemine düşmüştür.[302] Maarif-i Umumiye Nezareti, Sadrazamlığa, okulun açılması için yapılan çalışmaların anlatıldığı bir yazı göndermiştir. Bu yazıda okulun adının "Darüleytâm" olması tavsiye edilmiştir.[303] Ancak tüm çalışmalara rağmen bütçe yetersizliği sebebiyle Darüleytâm açılmamış, yerine 1903'te Darülhayr-i Âli hizmete girmiştir.[304]

Balkan Savaşları sonunda büyük toprak kaybının sonucu olarak yaşanan göç hadisesi ile hem göçmenlerin hem de yetimlerin korunması konusu yeniden gündeme gelmiştir. Sorun çözülemeden Birinci Dünya Savaşı'na girilmiş olup, yetimlerin korunması ve barınması adına Darüşşafaka ve Darülaceze'nin yetersiz kalması üzerine Darüleytâmların kurulması kararlaştırılmıştır.[305] 13 Kasım 1914'te kurulmaya başlanmış, ilk Darüleytâm Sait Halim Paşa tarafından kuruma armağan edilen Bebek Yalısı'nda hizmet vermeye başlamıştır.[306]

Savaş zamanı olması hasebiyle yeni bina yapılası mümkün olmamıştır. Bunun yerine savaş sebebiyle Osmanlı topraklarından ayrılan İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanlara ait okul ve kurumların binalarına el konulmuştur. İlk açıldıklarında sayısı 20 olan Darüleytâmların savaş sebebiyle artan yetimler nedeniyle yenilerinin açılması gerekmiş,[307] zamanla bu sayı 62'ye ulaşmıştı.[308]

Talepler karşılanamayınca Darüleytâmlara alınacaklar için sınırlandırılmalara gidilmiştir. Yayınlanan kararname ile Darüleytâmlara birinci derecede, silahaltında iken ölen ya da sakatlanan subay ve erlerin, mülteci ve muhacir maaşından mahrum, himayesiz yetimlerin yerleştirilmesi kararı alınmıştır.[309] Bunun dışında kalanlar için de tedbirler alınmış, askeri yetim ve dullara maaş bağlanması kolaylaştırılmıştır. Savaş yüzünden boşalan köylere kimsesiz aileler yerleştirilmiş, genç ve dul kadınların

---

[302] BOA; İ. HUS, 69/1316 c. 87.
[303] BOA; İ. MF, 6/1317, s. 25.
[304] Salname-i Maarif-i Nezaret-i Umumiye, Altıncı Sene, (1321 Sene-i Hicriyesine Mahsustur), 274.
[305] Yasemin Okur, "Darüleytâmlar", (yüksek lisans tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), s. 19.
[306] Ali Rıza Erkan- Gönül Erkan, "Darüleytâmlar", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 5/1 (1987): 61.
[307] Okur, s. 20.
[308] Erkan-Erkan, s. 61.
[309] Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Yetimler İçin Alınan Bazı Sosyal Tedbirler", *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler*, s. 54-55.

evlendirilmesi kararlaştırılmıştır. On iki yaşından küçüklerin Darüleytâmlara yerleştirilmesi istenmiş, bu kurumun yetersiz kaldığı yerlerde Müslüman ailelerin yanlarına yerleştirilmeleri uygun görülmüştür.[310]

Darüleytâmların idaresi adına oluşturulan Darüleytâm Genel Müdürlüğü ilk zamanlar İttihat ve Terakki fırkasına bağlanmıştır. Darüssınailerin inşasıyla birlikte Maarif Nezaretine bağlanmıştır.[311] İdari Meclis kuruluncaya ve nizamname yürürlüğe girene kadar tüm işlerle Darüleytâm Genel Müdürlüğü'nün ilgilenmesi kararlaştırılmıştır. Darüleytâmların sayılarının artmasına rağmen bir nizamname oluşturulmamıştır. Bu sebeple idari işler, bağlı bulunduğu nezaret bünyesinde bulunan kurumlar için hazırlanan nizamnamelerin Darüleytâm uyarlanması ile yürütülmüştür. Müdürler ise Emval-i Eytâm Nizamnamesi'ne göre atanmıştır. Bağlı oldukları idare meclislerince seçilip, İdare-i Vilayet Kanunu'na göre bulundukları idari birimin mülki amirince göreve getirilmişlerdir. 7 Ağustos 1920 tarihinde Maarif Nezaretinden ayrılarak Dâhiliye Nezaretine devredilinceye kadar Darüleytâmlarla ilgili alınan kararlar Maarif ve Maliye Nezaretlerince uygulamaya geçirilmiştir.[312] Yetimlerin eğitim ve terbiyesine önem veren Darüleytâmlarla ilgili çıkarılan bir talimatnamede yetimlerin el işlerine de özel önem verilmiştir. 13 yaşını tamamlayan kızlar sanat eğitimi, erkekler ise hem sanat hem de ziraat eğitimi almışlardır.[313] Böylelikle kimseye muhtaç olmaksızın hem kendilerine hem de topluma yarar sağlayacak şekilde bireyler yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

Türkçe, Fransızca, İngilizce, aritmetik, coğrafya, geometri, fen bilgisi, elişi, müzik, resim, din bilgisi, jimnastik ve tarih derslerinin verildiği ilkokulu başarıyla tamamlayan yetimler, Darülmuallimîn, Darülmuallimât, Sanayi-i Nefise, Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Sanayi gibi okulların sınavlarında başarılı oldukları takdirde bu okullarda okumaya hak kazanmıştır. İlkokulu başarıyla tamamlayıp diğer okullara geçişi sağlayamayan yetimlerin eğitimi Darüleytâmlarda devam etmiştir. Yetenekleri ve ilkokuldaki durumları doğrultusunda uygulamalı eğitimler verilmiştir.

[310] Okur, s. 20-22.
[311] Hidayet Yavuz Nuhoğlu, "Darülaceze", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VIII, 512.
[312] Okur, s. 23-24.
[313] Ersin Müezzinoğlu, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytâmlar", *History Studies International Journal of History*, 4/1 (2012): 410-411; (BOA, MF. EYT, 6/110, 1335).

Marangozluk, çinicilik, terzilik, kunduracılık ve çorapçılık gibi sanatlar öğretilmiştir.[314]

İlk başlarda 20 şube ile faaliyete geçen Darüleytâmların zamanla 85 şubeye ulaşmışsa da savaş sebebiyle ortaya çıkan sıkıntılar neticesinde sayıları azaltılmak zorunda kalınmıştır. Sivas'ta 20, Adana'da 6, İzmit'te 2, Antalya, Eskişehir, Maraş, Diyarbakır, Urfa, Kayseri, Samsun, Cebel-i Lübnan, Van, Tekirdağ, Bayburt, Konya, Erzurum, Mardin ve Bitlis'te birer Darüleytâm hizmet etmiştir. İstanbul'da 1916 yılı itibariyle Bebek, Gaziköyü, Moda, Haydarpaşa, Tophane, Beykoz ve Yedikule olmak üzere Darüleytâm şubeleri bulunmaktaydı. Darüleytâmlarda 1916 yılında 20000 civarında yetim kalırken 1918 yılında ise sayının 10000'e, 1920'de ise 3500'e düştüğü gözlenmiştir.[315]

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması gereğince İstanbul'a gelen işgalciler Darüleytâmların kullanıldığı eski binalarına yerleşmek istemişlerdir. Bunun sonucunda yetimler çeşitli köşk ve saraylara dağıtılmıştır. Yetersiz geldikleri takdirde bina kiralanmıştır. İhtiyaçlara cevap veremeyen binaların tadilatları söz konusu olmuştur. Maddî imkânsızlıklar sebebiyle Taşradaki Darüleytâmlar kapatılmış, yetimler merkezde toplanılmıştır. Alınan tedbirlere rağmen giderler karşılanamayınca 1918 yılından itibaren müessese kapatılmıştır. Yetimler Şehir Yatı Mektebi'ne gönderilmiş, yetenekli çocuklar ise Darüşşafaka'ya verilmiştir. 1927 yılında Şehir Yatı Mektebi kapatılmıştır.[316] Ancak TBMM Hükümeti Darüleytâmlara sahip çıkmış, 5 Aralık 1922 tarihinde Darüleytâmlar Talimatnamesi yayınlamıştır. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti bütçesinden tahsis edilen yardım ile ayrıca yapılacak bağışlar ve belediye yardımlarıyla geçimi sağlanacak kurum tekrardan şehit, muhacir, mülteci ve kimsesiz çocukların bakımından sorumlu tutulmuştur. Darüleytâmlar 1924 yılında çıkartılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır.[317] Darüleytâmlar maddî sıkıntılar akabinde giderlerin

[314] Okur, s. 43-45.
[315] Okur, s. 50-51.
[316] Nuhoğlu, s. 521.
[317] Salih Özkan, "Türkiye'de Darüleytâmların Gelişimi ve Niğde Darüleytâmı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 19 (2006): 211-229, 220.

karşılanamaması üzerine çok şubeden tek şubeye geçilmiştir.[318] 10 Haziran 1926 tarihinde kabul edilen 931 sayılı yasa ile kapatılmıştır.[319]

Darüleytâmlardan bahsedilirken "Yetimlerin Babası"[320] olarak isimlendirilen Kazım Karabekir'in Mütareke Dönemi ve Milli Mücadele sırasındaki hizmetleri de azımsanamayacak kadar önemlidir.[321]

Karabekir'in eserinde de yer alan ifadeleri şu şekildedir: *"Yoksul ve bakımsız çocukları devlet himayesine alarak memleketin diğer çocukları gibi muvaffakiyetli hayat mücadelesinde kudretli kılacak maddî ve fikrî bir talim ve terbiye ile teçhiz etmek benim öteden beri güttüğüm davadır. Ben buna "Çocuk Davamız" diyorum."*[322] Yetimlerin eğitim ve bakımı için "Çocuklar Ordusu" adı altında bir kurum kuran Karabekir, bu amaçla Erzurum, Diyarbakır ve Tekirdağ Darüleytâmlarını sık sık ziyaret etmişti. Buralardaki yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamıştı.[323] Şark cephesinde hayatları kurtarılan çocukların sayısının altı bini aştığı kaydedilmiştir.[324]

Darüleytâmlar görüldüğü üzere Osmanlı Dönemi korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurulan diğer müesseselerin harmanlanmış hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece çocukların koruyucusu olmayıp savaş mağduru olan kadınları ve aileleri de koruyup kollamıştır. Savaş çocuklarının maruz kaldığı sıkıntılar sebebiyle kimsesiz kala çocukların barınma, korunma, eğitim, meslek sahibi olma gibi her türlü haklarının önemsenmesinden hareketle tesis edilen bu kurum günümüze kadar yaşamasa da halen adından söz ettirmektedir. Kurumun yetersiz kalması halinde ailelerin yanına yerleştirilmesi kararı günümüzde korunmaya muhtaç çocukların aile ortamını tadabilmeleri kapsamında ele alındığı zaman "koruyucu aile" programıyla benzerlik göstermektedir.

Darüleytâmlar Osmanlı Döneminde yetimlerin hem maddî hem de manevî ihtiyaçlarına çözüm arayan kapsamlı bir kurum olmuştur. Yeme, içme, barınmadan

---

[318] *Meydan Larouuse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1970, III, 406.
[319] Düstur, III/7, s. 1547.
[320] Erkan-Erkan, s. 67.
[321] Kapcı, s. 111.
[322] Kâzım Karabekir, *Çocuk Davamız*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015, s. 11.
[323] Erkan-Erkan, s. 67-68.
[324] Karabekir, s. 52.

eğitime kadar her türlü durumunu düzeltmesi hasebiyle Kur'ân hükümlerinin kurumsal anlamda vücut bulduğu söylenebilir. Topluma kazandırılmalarını sağlamak amacıyla yürütülen adımlar ile onların hayata hazırlanmaları, faaliyet gösterdiği süre zarfında bu kurum ile sağlanmıştır.

İslam dininin yetime dair bizlere emretmiş olduğu iyilikte bulunma, şefkat gösterme, gözetilmeleri ve haklarının korunması hususları Dünya tarihinin en büyük imparatorluklarından olan Osmanlı Devleti'nce göz ardı edilmeyip pek çok müessese kurarak İslam Medeniyetine katkılar sunarak bizlere güzel bir örnek sunmuştur.

Geçmişi Osmanlı Devleti'ne dayanan Türkiye Cumhuriyeti çerçevesinde 1949 yılında yetim çocukların korunması ve eğitilmesi gayesi ile oluşturulan ilk yasa 5387 numaralı Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkında adıyla çıkarılan yasadır.[325] 1957 senesinde bu yasa kaldırılmış, yerine 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Ancak bu kanun da 1983 yılında 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun uyarınca korunmaya muhtaç çocuk olarak tâbir edilen yetim çocukların bakım ve gözetimi devlet adına SHÇEK Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Bu kurum çocukların topluma kazandırılmaları adına faaliyetler yürütmektedir.[326] Bu yasayı destekleyen 1988 yılında çıkarılan 3413 sayılı korunmaya muhtaç çocukların istihdamına ilişkin yasa ile çocukların topluma kazandırılmaları hedeflenmiştir. Bunun akabinde sosyal güvenlik noktasında düzenleme getirilerek 2005 senesinde 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile suça sürüklenen çocukların haklarını teminat almıştır.[327]

---

[325] Acar, "Yetimlerin Sosyal Güvenliği", s. 85.
[326] Hacer Çetin, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı Nasıl Olmalıdır?", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3/9 (2008): 142.
[327] Ünal, *Yetimliği Yeniden Okumak*, s. 90.

SONUÇ

Toplumda sosyal gerçekliği olan yetim kavramının önemi Kur'ân ayetlerinin anlaşılması ile gün yüzüne çıkmaktadır. Allah'ın kullarına yetime karşı yükümlülükler yetimin değerini yüceltmiştir. Emanet konumuna gelen yetimler, İslam'ın hakkıyla yaşanması doğrultusunda statü kazanmıştır. Yetim olgusu her dönemde var olmuş ve var olmaya da devam edecektir. Topluma kazandırılmaları, mutlu sağlıklı bir birey olabilmeleri tüm insanlığın görevidir.

Annesini ya da babasını ve yahut her ikisini de kaybeden, anne baba sevgisinden mahrum kalmış her çocuğun başını okşamak, maddî manevî ihtiyaçlarını gidermek, psikolojilerine olumlu katkılarda bulunmak her toplumun görevidir. Bu görev İslam toplumlarının en önemli düsturlarından biri haline gelmelidir. Onların güçlü bir kişiliğe sahip olabilmeleri ve topluma entegre olabilmeleri, salahiyetleri açısından oldukça önemlidir.

Gerek Mekke gerekse Medine dönemi ayetlerine bakıldığı zaman, Allah nüzul süreci boyunca yetimler hakkında pek çok hüküm ve beyanlarda bulunmuştur. Yirmi üç yıllık bir vahiy sürecinde yetimlere yönelik bu denli ayetlerin bulunması Allah'ın yetimlere ne kadar değer verdiğini gözler önüne sermektedir. Kişisel, toplumsal, ahlaksal hukuksal boyutlarda yetim hakları evrensel olarak İslam desteklenmiştir.

Osmanlı Devleti de sosyal hizmet kapsamında kimsesiz çocuklar adına da pek çok tesis oluşturmuş, İslam Medeniyetine katkıda bulunmuştur. Kurulan müesseseler kimsesizlerin korunma, barınma, eğitim gibi haklarını göz önünde bulundurarak hizmet sağlamıştır. Yürütülen faaliyetler, günümüzde korunmaya muhtaç çocukların öncelikli olarak bakımı, korunması, eğitim hakkının sağlanması, meslek sahibi olabilmeleri için fırsatların tanınması bağlamında devam ettirilen sosyal hizmet uygulamalarına örnek teşkil etmektedir.

İncelendiği üzere Osmanlı Devleti'nin toplum içerisinde insana verdiği değer neticesinde dönemin ihtiyaçlarına binaen tesis etmiş olduğu kurumlar sosyal hizmet uygulamaları olarak değerlendirilmektedir. Toplum olarak aile birliği ve çocukların terbiyesi hususunun akabinde yetimlerin korunması noktasında kültür öğelerinin etkili

olması çerçevesinde dinin etkisi bazında İslam'ın izleri taşınmaktadır. İslam dini insanı en değerli varlık olarak görerek onun hayatına dair her türlü düzenlemeyi geliştirmiştir. Bu düzenlemelere riayet ederek oluşturulan uygulamalar çoğu zaman din, dil, ırk ve kültür gözetilmeksizin İslam'ın ön gördüğü perspektif ile yürütülmüştür. Devletin bu tür faaliyetleri yürütme kabiliyetinin yanı sıra bu faaliyetlere insanların duyarlı ve destek olması da önemli bir husustur. Muhtaç kimselere yöneltilen faaliyetlerin bu hizmetlere ihtiyaç duymayan kişiler tarafından istismar edilmemesi ve durumu iyi olan kişiler tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Osmanlı Döneminde özellikle ilk yüzyıllarında bulunan insanlar arası güven ortamının kuşkusuz sağlanması bu faaliyetlerin sağlam bir şekilde sürdürülmesinin başlıca sebeplerindendir.

Özetle devletin öncülük ederek yürüttüğü sosyal hizmet faaliyetlerinin kalitesini ortaya koyacak olan toplumu oluşturan insanlardır. Buradan hareketle öncelikli olarak insanlara genel anlamda yardımlaşma ve dayanışma bilincinin kazandırılması en önemli etkendir. İslam dini her zaman insana verdiği değeri göstermiştir. Özellikle muhtaç insanları Kur'ân ayetleri ile savunarak diğer insanlara görevler yüklemiştir. Osmanlı Devleti de yetimler ile ilgili insanlara yüklenilen misyonu layıkıyla yerine getirmeye dikkat etmiştir.

Günümüzde korunmaya muhtaç statüsünde bulunan çocuklar için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu eliyle yürütülen faaliyetler ayetler bazında desteklendiği takdirde daha faydalı olacaktır. Devletin sağladığı imkanlar beraberinde tüm insanlar Kur'ân'ın yetim hakkındaki ayetleri uyarınca hareket ederse hem Allah'ın emirlerinde riayet edilmiş olacak, hem de toplumun önemli bir sorunu olan korunmaya muhtaç çocukların ihtiyaçları giderilecektir.

KAYNAKÇA

ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li-elfazi'l-Kur'âni'l-Kerim bi-hâşiyeti'l-Mushafu'ş-şerif*, Dârü'l-Hadis, Kahire 1991.

ACAR, Ali, "Yetimlerin Sosyal Güvenliği", *Diyanet İlmi Dergi*, 29/4 (1993).

ACAR, Hakan, "Cumhuriyet'in Çocuk Refahı Politikasını Yapılandıran Bir Sivil Toplum Örgütü: Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu (1921-1981)", *Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı*, Ankara 2005.

AĞIRMAN, Cemal, "Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/2 (2007).

AKPOLAT, Sabri, "Peygamberimiz de Yetimdi", *Diyanet Aylık Dergi*, 176 (2005).

AKSOY, Ömer Asım, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969.

AKYÜZ, Vecdi, "İslam'da Yetim", *Yetimin Hakları ve Sorumluluklarımız (İnternette Yayımlanmış Makale)*; (http://www.ihh.org.tr/public/publish/0/33/islamda-yetim-haklari-ve-sorumluluklarimiz.pdf).

ALTUNTAŞ, Halil, "Kur'ân ve Sünnet Perspektifiyle Yetimler ve Öksüzler", *IV. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri-Diyanet İşleri Başkanlığı*, Ankara 12-16 Ekim 2009.

ATEŞ, İbrahim, "Ailenin Eğitimi ve Korunmasında Vakıfların Rolü Semineri", *XII. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995.

ATEŞ, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, KUBA Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1991.

AYHAN, Halis, MAVİŞ, Hakkı, "Darüşşafaka", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 1994.

BAHRU'L-ULÛM, İzzeddin, *el-Yetim fi'l-Kur'ân ve's-Sünneh*, Dârü'z-Zehra, Beyrut 1985.

BAŞKAN, Ömer, "Mekkî Ayetlerin Yetimlere Yönelik Söylemine Dair Bir Analiz", Kelam Araştırmaları, 11/1 (2013).

BAŞKAN, Ömer, "Yetim Kavramı Bağlamında Mekkî Ayetlerde Toplumun Zayıf Unsurlarına Yönelik Koruyucu Dil", *Kuran Nüzulünün Mekke Dönemi Sempozyum*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum 2013.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2005.

BÂZERGAN, Mehdi, *Kur'ân'ın Nüzûl Süreci*, çev. Yasin Demirkıran-Muhammed Feyzullah, Fecr Yayınları, Ankara 1998.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ud, *Meâlimü't-tenzil*, Dâru Taybe, Riyad 1993.

BİLGİN, Beyza, "Yetim ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Tesis Kurmanın ve Yaşatmanın Önemi", *Diyanet İlmi Dergi*, 33/3.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî, *et-Tarihü'l-Kebir,* el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarabad 1941.

CAN, Ali, "Kur'ân'a Göre Yetimlerin Himayesi", *Diyanet İlmi Dergi*, 52/3 (2016).

CANAN, İbrahim, *Çocuk Hakları Beyannamesi Işığında İslam'da Çocuk Hakları*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1981.

ÇANTAY, Hasan Basri, "Yetimler Hakkında", *Sebilürreşad Dergisi*, 1/18 (1948).

ÇEKER, Orhan, *İslam Hukunda Çocuk*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990.

ÇETİN, Hacer, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı Nasıl Olmalıdır?", *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 3/9 (2008).

ÇİFTÇİ, Cafer, "Osmanlı Devleti'nde Yetim Keseleri", *Kültür Dergisi*, 12 (2008).

ÇİFTÇİ, Cafer, "Osmanlı Döneminde Bursa'da Eytâm Keseleri", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2003).

DERVEZE, Muhammed İzzet, *Tefsir'ul-Hadîs*, Daru'l-Garbil İslamiyye, Beyrut 2000.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Yetim", *İslam Ansiklopedisi (M.E.B.)*, İstanbul 1986.

DUYAN, Veli, *Sosyal Hizmet Mesleği: Temelleri Yaklaşımları Müdahale Yöntemleri*, Sosyal Hizmet Uzmanları Dergisi Yayınları, Ankara 2010.

ERBAY, Celal, *İslam Hukukunda Küçüklerin Himayesi*, Göytürk Matbaası, Bakü 1995.

ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.

ERGİN, Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977.

ERKAN, Ali Rıza-ERKAN, Gönül, "Darüleytâmlar", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, Ocak 1987, C. 5, Sayı 1.

ERTUÇ, Hüseyin, "İslam'da Yetimlerin Hukukî Statüsü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2009).

ERYÜKSEL, Ahmet, "Osmanlı Devleti'nde Dul ve Yetimler", *İÜEF Şarkiyat Mecmuası*, Çantay Kitabevi, 8 (1998).

ESED, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, İstanbul 2002.

UZLUK, Feridun Nafız, *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyâtı, Ankara 1938.

FEYYÛMİ, Ahmed b. Muhammed b. Alî, *el-Misbâhu'l Münir*, Mektebetü Lübnan, Lübnan 1987.

FİRUZÂBÂDÎ, Mecduddin Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub, *el-Kâmusu'l-Muhît*, Müessesetül Risale, Beyrut 1993.

GÜNDÜZ, Arif Emre, *İslam Medeniyetinin Osmanlı Yorumu*, Süeda Basım Yayın, Isparta 2017.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980.

İBNÜ'L-CEVZİ, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *Zâdü'l-mesir fî İlmi't-tefsir,* el-Mektebetü'l-İslamiy, Dımaşk, 1964.

İBN HİŞAM, Cemaleddin Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Ter. Hasan Ege, Kahraman Yayınları, İstanbul 1985.

İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm*, Müessesetü Kurtuba Mektebetü'l-Evladi'ş-Şeyhi't-Türas, Kahire 2000.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed İbn Mükrem, *Lisân'ül-Arab*, Darü'l-İhyait-Türâsi'l-Arabi, Beyrut 1997.

KANAR, Mehmet, *Darüşşafaka Türkiye'de İlk Halk Mektebi*, Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul 2000.

KAPCI, Hikmet Zeki, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yetim*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2016.

KARABEKİR, Kâzım, *Çocuk Davamız*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2015.

KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2001.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yayınları, Ekm Ofset Matbaacılık, Malatya 2010.

KAZICI, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.

KOŞAR, Nesrin Güran, "Korunmaya Muhtaç Çocuklar", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi*, 5/1 (1987).

KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr, *el-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006.

KUTUB, Seyyid, *Fî Zılali'l-Kur'ân*, Dârü'ş-Şürûk, Beyrut 1985.

KÜRKÇÜOĞLU, Kemal Edip, *Süleymaniye Vakfiyesi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyâtı, Ankara 1962.

MARİFET, Muhammed Hadi, *Kur'ân İlimlerine Giriş*, çev. Yusuf Tazegün, el-Mustafa Yayınları, İstanbul 2014.

MERÂGÎ, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâgî*, Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire 1974.

MEVDUDÎ, Ebu'l A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'ân*, ed. Ali Bulaç, İnsan Yayınları, İstanbul 1986.

Meydan Larouuse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Meydan Yayınevi, İstanbul 1970.

MİDHAT PAŞA, *Midhat Paşa: Hayat-ı siyasiyesi, Hidemâtı, Menfa hayatı :Tabsıra-i ibret. / Midhat Paşa*, 1302/1884; nşr. Ali Haydar Midhat, Hilal Matbaası, İstanbul 1325.

MİLLİ KÜTÜPHANE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, *Türk Atasözleri ve Deyimleri,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi, İstanbul 1997.

MÜEZZİNOĞLU, Ersin, "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Himayesi ve Eğitimi: Darüleytâmlar", *History Studies International Journal of History*, 4/1 (2012).

NASKALİ, Emine Gürsoy-KOÇ, Aylin (Editör), *Savaş Çocukları Öksüzler ve Yetimler,* Umut Kağıtçılık, İstanbul 2003.

NEDVÎ, Seyyid Süleyman, *İslam Ahlak Nizamı*, Ter. Ali Genceli, Erkam Yayınları, İstanbul 1990.

NUHOĞLU, Hidayet Yavuz, "Darülaceze", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA),* İstanbul 1993.

OBVERSER GAZETESİ, "AIDS İlacı Yetim Çocuklarda Denendi", http://arsiv.sabah.com.tr/2004/04/05/gnd105.html.

OKAY, Cüneyd, *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, Şule Yayınları, İstanbul 1999.

OKUR, Yasemin, "Darüleytâmlar", On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1996.

ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları: Kamını Dönemi Üsküdar Örneği,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

ÖZCAN, Tahsin, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006).

ÖZKAN, Salih, "Türkiye'de Darüleytâmların Gelişimi ve Niğde Darüleytâmı". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16 (2006).

ÖZTÜRK, Cemil, "Islahhane", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 1999.

RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr, *Muhtaru's-Sıhah*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987.

RÂZÎ, Fahreddin, *et-Tefsirü'l-Kebir Mefatihü'l Gayb*, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

RIZA, Muhammed Reşid, *Tefsirü'l- Kur'âni'l-HakimTefsirü'l-Menâr*, Darü'l-Marife, Beyrut 1973.

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

SARIKAYA, Makbule, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu: Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti" *Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34 (2007).

SARPAŞAN, Cemal, "Devletin Sivil Topluma Yaklaşımı Çerçevesinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi", (Yeterlilik Tezi), Ankara 2008.

SEMİZ, Yaşar-KUŞ, Recai, "Osmanlıda Mesleki Teknik Eğitim İstanbul Sanayi Mektebi (1869-1930)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 10 (2004).

SUYUTÎ, Celaleddin Ebu'l Fazl Abdurrahman, *İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*, Daru İbn Kesir, Dimeşk 2002.

TABERÎ, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire 2004.

TOPAL, Şevket, "Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslam Hukukunda Velayet ve Vesayet Yetkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6/3 (2006).

ULUŞAL, Neşet, "Kur'ân'da Yetim Kavramı", Marmara Üniversitesi İlahiyat Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı (yüksek lisans tezi), İstanbul 2006.

ÜNAL, Necdet, *Kur'ân Işığında Yetimliği Yeniden Okumak*, Tibyan Yayıncılık, Çanakkale 2011.

VÂKIDÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Vâkıdî*, thk. Marsden Jones, Beyrut 1966.

YA'KUBÎ, İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Ca'fer, *Tarihü'l-Ya'kubî*, Dâru Sadır, Beyrut.

YAZICI, Nesimi, "Ecdadımızın Çocuk Eğitimine Verdiği Önem", *Diyanet Aylık Dergi*, 53 (1995).

YAZICI, Nesimi, "Osmanlılarda Yetimlerin Korunması Üzerine Bazı Değerlendirmeler", AÜİFD 48/1 (2007).

YAZICI, Nesimi, "Osmanlılar Döneminde Yetimlerle İlgili Farklı Bir Uygulama: Külhanbeyliği Kurumu", *İslam Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 5/9 (2007).

YAZICI, Nesimi, "Tanzimat Döneminde Yetim Mallarının Korunmasına Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Bazı Uygulamalar", XII. Vakıf Haftası Kitabı; Ankara 1995.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul 1982.

YESEVÎ, Ahmet, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

YILDIZ, Esra, "Osmanlı Devleti'nde Yetim Gencin Eğitimi", *Din ve Hayat Dergisi*, 25 (2015).

YILMAZ, Hasan Kamil, "Şeyhülislamlık Mirası Şer'iyye Sicilleri ve Meşîhat Arşivi", *TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 34 (2018).

YILMAZ, Sarper, "Külhanbeyi Kavramı Üzerine", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3/8 (2016).

YURDAKUL, İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876),* İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

ZÜRKÂNÎ, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân,* Daru İhyai'l Kütübi'l Arabiyye, Kahire 1948.

Arşiv Kaynakları;

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ; İ. HUS, 69/1316 C. 87.

BOA; İ. MF, 6/1317.

BOA, MF. EYT, 6/110, 1335.

BOA; MF. HYR, 10/37.

BOA; Y. A. RES, 104/34.

BOA; Y. PRK. UM, 46/29.

DARÜLEYTÂM TALİMATNAMESİ (İstanbul: Maarif Vekâleti Darüleytâmlar Müdüriyet-i Umumiye 1924.

DÜSTUR, I/l, İstanbul, 1289; Eytâm Nizamnamesi.

DÜSTUR, I/3, İstanbul, 1289; İnfâk-ı Muhtâcîn-i Eytâm ve Erâmil-i İlmiye Nizamnamesi.

DÜSTUR, III/7. Cilt, s. 1547.

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ ŞER'İYYE SİCİLLERİ ARŞİVİ, Yetim Sicilleri, 5/1402; 5/1514; 5/1515; 6/657; 13/15; 13/26.

SALNAME-İ MAARİF-İ NEZARET-İ UMUMİYE, Altıncı Sene, (1321 Sene-i Hicriyesine Mahsustur).

ÖZGEÇMİŞ

Esra Dikici 1993 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Lise eğitimini 2016'da Bakırköy Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2011 yılında Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırdı. 2016 yılında fakülteden mezun olup aynı üniversiteye Yüksek Lisans kaydı yaptırdı. Aynı zamanda 2019 yılında Sosyal Hizmet bölümünden mezun oldu. Halen özel bir lisede Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği yapmaktadır.